

III. Nová doba.

(Od roku 1780 až po naše časy.)

Nová doba literatury české, sahající od konce XVIII. věku až do našich dnů, tvoří pro sebe uzavřený a organický celek. Nesouvisí vnitřně vůbec s písemnictvím období předcházejícího, ba znamená naopak vědomé a úsilné odpoutání od vůdčích jeho ideí a slovesných forem; sama pak neztrácí nikdy vědomí vývojové, jež od doby josefínské až po nynížek není přerušeno. Teprve novočeské písemnictví vypracovalo se k plnému pochopení slovesného umění, jež hledá i nalézá svůj účel v sobě samém; teprve v novočeském písemnictví pronikla plně národní a jazyková jednota, založená na jednotě kmenové — pouze literární odluka Slovenska, jež ve vlastním nářečí vytvořilo literaturu alespoň formálně samostatnou, porušila tuto jednotu —; teprve v novočeském písemnictví náboženský zájem ustupuje zájmu národnímu, jenž stále se prohlubuje a jest pro celou dobu ústřední myšlenkou literární. Nyní vstupuje do popředí literatura krásná, především pak básnictví, odrážející ve svých výtvorech celý život národní a související při tom organicky s ostatní poesii evropskou, jejíž obě větve, germánsko-románská na západě a slovanská na východě, souměrně přivádějí novou mízu do kmene literatury české. Písemnictví naukové, jež ještě na počátku období novočeského jest v převaze nejen hojností, nýbrž i hodnotou a národním významem, ustupuje zvolna stranou, aby probíhalo vlastní vývojovou drahou příslušné vědy.

Organicky české písemnictví doby nové rozděluje se na dvě veliké, samostatné skupiny; jsou to:

a) Literatura národního obrození (od r. 1780 do r. 1848).

b) Literatura obrozeného národa (od roku 1848 do našich dnů.)

a) *Literatura národního obrození.*

(Od r. 1780 do r. 1818.)

Národním obrozením rozumíme veliké hnutí dějinné, jež souvisle a obdobně se společenskou i myšlenkovou emancipací evropského lidstva v druhé polovici XVIII. věku a na počátku XIX. století dalo českému národu nové životní útvary, nové myšlenkové prvky, nové formy vědecké i umělecké, především pak nové vědomí samostatnosti a samobytnosti národní. Obrodný ten process, jemuž vnější podmínky daly pronikavé reformy společenské doby josefinské v Rakousku, zasáhl celé vysílené a zemdené tělo národní zprvu jeví se zřetelně v české vědě, především v dějepise a jazykozpytě, které novým pojetím české minulosti a slovanské jednoty přispívají ke zmohutnění národní myšlenky; brzy stýká se s lidumilnými snahami osvícenskými, probouzejí. ími zubožené vrstvy lidové, kterým přisuzuje právo na blahobyť, vzdělání i vlastní jazyk; pak splývá obrození vědecké i lidové v úsilí o původní básnictví domácí, které rovnoměrně žije ze zdroje poesie lidové i ze vlivů cizího umění slovesného; národní věda a národní literatura stojí v popředí všeho snažení veřejného. Brzo pak vyrůstá podobně, jako vyrostlo z filologie úsilí o český jazyk a ze slavistiky slovanské vědomí, z historie česká politika a tak ve chvíli, kdy evropští národové domáhají se ústavního a svobodného života veřejného, druží se v Čechách k obrození vědeckému a literárnímu obrození politické, jež pak doplňuje se i obrozením hospodářským. Poněkud zpožděně hlásí se obrození umělecké; teprve v druhé polovici XIX. věku dějí se vědomé a úspěšné pokusy o národní české malířství a o národní českou hudbu.

Za práh národního obrození lze pokládati rok 1780, kdy na rakouský trůn dosedá císař Josef II., osvícený nositel hmotné a mravní emancipace lidu, bez níž národní obrození bylo by se sotva uskutečnilo. Pak jeví se rok 1848. přirozeným mezníkem onoho hnutí tehdy nalézají vůdčí myšlenky obrozenské, které vědecky i literárně již se vyjádřily, také výraz politický, aby po té nastoupena byla především v literatuře, cesta nových ideí při spolupracovníctví nových vlivů, a v značně změněných poměrech společenských.

Sedmdesátileté období národního obrození dělí se vnitřně na dvě, myšlenkově odlišné periody. Národní obrození bylo

provedeno vnitřní silou životní lidu českého při pevném vědomí dějinnou kontinuitou a mocným zdůrazňováním slovanské souvislosti; ale vlastní ráz dávaly mu mohutné vlivy západoevropské myšlenky, která se v něm stále obrážela. Dle těchto vlivů rozeznáváme dvě periody;

1. od r. 1780 do r. 1815, ve znamení osvícenství;
2. od r. 1815 do r. 1848, ve znamení romantismu.

Chtěli-li bychom každou z obou period vyznačiti jménem vynikajícího představitele jejích snah a ideí, mohli bychom osvícenskou jmenovati též dobou Dobrovského, kdežto v periodě romantismu soustředil velký literární organisator Josef Jungmann v osobě své veškeré snahy národního písemnictví, představované arciť muži hlubšího ducha a vyšší hodnoty slovesné, do té míry ve své osobě, že lze mluvit o době Jungmannově. Přehlednost však doporučuje omeziti se na názvy: doba osvícenství a doba romantismu.

Pozn. Nyní užívá se pravidelně názvu „národní obrození“ neb „národní znovuzrození“, což souvisí s moderním názorem o historické kontinuitě národní, o souvislosti hnutí s obdobnými zjevy za hranicemi, o ideové podstatě celého processu; starší názvy „probuzení“, „vzkříšení“ atd. ukázaly se nevhodnými.

Literatura předmětu: Základní dvě díla o národním našem obrození a zároveň i hlavní prameny tohoto oddílu jsou: Jaroslav Vítěk, Dějiny české literatury. Díl II. (Část 1.: stol. XVIII.; Část 2.: stol. XIX., nedokončeno.) 1898—1906 a Literatura česká devatenáctého století. Od Josefského obrození až po českou modernu. Posud vyšly čtyři svazky. Díl I. Od Jos. Dobrovského k Jungmannově škole básnické. 1902. Od M. Zd. Poláka ke K. J. Erbenovi. 1903. Dílu III. část 1.: Od K. H. Máchy k Havlíčkovi. 1905. Dílu III. část 2.: Od B. Němcové k J. Nerudovi. 1907. Kromě toho tři díla cizí: M. Murko, Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik, Graz 1897, V. Francev. Očerki po istorii českago v ozrož děnija, Varšava 1902 a především Arn. Denis: Čechy po Bílé Hoře. Dva díly: I., II. přel. Jindř. Vančura 1903—1905; ve velkolepém tom dle historik francouzský pojímá naše obrození po stránce vědecké a literární, tak po stránce politické a společenské, spoléhaje v příčině té značnou měrou i na průkopní stručné dílo T. G. Masaryka, Česká otázka 1895, kde obrození

rozebráno jest s hlediska filosoficko-historického. Polemicky proti Masarykovi řeší totéž Jos. Kaizl, *České myšlenky* 1895. O podobný úkol, jež skvěle provedl Denis, pokusil se v starší době Jakub Malý nespolehlivým dílem *Naše znovuzrození 1880—1886* a jednostranně politicky Alfred von Skene, *Entstehung und Entwicklung der slavisch-nationalen Bewegung in Böhmen und in Mähren im XIX. Jahrhundert*, Wien 1893. Cennou pomůckou biografickou jest sbírka životopisných článků Ant. Rybičky, *Přední křisitelé národu českého*, 1884; bibliograficky lze užití též některých partií nespořádaného a neúplného pokusu Fr. Bačkovského, *Zevrubné dějiny českého písemnictví doby nové 1888*. (Nedokončeno.)

Doba osvícenství. (1780—1815.)

Josefinism a jeho reformy. V druhé polovici vlády Marie Terezie na vždy se vyžívá protireformační a zpátečnická soustava vládní i svrchované poddanství lidu, kterýmiž dvěma zjevy dovršeno bylo v Čechách vítězství bělohorské; císařovna zprvu nesměle, později však soustavněji snaží se postavití říši, oslabenou válkami s Pruskem, na svobodnější a modernější základ. V hmotné a společenské oblasti přispěly k tomu především reformy: r. 1770 úleva v břemenech poddanských a r. 1775 robotní patent, převádějící poměr poddaných k vrchnostem na vztah právní; v oblasti vzdělanosti pak znamenají významný pokrok tyto události: r. 1773 zrušen byl mocný nositel protireformace, řád jezuitský, r. 1774 založeno bylo zákonně obecné školství, r. 1776 reorganisována byla gymnasia. Tyto pokusy svobodomyšlné humanity v životě pak císař Josef II., vyznavač osvíceného absolutismu v politice, a svobodomyšlné humanity v životě proměnil v důsledný a jednotný systém vládní a doplnil je řadou činů, znamenajících společenský převrat v říši. Roku 1781 zrušil nevolnictví a stanovil katastrům soukromý majetek pozemkový; téhož roku dal tolerančním patentem národům náboženskou svobodu, o jejíž zvýšení pracoval úsilovně jak snahami o vzájemnou snášenlivost ve věcech víry, tak soustavným potlačováním hmotné i duševní moci kněžské a církevní. Tak budoval na místě starého Rakouska protireformačního, kde

církev ovládala stát a šlechta panovníka, moderní, absolutistickou říši v duchu nového názoru politického, dle něhož svrchovaný a ničím neomezený vladař měl sloužiti k hmotnému i mravnímu blahobytu veškerého duševně osvobozeného obyvatelstva, pojeného v nerozbornou jednotu uniformitou vládní i jazykovou. Tento pronikavý převrat stavovského a feudálního státu, který zachovával značnou měrou v duchu tradicí autonomii zemí, v centralistickou a byrokratickou říši, znající jediný jazyk státní a jedinou formu vládní, znamenal v Rakousku opravdový dějinný pokrok, shodující se naprosto s názorem nejlepších duchů současných. V převratu tom právem se vidí společenský a mravní podklad našeho národního obrození, jež nebylo by se dojista stalo skutkem v lidu hmotně a mravně ujařmeném a mezi duchy, spoutanými vnější autoritou. Za to jeho centralisující germanisace a jeho protihistorický byrokratismus vzbudily příkrý odpor u šlechty a jiných vyznavačů dějinných tradic, jakož i u vzácných, ale nadšených milovníků národního jazyka českého, a z této historické a národní reakce protijosefínské živí se již koncem XVIII. věku česká myšlenka obrozenská, kterou brzy potom posiluje vše-evropské hnutí romantické.

Osvícenský názor světový doby Josefovy. Císař Josef II., odpoutav stát naprosto od moci církevní, dal zřetelný výraz názoru své doby, jež nazýváme osvícenstvím. Století XVIII. provádí v Anglii, ve Francii a Německu, zemích nespoutaných hmotně i mravně, tak jako Rakousko toho času, důsledně veliký odkaz renaissance, která osvobodila jednotlivce od středověkého názoru nadmyslného a života asketického. Kdežto však hnutí renaissanční stále v krásné souměrnosti mělo na zřeteli celistvého člověka s jeho citem a vůlí, vášní a fantasií, rozumem i srdcem, XVIII. století v krajní jednostrannosti tihlo jen k osvobození a rozvíjení střízlivého a průměrného rozumu lidského. Duchovní práce osvícenství spočívala spíše v přesné a přísné, kritické revisi veškerých vědeckých poznatků a společenských zřízení se stanoviska zdravého organizovaného rozumu, než v samostatném vytvoření celistvého a smělého názoru světového, který by objal veškerého vnitřního i vnějšího člověka. Tato revise stihla především náboženství, jehož prameny, orgány i instituce podrobeny byly ostré a pronikavé kritice, jež u nejmělejších duchů otřásla nejen tradicí, bibli a historickým křesťanstvím, nýbrž i zjeveným náboženstvím vůbec a jež v společnosti spolu-

pracovala k náboženské snáselivosti. **Osvícenství**, dařené přízní panovníkovou a šlechtickou, zahrnuje stav učenecský nebývalou vážností i společenskou hodnotou; dalo podnět k zakládání učených společností, velkých knihoven, vědeckých sbírek; věda, opořená svou novou mocí, nastoupila místo náboženství. Osvícenská ta věda vynikala znamenitou řadou předností neústupnou láskou k pravdě, pečlivostí a neúnavností badání, úzkostlivou úctou k drobnému detailu, bystrým kriticismem a darem kombinačním, stálým zřetelem k praktickým potřebám života. Nebyla však bez hrubých nedostatků: neměla síly vědecké synthese a mohutnější koncepce, nerozuměla naprosto zákonu vývoje a pohlížela proto na dějiny nesprávně a předpojatě, přeceňovala logický důkaz na úkor vědeckého experimentu, dávala se praktickým svým smyslem sváděti ku ploché teleologii a mechanické účelnosti. Tyto vady osvícenství, zřejmě ve vědeckých jeho snahách, jeví se dvojnásobně zřetelně v poměru osvícenství k umění. Doba osvícenská neměla smyslu pro staré památky umělecké a rušila je tedy vůbec neb adaptovala je se suchou střízlivostí. Zakrněla její fantazie a nedostatečně vyvinutý její cit nestačily k vytvoření velkých děl uměleckých; to, co stvořeno jest dobou osvícenskou v umění, ať výtvarném ať slovesném, jest dílem povzneseného a disciplinovaného rozumu, který je schopen duchaplného vtípu, vyrovnané gracie; namnoze jest to půvabná a sladká, ale jednostranná a nepůvodní úprava a stilisace nehistoricky pochopeného umění antického. Úlomkovité pokusy české o krásnou literaturu trpí v této době ve zvýšené míře všemi vadami umění doby osvícenské, nevykazující jeho předností.

Vědecké organizace v Čechách ve službě osvícenství. Zvýšená vážnost a moc učenecského stavu doby osvícenské dodává zvláštního lesku starším organizacím vědeckým, jež se vymaňují z područí církve, a vede k zakládání organizací nových. K onomu ukazuje nový rozkvět univerzitního studia v Praze, o tomto svědčí nově zřízená Učená Společnost.

Pražská universita, od reorganizace za Ferdinanda III. semeníště protireformačních snah v Čechách, stojí do zrušení jezuitského řádu ve službách krajní orthodoxy církevní a nemůže ani v době Josefově střístí theologického jha daného celou organizací. Teprve když r. 1784. filosofické studium bylo

rozšířeno na tři ročníky, když zřízena řada nových stolic, když zmodernisován postup studia, a zejména, když filosofie učiněna ~~prů~~pravou veškerého dalšího postupu studijního, fakulta filosofická zaujala významné místo a záhy vrhla se zcela do proudů osvícenských, ženoucích se z ciziny, oddávajíc se vždy více krasoduchému pěstování filosofie, ethiky a rokokové i klassické poesie. Současně nabyla zvláštního lesku i fakulta právnická, postupující v duchu protihistorického práva přirozeného, liberálního absolutismu a centralisující byrokracie.

Tři z profesorů filosofické fakulty měli zvláštní vliv na duševní vývoj předních představitelů českého obrození. Jsou to: Karel Jindřich Seibt (1735—1806), hlasatel moderní osvícenské ethiky, paedagogiky a kallobiotiky; Ignác Cornova (1740—1822), pathetický veršovec a krasoduchý historik, jenž ve spisech řečnicky parádních, prodchnutých svrchovanou snášenlivostí, popularisoval české dějiny. Ze spisů těch nejdůležitější jsou: Paul Stranský's Staat von Böhmen, übersetzt, berichtigt, ergänzt (1792—1803); Briefe an einen kleinen Liebhaber der vaterländischen Geschichte (1797); Leben Joseph des Zweiten (1801), Der grosse Böhme Bohuslaw von Lobkowitz (1808) a Jaroslav von Sternberg, der Sieger der Tartarn (1813), zejména pak:

August Gottlieb Meissner (1753—1807), okouzlující a výmluvný básník a povídkář wielandovského směru v poesii, elegantní, vtipný mluvčí „filosofie grácií“ v Praze.

Čistě osvícenskou organizací jest Česká Společnost Učená. V doplnění akademického vzdělání universitního, součinností učenců, vycházejících z klášterů i svobodomyšlné šlechty, v souvislosti s hnutím „svobodných zednářů“, šířícím se v osvícenském Rakousku, důsledně v duchu osvícenské vědy založena byla v Praze r. 1770. „Soukromá Společnost Učená“. Pod vlivem svého zakladatele, geologa Ignáce rytíře Borny (1742—1791), a svého inspiratora, vůdce osvícenství vídeňského, Josefa Sonnenfelsa (1732—1817), původně tihla k studiu přírodovědeckému a veřejně agitaci osvícenské. R. 1784. povýšena byla císařem Josefem na společnost veřejnou, jakožto Societas Scientiarum Bohemica (Böhmische Gesellschaft der Wissenschaften), od doby Leopolda II. (1790) sluje Společnosti Královskou. Čím dále tím pronikavěji jeví se v České Společnosti Učené rozhodné

a radikální osvícenství, silnější vliv zahraničních směrů vědeckých a vítězství věd historických nad vědami přírodními. O tom svědčí nejen jména členů, mezi nimiž najdou se téměř všickni vynikající vědečtí pracovníci té doby, ale i roční pojednání (Abhandlungen), jež vydává Společnost od r. 1775.

(Dějiny Učené Společnosti, jež trvá posud, napsal Josef Kaloušek: Dějiny Král. české Společnosti Nauk spolu s kritickým přehledem publikací jejích z oboru filosofie, historie a jazykovědy 1885).

Jazykové probuzení jakožto reakce proti úsilí germanisačnímu. Za nejúčinnější prostředek státní centralisace a uniformity osvícenský josefinismus pokládal jednotný jazyk v říši. V němčině viděl nejen jazyk moderní, shodný s živou skutečností větší měrou než jednotlivé národní jazyky spjaté s historickými celky zemí, nýbrž i výraz politické přítomnosti, stavějící se v odpor proti církevní latině, jež vyznačovala svrchovanost církevní. Tak vstupuje v údobí Josefově na jeviště kulturní dvojí boj jazykový: boj němčiny jakožto centralistické řeči říšské s národními jazyky zemskými, a boj němčiny jakožto svrchované řeči státní s církevní latínou. Ještě za vlády Marie Terezie s organizací školství obecného r. 1774. zavedena byla němčina jakožto jediný jazyk do škol a úřadů. Císař Josef II. pak prohlašuje r. 1780. znalost němčiny za podmínku přijetí do škol latinských, r. 1781. ustanovuje němčinu za jediný říšský jazyk, r. 1787. činí způsobilost řemeslnickou i požívání stipendií odvislými na znalosti němčiny; snahy jeho potkávají se nejprve v kruzích učeneckých i politických s pevnou důvěrou. Zejména ve školách jeví se postup germanisace a ve vědecké literatuře, sloužící ideám osvícenským, úspěšně zatlačuje němčina latinu.

Ale současně dostavuje se odpor neméně silný. Politické živly, jež potíraly Josefovou centralisaci, protihistorickou jeho politiku a proticírkevní jeho tendence, vzpíraly se i centralisační germanisaci byla to feudální šlechta a konservativní duchovenstvo. Mocněji než kdy jindy přihlásilo se o slovo též skryté uvědomění vlastenecké, které i v době nejhlubšího úpadku českého jazyka a národnosti ústy Bohuslava Balbína a vладыky Frozína domáhalo se svých práv. Kromě toho praktické potřeby, právě v duchu osvícenského uvědomování a osvobozování lidového, často, byť mimo nadání, přispívaly k šíření a podpoře jazyka národního: nové školství mimoděk

sílilo jazykové vědomí; náboženská literatura psaná v duchu osvícenské snáselivosti, i brožurkové písemnictví, propagační mravní hnutí reformní, sahaly k českému slovu, chtějíce nabýti největšího rozšíření mezi lidem; čistě josefinské duchovenstvo klonilo se často z odporu k církevní latině k užívání řeči lidové; snahy ty vynutily i na samé vládě významný vnější ústupek; dvorním dekretem z 28. října 1791 zřízena stolice českého jazyka a české literatury na pražské universitě a 13. března 1793. zahájil tu přednášky nově jmenovaný professor František Martin Pelcl.

Snaha o uhájení a rozšíření českého jazyka, rozumový i citový odpor proti vládní germanisaci, vědomí dějinné slávy českého jazyka, praktický smysl pro nutnost národního jazyka v životě veřejném, první záblesky uvědomění slovanského, občas i plemenná nenávisť k Němcům — to vše vrací se opětovně v rozsáhlé řadě t. zv. obran jazyka českého, které vyvolány jsouce nejružnějším popudy vnějšími, vyplňují poslední třicetiletí XVIII. věku. Vzorem a předlohou téměř všem jest Balbínova proslulá „Dissertatio apologetica pro lingua slavonica, praecipue bohémica“. Nejdůležitější z obran těch sledují chronologicky takto hraběte Františka Kinského „Erinnerung über einen wichtigen Gegenstand“ (1773); Františka Martina Pelcla „Předmluva k laskavému čtenáři“ při vydání Příhod Václava Vratislava z Mitrovic (1777); Moravana Jana Aloise Hankeho „Empfehlung der böhmischen Sprache und Literatur“ (1783); Karla Hynka Tháma „Obrana Jazyka Českého proti zlobivým jeho utrhačům“ (1783); Slováka Jana Hrdličky stať „Vznešenost řeči české neb vůbec slovenské“ v báňskobystřických „Starých Novinách“ (1785) a Jana Rulíka „Sláva a výbornost jazyka českého“ (1792).

Ale úpadek českého jazyka nejevil se jen extensivně, nýbrž i intenzivně; probuzení národní značí i tu zdravou reakci. Již české knihy z konce XVII. věku také psány jsou ubohým jazykem, nesprávným jak grammaticky tak stilisticky; ubýváním souvislosti literární, ztrátou styku s živou řečí lidovou, nedostatkem dobrých děl starých, chybností mluvnic a nedostatkem slovníků stav ten ve věku XVIII. ještě se zhoršoval. Když pak proniklo i k nám opožděně i z ciziny špatně pochopené a nezřízené novotaření a brusičství mluvnické

spolu s nešťastnými snahami o zjednodušení a zlepšení pravopisu, nastala přímo jazyková anarchie. Vedle krajních vulgarismů zavádějí lžigrammatikové neústrojně, nově vynalezené a vumělkované stvůry tvaroslovné; vedle otrockých napodobenin cizích tvarů a složenin vnucují násilně jazyka svoje dobrodružné nápady, založené na úplném nepochopení jazyka i mluvnictví. Nejvýstředněji si počínali v té příčině Jan Václav Pohl ve dvou dílech „Grammatica linguae bohemicae oder die böhmische Sprachkunst“ (1756) a „Pravopisnost řeči české, ředlně založená, též i důkazmi obviněná“ (1786) a Maxmilian Šimek v „Handbuch für einen Lehrer der böhmischen Literatur“ (1785). Proti všem těmto puristickým, novotáfským pokusům pozvedl svůj hlas první vědecký grammatik český, Josef Dobrovský.

Vedle theorie Dobrovského čelila těmto snahám i hojná praxe literární. Aby získána byla slovesná kontinuita, obrácen byl zřetel k českému písemnictví doby Veleslavínovy; jazyk jeho stal se pro dobu osvícenskou kanonickým, sloh jeho pokládán byl všeobecně za vzor; staré památky z tohoto období nejčastěji byly vydávány a popularisovány, překlad bible byl revidován v duchu písemnictví doby Veleslavínovy. Leč již v této době, jejíž zvláště významní představitelé úporně a tvrdošijně hájili jazykový konservatismus, nechtějíce ani o píď ustoupiti od Veleslavínských tradic, provedl jediný genius uprostřed tolika skrovných talentů, Josef Dobrovský, krok ku předu; místo nedůsledného a těžkopádného pravopisu bratrského, zavedl přes odpor četných spisovatelů pravopis an a l o g i c k ý.

Osvícenská věda ve službě národního obrození.

1. *Dějepisectví.* Naukové snahy XVII. věku i první půle XVIII. stol. neseny byly jednak směrem polyhistorickým, objímajícím povrchně a nekriticky nejružnější obory vědění, jednak zálibou mechanického sběratelství, jež zejména všimalo si předmětů a poznatků, náležejících minulosti — většina naukových děl té doby patří dějepisu, jenž však sotva se povznášá nad kronikářství bez soudnosti a nad hromadění materiálu bez soustavy. Věda osvícenská zůstala v celku věrna studiu dějepisnému, ale oživila je skutečně novým, moderním duchem :

methodicky vycítila potřebu odbornictví, čelíc tak zastaralé polyhistorii, v pojetí pak prohlásila nutnost přesné kritiky pramenné, všeobecného rozhledu, důkladného srovnávání; majíc nedůvěru ke smělym a nezdůvodněným hypothesám, omezovala se raději na vyčerpávající rozbor jedné otázky, k jejímuž řešení užívala výsledků hojně pěstovaných věd pomocných; ráda otřásala oblíbenými starými autoritami, ale dala se často zlákat na scestí moderními osvícenskými teoriemi právními a státními. Její díla, psaná většinou německy (v starší generaci ještě převládala latina) a jen v několika případech výjimečných česky za účelem popularisačním, náležejí v obor dějepisné kritiky, pomocných věd, hlavně literárního dějepisu, bibliografie, knihovnictví, topografie, numismatiky, genealogie, archaeologie, a ukazují pak k novému druhu vědeckému, jehož kořeny leží v této době, k vlastivědě.

Řadu osvícenských dějepisců předcházejí tři učenci, stojící na rozhraní historiografie protireformační a vědy osvícenské; jsou to benediktini *Magdonald Ziegelbauer* (1689—1750) a *Josef Píter* (1708—1764), již chystali dílo „*Scriptores rerum Bohemiarum a Moravicarum*“ a pak diplomatů; jesuita *František Pubička* (1722—1807), jehož „*Chronologische Geschichte Böhmens*“ (1770—1807 v XI. sv.) podporována byla stavy českými.

Nejskvělejším představitelem osvícenského dějepytu českého byl:

Gelasius Dobner (1719—1790), rektor piaristické kolleje pražské. Hlavním jeho dílem jsou „*Wenceslai Hagek a Liboczan Annales Bohemorum*“ (1762—1786 v VI. sv.), vydání to *Jevinova* (*Victorina a St. Croce*) překladu *Hájkovy Kroniky*, opatřené neobyčejně bohatými a důkladnými poznámkami kritickými. Poznámky ty, svědčící o podrobném studiu pramenů domácích i cizích, o širokém vzdělání historickém, zejména však o daru nelitostné a břitké kritiky dějepysné, byly hrdečným orčelem autority *Hájkovy* a východiskem nového názoru na českou minulost; stoupenci protireformačního dějepisu, *V. Duchovský*, *Fr. Pubička*, *P. Athanasius*, marně hájili autority *Hájkovy*, budoucnost ústy *Palackého* dala za pravdu *Dobnerovi*. Na vědecké výši stojí obšírná řada *Dobnerových* monografií, zabývajících se zvláště

nejstaršími dějinami českými; ale jeho „*Monumenta historica Bohemiae nusquam antehac edita*“ (1764—1785 v VI. sv.) pohřešují dostatečné průpravy palaeografické a diplomatické.

Kolem Dobnera kupí se celý dav pěstitelů historických věd pomocných. Jako Dobner přihlédají se zvláštní zálibou k nejstarším dějinám českým; jako Dobner snaží se předmět svůj ovládnouti kriticky, odpírajíce namnoze starým autoritám; jako Dobner od přehodnocení Hájka, postupují často od doplnění a opravení Balbínovy hojné sbírky kulturního materiálu, „*Bohemia docta*“, jež tehdy nalézá v P. Candidovi a St. Theresia a v K. R. Ungarovi dva zneprátelené vydavatele, v M. A. Voigtovi i Fr. M. Pelclovi dva učené pokračovatele a v Janu Rullkovi popularisačního zpracovatele. Z pracovníků v oboru pomocných věd vynikli zvláště:

Mikuláš Adaukt Voigt (1733—1787), vicerektor piaristický a professor všeobecného dějepisu na vídeňské universitě. Jeho numismatická, literárně a kulturně historická díla „*Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Münzen*“ (1771), „*Effigies virorum eruditorum*“ (1773), „*Acta litteraria Bohemiae et Moraviae*“ (1774—1783 ve II. sv.) a „*Über den Geist der böhmischen Gesetze in den verschiedenen Zeitaltern*“ (1788) svědčí o úsilí kriticky osvětliti a seřaditi hojný materiál.

Karel Rafael Ungar (1743—1807), praemonstrát, bibliothekář strahovský a správce knihovny klementínské, jest vlastním duchovním otcem nynější pražské universitní knihovny, kterou z knižních pokladů klášterních, z trosek biblioteky karolinské sestavil, urovnal, zcatalogisoval. Osvícený duch, který knih pokládaných za kacířské koniášovsky neničí, nýbrž oddaně miluje a zpytavě studuje, mluví z jeho zlomkovité „*Allgemeine böhmische Bibliothek*“ (1786).

Jan Bohumír Dlabač (1758—1820), praemonstrát, plytký veršovec, jenž v přehledném „*Allgemeines historisches Künstlerlexikon für Böhmen*“ (1815 ve III. sv.) objevil se pilným následníkem Balbínovým.

Jaroslav Schaller (1738—1809), piarista, stal se zakladatelem vědeckého českého místopisu díly „*Topographie des Königreiches Böhmen*“ (1782—1792 v XVI. sv.)

a „Beschreibung der Hauptstadt Prag“ (1794—1797 ve IV. sv.), spočívajícími na vlastním neúnavném studiu i na pomoci předních odborníků doby.

Karel Josef Biener z Bienerberka (1731—1798), krajský hejtman královéhradecký, věnoval své dílo „Versuch über einige merkwürdige Altertümer im Königreich Böhmen“ (1778—1785) studiu archaeologie a starožitností.

Na Moravě a ve Slezsku vznikala z osvícenského pěstování vědy historické s pomocnými jejími větvemi a z organizovaného sběratelství uvědomělá vlastivěda; toho představiteli jsou:

Josef Vratislav šl. Monse (1733—1793), advokát, pak professor právnické fakulty v Olomouci a v Brně. Historií kulturní a právní v duchu krajního osvícenství slouží jeho spisy „Infulae doctae Moraviae“ (1779), „Jura primaeva Moraviae“ (1781), „Versuch einer kurzgefassten politischen Landesgeschichte Mährens“ (1785—1788 ve II. sv.) a vlastivědný sborník „Mährisches Magazin“ (1789—1793);

František Josef Schwoy (1742—1806), úředník Dietrichsteinův, založil dílem „Topographische Schilderung von Mähren“ (1786) moravský místopis;

Otto Steinbach z Kranichštejna (1751—1791), ždárský opat cisterciácký, pojal v charakteristickém díle „Versuch einer Geschichte der alten und der neuen Toleranz in Königreich Böhmen und Markgraftum Mähren“ (1786), české i moravské dějiny s jednostranného hlediska osvícenské snášlivosti;

Jan Petr Cerroni (1753—1826), moravsko-slezský guberniální sekretář v Brně, podnikl kritický výzkum Moravy, opřený o hojnou činnost sběratelskou. Leč jeho díla, z nichž studie genealogické a literárně bibliografická sbírka „Bohemia litterata“ (ve XX. sv.) jsou nejdůležitější, zůstala v rukopise.

Jan Alois Hanke z Hankenštejna (1751—1806), bibliothekař olomoucké knihovny universitní, sledoval v hojných spisech, na př. v „Bibliothek der mährischer Staatskunde“ (1786) cíle humanitně praktické v duchu moravského vlastenectví a vládného lidumilství, jemuž snažil se posloužit též několika skromnými pracíčkami, česky psanými.

Leopold Šeršník (1747—1814), jesuita, po zrušení řádu gymnasiální profesor a praefekt v Těšíně, sloužil slezské vlastivědě prakticky zřízením a obdarováním musea i literárně spisy historickými a kulturně dějepisnými, jako jsou „*De doctis Reginaehradecensibus commentarius*“ (1773) a „*Nachrichten von Schriftstellern und Künstlern aus dem Teschener Fürstenthume*“ (1812).

Osvícenští tito dějepiscové náležejí vlastně jen do dějin české vědy: předmět i duch naukové jejich práce jest český, piší však vesměs latinsky nebo německy; literární historie česká všimá si jich hlavně potud, pokud v jejich dílech jeví se ideje našeho obrození národního. Teprve následující generace činí svým pracovním programem vědu českou duchem i jazykem; přechodem však k ní jsou vědečtí spisovatelé, kteří práce tendence čistě naukové psali sice německy, ale knihy vědecky populární již česky. Mezi historiky období osvěcenského patří k nim

František Martin Pelcl (nar. 1734 v Rychnově nad Kněžnou, zemř. 1801 v Praze), dlouholetý vychovatel v rodinách šlechtických, od r. 1793 profesor řeči a literatury české na universitě v Praze. V Pelclově životě rozeznáváme dvě naprosto odlišné periody, jichž mezníkem jest asi r. 1790. V prvním období Pelcl jest takřka příslovečným josefinistou: elegantním aristokratem, krasoduchým osvícencem, cizomilným eklektikem, kritickým historikem, přívržencem centralisující germanisace vládní, jenž zapomíná svou mateřštinu a věří v její brzký zánik. Tehdy pracuje k didaktickým účelům „*Kurzgefasste Geschichte der Böhmen*“ (1774, 1779, 1783), tehdy s Bornem překládá Voigtovy „*Effigies*“ (1773—1782 ve IV. sv.), tehdy v duchu osvěcenského učeneckého dějepisu skládá spis „*Böhmische, mährische und schlesische Schriftsteller aus dem Orden der Jesuiten*“ (1786), tehdy kromě menších úvah pokouší se o dvě dějepisné monografie: „*Kaiser Karl der Vierte*“ (1781 ve II. sv.) a „*Lebensgeschichte des Königs Wenzeslaus*“ (1788—90 ve II. sv.). Ač Pelcl již r. 1775. vydal Balbínovu nadšenou „*Dissertatio apologetica*“ a r. 1777 k tisku připravil „*Příhody Vratislava z Mitrovic*“, přece teprve po r. 1790., kdy nahlédl nesmy-

slnost a neúspěch germanisačního úsilí, rozhodl se pracovat pro český jazyk životně i literárně. Z tohoto druhého vlasteneckého období Pelclova života pochází kromě mluvnického spisu „Grundsätze der böhm. Grammatik“ (1795) vzešlého ze čtení universitních, populárně psaná „Nová kronika česká“ (1791--1796).

(O Pelclovi srovn. Pelclův almanah z prací bývalých žáků gymnasia rychnovského. V Rychnově n. Kn. 1893 a Jos. Vycpálek: Fr. M. Pelcl. Výt. zpráva gymn. v Rychnově 1893.)

2. *Jazykověda.* Století XVIII. stává se v cizině i u nás kolébkou studia jazykovědného. Zprvu mají vrch normalisující snahy grammatické, určující nehistoricky a protihistoricky přísná pravidla jazyku spisovnému, a vycházející v duchu osvícenství z logického rozboru a rozumového výkladu řeči. Pak vlivem rousseauovské záliby pro dávné doby dějinné i pro původní řeč lidovou hlásí se jednak historické studium jazykovědné, vedoucí k mluvnici srovnávací, jednak podrobnější studium dialektů, vedoucí ke správnému pochopení jazyka spisovného. Osvícenský zájem o textovou kritiku bible obrací pozornost k starobylým jazykům i písmům, jimiž dochovány jsou originály i překlady bible; romantická záliba v dějinách sdružuje se s jazykozpytem a po způsobu humanistické filologie klassické, kvetoucí od XVI. věku, vytváří novou vědu, filologii moderní, jež objímá veškerý život národní, pokud obráží se v památkách jazykových i literárních. K životu hlásí se takto nové vědy: filologie germanská a filologie slovanská, jichž pracovní program obsahuje mnohem více, než studium mluvnické. Pro naše probuzení filologie slovanská má význam zvláště neobyčejný. Po stránce vědecké památka je tím, že právě v jejím oboru nejdůsledněji a nejvelkolepěji byla uplatněna nauková metoda kritického a skeptického osvícenství, a sice nejen ukázkami přesné drobné analýse, nýbrž i velikými díly tvůrčí koncepce: zakladatel slavistiky Josef Dobrovský jest beze sporu největší vědecký duch v Čechách své doby. Po stránce národní prýští ze slavistiky mocné a posilující vědomí slovanské, jež později stává se i principem básnickým a politickým; z poznání jazyka temení i horoucí láska k němu a pečlivost o jeho ryzost bylo potřebí pronikavého poznání jazyka i přesného abstrahování jeho pravidel, aby učiněn byl konec jazykové anarchii a libovůli, ja-

zykovému úpadku a zmatku, jevícímu se v první polovici XVIII. století. Jazykovědný zájem neomezil se na odborníky; i učenci spřízněných oborů zaměstnávali se otázkami v jádře filologickými, z nichž některé problémy, na př. o poměru písma cyrilského a hlaholského, o stáří českého překladu bible, o vlivu staroslovenštiny na češtinu staly se takřka otázkami modními; i snaživí diletantí snášeli materiál slovníkářský a pokoušeli se o příručky mluvnické pro praktickou potřebu. Zabývají-li se literární dějiny poněkud zevrubněji jazykovědným studiem této doby, činí to i proto, že vědecká filologie posud pracuje dle programu, vytčeného v této době, a že vůdčí duch její, Josef Dobrovský, v jádře posud zůstává zákonodárcem živé češtiny v pravopise, v tvarosloví, ve skladbě a v prosodii.

Zakladatelem slavistického studia v Čechách jest

Václav Fortunát Durych (1735—1802), člen řádu pavlánského, v němž zasloužil se především činností učitelskou. Studium biblické a podněty cizí přivedly jej k slovanské jazykovědě, v níž se stal učitelem Dobrovského. Pracuje se znalostí slovanských nářečí i jazyka staroslovenského, ozbrojen jsa neobyčejnou sčtetlostí v dějepise politickém i kulturním, užívaje oblíbených prostředků vědeckých své doby, mluvnické analogie, smělé etymologie, t. zv. filosofické grammatiky, Durych snažil se řešiti řadu jazykových i kulturních otázek z dějin veškerého Slovanstva, jichž složitost i rozmanitost přesahovala daleko naukovou průpravu jeho vlastní. Veden jsa citovým zanícením pro původní osvětu slovanskou i pro starožitnost a mohutnost národů slovanských, sváděn namnoze upřilíšeným filosofickým spekulováním v jazykovědě, nedovedl Durych zachovati onoho jasného a přesného kriticizmu, jenž u Dobrovského byl tak plodný. Obě jeho hlavní práce „De slavo-bohemica sacri codicis versione“ (1777) a nedokončená „Bibliotheca Slavica antiquissimae dialecti communis et ecclesiasticae universae Slavorum gentis“ (1795, ze VII. uchystaných svazků vyšel jediný), jejíž program zabírá téměř tolik, kolik chtěl Šafařík podati v „Slovanských Starožitnostech“, památny jsou spíše svými podněty než vědeckými výtěžky. (O významu Durychově viz: Fr. Pastrnek, O počátcích slovanské filologie v Čechách v Čas. Čes. Mus. 1896.)

Josef Dobrovský (1753—1829) narodil se 17. srpna v Děrmetu v Uhrách. Vystudovav gymnasium v Německém Brodě a v Klatovech a filosofii v Praze, vstoupil k jesuitům. Po zrušení řádu studoval theologii a byl několik let vychovatelem u Nosticů. Byl r. 1786. vysvěcen na kněze, stal se správcem generálního semináře na Hradisku u Olomouce. Když ústav byl zrušen, odešel na odpočinek, jež strávil u šlechtických svých přátel v Praze i na venkově, stíhán jsa čas od času těžkou chorobou duševní. Zemřel v Brně 6. ledna 1829.

V souhlase se svou dobou Dobrovský spojoval v rozsáhlém svém učeném bádání nerozlučně studium jazykové se studiem dějepisným; v jazykovědě neomezoval se široký jeho duch na češtinu, nýbrž objímal veškerou filologii slovanskou; v dějepise pak obracel se především k historii kulturní, jež pro něj byla průpravou dějin literárních. Jako předmět, tak i metoda Dobrovského byla výrazem doby a jejích vůdčích ideí. Dobrovský byl nadšeným josefinistou a důsledným osvícencem, jenž pracoval stále přísnou rozumovou kritikou, nezlitostnou analysou faktů, jejich dochování a jich původu, jenž stále podnikal soustavnou revisi dosavadního naukového poznání i soudobého stavu naukového, neznaje nižádné tendence než čistou, prostou, holou pravdu, které sloužil i za cenu nedůvěry starých obráncův autorit a mladých nekritických nadšenců. Všecky ty rysy stupňovány jsou v mohutné a přísné postavě jeho přímo k vědecké geniálnosti, jež jest tvůrčí i tehdy, když boří, podněcující i tehdy, když zamítá. V prvním období života Dobrovského jest mu česká minulost a český jazyk chladný; zajímavým objektem studia citově nesúčastněného; v kmetských letech sleduje i Dobrovský tendenci národního obrození, ba pokouší se i česky psátí, ač jeho sympathie nenáležejí mladšímu, romantickému pokolení vlasteneckému, jež jest fanatické v národním enthusiasmu, ale laskavé a nekritické v otázkách vědecké pravdy.

K slovanské filologii Dobrovský dospěl podnětem Durychovým od kritické exegese biblické, již náleží první jeho spisek „Fragmentum evangelii s. Marci vulgo autographie“ (1778), prozrazující lvi spár kritický. Kromě nesčíslných statí drobných Dobrovský věnoval slovanskému jazykozpytu tři rozsáhlá díla. V prvním, „Ausführliches

Lehrgebäude der böhmischen Sprache“ (1809 a 1819), podává obšírný obraz českého jazyka, hlavně po stránce kmenoslovné a tvaroslovné, přihlížeje jak k fazi staré, tak k dialektům; některé poznatky díla, na př. rozdělení slovesa na VI tříd, zůstávají v platnosti posud. V druhém „Institutiones linguae slavicae dialecti veteris“ (1822) postavil základ k studiu staroslovenštiny církevní, jíž se zvláště zevrubně zabýval, sleduje při tom poměr obou abeced staroslovanských. Postup výkladu jest podobný, jako v „Lehrgebäude“, jen hláskosloví probírá se obšírněji, byl s nedostatečným proniknutím k některým problémům základním a s přílišným uniformováním jazyka církevně slovanského. K dílu tomu kupí se řada drobnějších úvah, z nichž zvláštní cenu posud si zachovaly ty, jež stanoví rozdělení a soustavu jazyků slovanských. Též třetí Dobrovského dílo jazykovědné, „Slovník českoněmecký“ (ve dvou dílech, 1802 a 1821, druhý prací Puchmajerovou a Hankovou) vyniká spolehlivostí dokladův a střídavostí úsudků. Úhrnem dlužno opakovati E. Smetánkův úsečný úsudek o Dobrovského významě v mluvnictví slovanském: „Dílo je v tom, co dodělal, základem, v tom, čeho nedokončil, programem a v methodě vzorem vši úspěšné práce další.“

V dějinách písemnictví, jež organicky pojil k dějinám jazyka, Dobrovský uměl souměrně užiti svých obsáhlých vědomostí a výzkumů bibliografických, kulturně-historických i svého daru břitké, až k jádru věci pronikající kritiky, sloužící vědě osvícenské i správnému poznání české minulosti a vzdělanosti. Vedle hojných statí monografických, kritických posudkův a bystrých poznámek, jež učinily jej autoritou právě tak váženou jako obávanou, jak je shromáždil ve sbornících „Böhmische und Mährische Literatur“ (1779—1780), „Literarisches Magazin von Böhmen und Mähren“ (1786), „Slavin“ (1806) a „Slovanka“ (1815), svědčí o tom především mistrovské dílo popisné literární historie doby osvícenské „Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur“ (1792), vzniklé ze stručnějšího spisku „Geschichte der böhmischen Sprache“ (1791), jež r. 1818. vyšlo v novém, rozmnoženém vydání.

Dobrovského práce v oboru kritického dějezpytu jsou vesměs rozměru skrovnějšího; bystrou analysou Dobrovský snaží se v nich o to, co naznačuje společný jich titul „Kri-

tische Versuche, die ältere böhmische Geschichte von späteren Erdichtungen zu reinigen“, sem patří „Bořivoj's Taufe“ (1803), „Ludmila und Drahomir“ (1807), „Wenzel und Boleslaw“ (1819) a „Cyrill und Method, der Slaven Apostel“ (1823).

Vědecky důležitá jest hojná k o r r e s p o n d e n c e Dobrovského, hlavně Adolf Patera: Vzájemné dopisy J. Dobrovského a F. Durycha z let 1778 až 1800 (1895). V. Jagič: Novyja pisma Dobrovskago, Kopitara i drugich jugozapadnych Slavjan (1897 v Petrohradě) a týž: Pisma Dobrovskago i Kopitara (1885 tamže). O Dobrovském viz kromě nespolehlivého díla Vinc. Brandla: Život Josefa Dobrovského (1883) hlavně V. Flajšhans Počátky literární činnosti J. Dobrovského (1895) a W. Nehring J. Dobrovský (1893 ve Vratislavi.)

Spíše praktický a buditecký než vědecký cíl sledovali ve svých mluvnických pracích kromě profesorů české řeči a literatury na pražské universitě, Fr. M. Pelzla a J. Nejedlého, již se ukázali pečlivými žáky Dobrovského, K a r e l I g n á c T h á m, (1763—1816) soukromý učitel jazyka českého v Praze. S opravdovým nadšením pro český jazyk, jež veřejně obhajoval (v. v), s dobrým pochopením pro potřeby lidové, jimž sloužil překlady divadelních her i poučných spisků, ale bez náležité průpravy vědecké, jejíž nedostatek zavalil Dobrovskému podnět k ostré polemice, vydával Thám celou řadu mluvnických a slovníkářských děl na př. „Kurz gefasste böhmische Sprachlehre“ (1787), „Deutsch-böhmisches Nationallexikon“ (1788), „Nejnovější úplný česko-německý slovník (1807—1808 ve II. díl.) „Neuester deutsch-böhmischer Nomenclator (1815) Srv.: V. Flajšhans: Spory Dobrovského s Thámem (1896) František Jan Tomsa (1758—1814) úředník knihoskladu v Praze. Tomsa rozuměl vkusu i potřebám doby, jak ukazuje přerozmanitá jeho spis. činnost slovesná, zahrnující i povídky křiklavě senační i belletrii pro mládež i drobné brožurky poučné. Jeho práce o pravopise, tvaroslovi, dějinách řeči a slovníkářství spočívají na základě vědeckém a vyhovují též prakticky. Z nich jmenujeme: „Böhmische Sprachlehre“ (1872), Navedení k české dobropisemnosti“ (1784), „Malý německý a český

slovník“ (1791), „Über die Bedeutung, Abwandlung und Gebrauch der čechischen Zeitwörter“ (1804), „Über die Veränderungen der čechischen Sprache nebst einer čechischen Chrestomathie“ (1804) a „Von der Vorzügen der čechischen Sprache“ (1812).

3. *Popularisační snahy vědecké.* Osvícenská věda snažila se v duchu praktické účelnosti a všeobecné užitečnosti rozšířiti v lidu výsledky svého badání a učiniti nový vědecký názor světový všeobecným. I spatřujeme jednak učence skládati drobné spisky poučné obsahu osvětlného, jednak činiti vědecké poznání lidu přístupným. Viděli jsme, jak Fr. M. Pelcl popularisoval dějiny, jak Thám i Tomsa upravovali nauky mluvnické pro lidové i vzdělané čtenářstvo, jak Monse konal drobnou práci popularisační; nejjasněji však ztělesňuje ty snahy

František Faustín Procházk a (1749—1809) kněz pavlánský, později direktor pražských gymnasií a správce universitní knihovny. Odborná díla jeho psána jsou ve vědeckém duchu osvícenské historie kulturní, jsou to: „De saecularibus liberalium artium in Bohemia et Moravia fatis commentarius“ (1782) a „Miscellaneen der böhmischen und mährischen Literatur“ (1784 ve III. sv.) Hlavní význam Procházkův spočívá v tom, že v literárních podnicích, určených lidu, důmyslně a případně vytěžil vědecké výsledky biblické kritiky, osvícenského pojetí dějin, jazykového studia své doby. O tom podává hlavně svědectví jeho revíse textu biblického. Z podnětu Marie Terezie arcibiskup pražský Ant. Petr hr. Pšichovský uložil Procházkovi a Durychovi starost o lidové vydání písma. Na podkladě textu svatováclavské bible z r. 1771, ale při tom na základě kritického srovnání s Vulgátou a důkladné revíse jazykové oba učeni autoři vydali „Bibli českou, to jest celé Svaté Písmo“ (1778—1780). Leč Procházk a práci stále zdokonaloval, přihlédaje po stránce věcné mnoho k textu řeckému i soudobým racionalistickým výkladům písma, po stránce pak formální ke vzorné bibli Kralické; výsledkem toho jsou „Písmo svaté Nového Zákona“ (1786) a „Bibli česká, to jest celé Písmo Starého i Nového Zákona“ (1804 ve II. sv.) Z bohatých svých vědomostí v oboru

staré literatury české těžil Procházka, vydávaje pro lid staré dobré spisy české, dle příkladu Pelclova. Opatřoval je poučnými předmluvami, přibližoval jejich řeč i obsah potřebě časové a lidové, stavěje se tak v příkrý odpor k hledisku koniášovské protireformace. R. 1786. vydal 12 staročeských děl, mezi nimi hlavně spisy historické a cestopisné, na př. Dalimila, Pulkavu, Hosiovu kroniku moskevskou, Prefáta; příkladem svým podnítil Krameria.

Pokusy o literaturu krásnou v XVIII. věku.

1. *Úsilí o vytvoření lidového písemnictví a novinářství.* Pelcl a Procházka jsou význačnými doklady, kterak odborní učenci snaží se prospěti lidu popularisací vědy; práce jejich však jsou pouhým nepatrným zlomkem soustavného úsilí doby josefinské o lidové písemnictví. Josefinism pokládal literaturu za nástroj lidové osvěty zvláště účinný; vláda sama podněcovala a podporovala překládání, upravování, vydávání spisů všeobecně užitečných z oboru práva i zdravotnictví, hospodářství i správy obecní, humanitních zařízení i bohosloví. Tyto spisy namnoze nepatrného rozsahu a ducha nepůvodního byly ceny skrovné; nyní zajímají pouze potud, pokud v nich obráží se názor období Josefova. Zvolna však snahy ty se prohloubily a pronikly více k duchu českého lidu, nemezovaly se jen na brožurkovou literaturu, nýbrž pokoušely se i o stvoření českých novin a české novellistiky lidové. O to náleží hlavní zásluha

Václavu Matěji Krameriovi (1759—1808). Kramerius redigoval od r. 1875 „Schönfeldovské čís. král. poštovské Noviny“, r. 1789. založil konkurenční vlastní „Pražské poštovské noviny“, jež pod titulem „Krameriusovy c. kr. vlastenské Noviny“ (od r. 1791) vycházely až do r. 1825. V nich Kramerius ukázal se praktickým a uvědomělým novinářem lidovým, jenž vědomě a soustavně sloužil josefinskému osvícenství, humanitě a národnímu obrození, jak ukazuje zvláště příloha novin těch „Večerní šhromáždění Dobrovické obce“ (1801) a noviny takřka doplňující „Nový kalendář tolerancí“ (1787—1798). Nejkrásnější hold Josefinismu Kramerius vzdal „Knihou Josefovou“ (1784). R. 1790. zřídil si samostatnou tiskárnu i sklad knih, t. zv. „Českou expedici“; tu po stopě Pro-

cházkově vydával a upravoval staročeské knihy (na př. Letopisy trojanské, Mandevillovy cesty, Flaviovu historii židovskou, Příhody Vratislava z Mitrovic), tu překládal a zpracovával populární spisky praktické, tu převáděl do češtiny povídky rytířské, čarodějnické, orientální a robinsonády, jež dlouho ovládaly vkus západoevropského čtenářstva a ty v literárně povrchních, ale jazykově správných vydáních Krameriových a jeho pomocníků získávaly lid českému čtení. (O Krameriovi viz A. Rybičkovy Přední křísitele.)

Kromě Krameria pracovali v podobném duchu, ač s menším talentem organizačním, ještě Fr. J. Tomsa, jehož cennější práce patří v obor jazykovědný, Jan Hýbl a Jan Rulík.

Jan Hýbl (1786—1834) redigoval několik časopisů „Rozmanitosti“ (1816—1822), „Hyllos“ (1820—1821) a „Jindy a Nyní“ (1828—1832), věnovaných poučení nejširších vrstev lidových: tu bojoval proti vlře v strašidla příběhy, jež souborně vydal jako „Poučné a kratochvilné historie o strašidlech“ (1820); tu pracoval k rozšíření snášenlivosti a mravnosti překládáním kriminálních historek Meisznerových a povídek Spieszových; mnoho místa věnoval též poučení z oboru věd přírodních. I o počátky českého divadla Hýbl se zasloužil; korigoval překlady plytkých německých her, sám je povrchně překládal; jako literárně historické pomůcky užiti lze posud jeho „Historie českého divadla od počátku až do nynějších časů“ (1816).

Jan Rulík (1744—1812), měšťan pražský, stojí značně za Krameriem i za Hýblem. Ani Rulík nebyl spisovatelem původním kompilace, překlady, lidová zpracování, výtahy byly hlavním jeho oborem. Tak kompilacemi jsou jeho literárně historické spisy „Věнец pocty ku poctivosti učných“ (1795), „Učená Čechya“ (1807—1808), neb jeho knížky dějepisné na př. „Kalendář historický“ (1797—1800 v V. sv.) právě jako rozpravy životopisné, cestopisné, místopisné a lidově poučné. Leč to, co povznáší veškerou činnost Krameriovu a co, byť ve formě zhrublé, naplňuje spisy Hýblovy, svobodný duch emancipace osvícenské, jest Rulíkovi zcela cizí.

Jak naznačeuo, postupuje se snahou o vytvoření českého lidového písemnictví poučného a novinářství ruku v ruce úsilí založiti novočeskou novellistiku pro lid. I tu čerpá se dosti

povrchně z literatur cizích, především německé, při čemž narmoze sahá se k dílům vyšlým dávno z módy, naprosto odprařajícím jemnějšímu vkusu, dráždicím hrubými sensacemi nebo povážlivými nepravděpodobnostmi; především jsou to rytířské romány, rodinné a mravoučné povídky, strašidelné a dobrodružné příběhy z exotických krajů, jež se překládají a zpracovávají. Střediskem tohoto pochybeného úsilí jest Kramerius, k němu se druží ještě J. V. Hübner, J. Rulík, Prok. Šedivý, F. Tomsa a A. J. Zíma. Jen v nemnohých pracích toho druhu zdařilo se přizpůsobiti cizí předlohy poněkud poměrům české přítomnosti nebo minulosti.

2. *Počátky novočeského divadla.* V polovici XVIII. věku umění divadelní těšilo se neomezené přízni pražského obyvatelstva; lze říci, že Praha, jež od r. 1738. měla v Kotcích stálé divadlo operní i činoherní, byla takřka divadelním předměstím Vídně, tehdy nejčilejšího města dramatického. Dle Vídně řídil se pražský vkus divadelní: odtud přicházeli herci i celé společnosti, styl podání a způsob výpravy, výběr kusův a autorů, hudba a improvizované vtípy, jako ve Vídni měla i v Praze vrch jednak hrubá místní fraška, jednak hřmotná hra rytířská a plačtivé drama občanské. R. 1771 učiněn byl hrou „Kniže Honzyk“ první pokus hráti v Kotcích česky, ale celkem beze zdaru. Pokus byl opakován v novém velkém pražském divadle Nostickém r. 1785. ředitelem Bullou, jenž inscenoval Stephaniovu veselohru „Odběhlec z lásky synovské“ s pěkným úspěchem; podobných her českých dáváno u Nosticů osm. Zdar povzbudil české vlastence a přátele divadla, že založili zvláštní českou společnost divadelní a zbudovali pro ni dřevěné divadlo na Koňském trhu, t. zv. „Boudu“, v níž 8. července 1786 zahájena pravidelná představení česká Štvánovým překladem Ifflandovy „Vděčnosti a lásky k vlasti“. „Bouda“ povznesla se zvláště návštěvou císaře Josefa, jenž propůjčil jí název „c. k. vlastenského divadla českého“, a do r. 1789. konala se tu velká řada českých představení; současně hrálo se česky též v Růžovém dole za Poříčskou branou. Po zboření „Boudy“ česká představení uchýlila se do býv. Hyberského kláštera, později pak na Malou Stranu. Od počátku XIX. věku české hry byly zanedbávány, až r. 1805. za ředitele Liebicha vzaly za své. Teprve po sedmi letech počala pravidelná česká představení znovu, a to o nedělních odpoledních v stavovském divadle; řídil je Jan Nep. Štěpánek, hráno bylo vesměs ochot-

níky. Tak bylo do r. 1820., kdy představení o noremních dnech a v neděli odpůldne zapovězena.

S české strany divadelní nadšení bylo nesmírné, o čemž svědčí rýmované chvalozpěvy na počest divadla od Zimy a Melezínka, nekonečná spousta tištěných i rukopisných textů divadelních, slušná řada upravovatelů, překladatelův a skladatelů her. Ale literární výsledky tohoto nadšeného úsilí byly nad míru skrovné. Tato produkce jest pouhým napodobením a odvarem senačního dramatu německého, ať hrubě fraškovitého, ať plačtivě sentimentálního; celá literární práce těchto dramatických nádeníků spočívala v tom, že lokalisovali, krátili, zhrubovali jednotlivá dramata vídeňského repertoiru, jenž tehdy nešetřil naprosto hledisk uměleckých. Trochu originality a zajímavosti propůjčuje těmto kusům jejich velkousté nadšení vlastenecké, které projevilo se též v několika pokusech o původní vlasteneckou hru rytířskou z českých dějin. (K dějinám pražského divadla sr. Osk. Teuber, *Geschichte des Prager Theaters* (1883—1888), J. J. Stankovský, *Kronika divadla v Čechách* (1881 v *Almanachu Matice divadelní*) a zmíněný spis Hýblův. O české literatuře divadelní té doby: Fr. A. Šubert, *Počátky české dramaturgie na rozhraní XVIII. a XIX. věku* (1899 v *Obzoru lit. a uměl.*).

Z divadelních autorů té doby poněkud vynikli

V á c l a v T h á m (1765—1816), doktor filosofie, původně policejní úředník, pak herec dobrodružných osudů. Hry jeho skoro vesměs se ztratily, takže stěží jest rozhodnouti, pokud jsou překlady, a pokud Thámovým majetkem. Nejčastěji zásoboval českou scénu působivými hrami vídeňských autorů; samostatnými pokusy o původní rytířské drama vlastenecké tendence byly hry: „*Vlasta a Šárka*“, „*Břetislav a Jitka*“ a „*Švédská vojna v Čechách*“.

Prokop Šedivý (1764—1810?) ochotník, dramaturg a pilný skladatel divadelních her, vytvořil kromě hojných překladů průměrného modního zboží dramatického a novellistického dva zajímavé pokusy o pražskou frašku lokální ve slohu lehké lidové Musy vídeňské „*Masné krámy, aneb Sazení do loterie*“ (1796) a „*Pražští sládkci, aneb Kubíček dostane za vyučenou*“ (1819), vynikající živými scenami lidovými a řízným, ohroublým humorem.

Antonín Josef Zíma, knihtiskař malostranský, upozornil na sebe dvěma kusy: „*Oldřich a Božena*“ (1789)

a „Tharsia z Týru“ (1792), z nichž první v rámci běžné historické hry rytířské nalézá případný výraz pro demokratické osvícenství a vlastenecké tužby.

Vedle těchto autorů do jisté míry originelních, jmenují se v literárních dějinách někteří stejně plodní, ale naprosto nepůvodní spisovatelé divadelní; jsou to K. V. Bulla, V. Hafner, F. Heimbacher, Majober, M. Stuna, M. Štván, J. J. Tandler, K. Ign. Thám a jiní.

3. *Vznik novočeské poesie.* Vědecká literatura XVIII. věku opírala se o staré tradice naukové, jež oživila novým kritickým duchem; novočeské divadlo vyvinulo se organicky z pražského dramatu německého, ale novočeská poesie veršová stála tu dvojnásobně bezradně. Scházely jí dvě základní podmínky životní jednak souvislost se starším veršováním českým, jež ve věku XVII. a v první polovici stol. XVIII. naprosto leželo ladem, jednak formální zákony a pravidla. Konec XVIII. věku, jež nepřinesl v českém básnictví jediného pozoruhodného díla, pokoušel se vytrvale o nápravu v obou směrech. V první příčině nezbývalo než přikloniti se ke vzorům cizím, jak je přinášela především současná poesie německá, v níž zápasil dvojitý protichůdný vliv, vliv lehké, smyslné, rozmarne, zpěvné galantní poesie francouzské a vliv hluboké, vážné, duchovní, pathetické poesie anglické. Ale tu zakladatelé novočeské poesie postupovali přímo anachronisticky v osmdesátých a devadesátých letech, kdy v Německu ovládali výšiny literatury výmarší klassikové, v Čechách napodobila se poesie, jež kvetla před vystoupením Lessingovým; podobné zpoždění vykazuje též vídeňská odnož rokokového písemnictví a současná poesie polská, v níž rovněž novočeští veršovci hledali svoje předlohy a vzory. Touto jednostrannou cestou otrockého napodobení lehkomyšlně smyslné, pikantně žertující, salonně pastýřské, světácky moralisující poesie německo-francouzské která ráda pohrávala „Řeckem v rokoku“, vnikly k nám i ony básnické genry, jež byly u galantních básníků francouzských oblíbeny: anakreontická píseň, pijácký popěvek, drobný, ironický epigramm, věnovaná bajka, travestující ballada, hrdinská i směšná epeje a t. p. Vše zůstalo pouhou napodobeninou, neshodující se nikterak s životní skutečností a českými poměry: pouze osvícenský racionalismus a vlastenecké nadšení těchto veršů jsou odrazem skutečných citův a názorů. Mnohem skrovněji projevil se druhý směr. anglicko-klopstockovský verše

Stachovy a Vojtěcha Nejedlého, jdoucí v jeho stopách, sotva pronikly ve veřejnost.

Po stránce formální panoval zprvu nekonečný zmatek nebylo naprosto pevného principu prosodického. Učení skladatelé XVII. století prohlašovali otrocky dle básnictví klassického časomíru za prosodii v češtině přiměřenou, aniž dovedli i správně časoměrně veršovati; lidoví rýmaři a písničkáři XVIII. stol. počítali ve svých ovčáckých a perníkárských skladbách, tendenčně dosti zajímavých, velmi neuměle a mechanicky slabiky veršů; kdož počátkem osmdesátých let XVIII. století pokoušeli se o české verše, jako Dlabač nebo Stach, uvázli na strnulé směsi časomíry špatně pochopené a nepřesně počítaných slabik. R. 1795. Dobrovský vytkl v předávku k Pelclové Mluvnici pravidla přízvuku českého a prohlásil jej správně za výlučný princip české prosodie básnické, první novočeská škola básnická sledovala ho v tom, za to osobní jeho odpůrce, Václav Stach, postavil se ostře proti Dobrovskému, háje věc předem ztracenou; leč v době romantické znovu vzkříšen byl odpor časoměrníků proti poesii přízvučné.

Od počátku pozorujeme úsilnou snahu organisovati novočeskou poesii. Václav Thám shromáždil ve svém dvojsvazkovém almanachu „Básně v řeči vázané“ (1785), uspořádaném po způsobě cizích almanachů básnických, celou družinu českých anakreontiků a rokokových pěvců, oddaných však srdečně osvícenství i národnosti, z nichž V. Stach, J. B. Dlabač, V. M. Kramerius a M. Štván i jinak básnicky vynikli. Za pěti svazky básnických almanachů Puchmajerových (Sebrání básní a zpěvů“ 1795 a 1797, později „Nové básně“ 1798, 1802 a 1814) stojí celá novočeská škola básnická, která s plným uvědoměním vlasteneckým a jazykovým, ba i slovanským, se snahou prospěti rozumovému osvícení národů převádí k nám a lokalizuje u nás zpožděně francouzsko-německo-polské rokoko básnické. Přední zástupcové první novočeské školy básnické jsou

Antonín Jaroslav Puchmajer (1769—1820), posléze farář v Radnicích u Plzně, byl organisátorem celé školy. Kdežto v životě jeví se přísným knězem, lidumilným osvícencem, v obrozenském pak hnutí vyznavačem ideje slovanské, které sloužil též jako grammatik a slovníkář, pohrával si ve svých verších, jazykově i prosodicky správných a ladných, smyslnou a koketní galantní lyrikou i výpravnou poesii;

tak kromě „Fialek“ (1833 vyd. V. Nejedlý) jmenovitě ve zpracování Montesquieuova „Chrámu Gnídského“ (1804). Zvláště rád pěstoval po stopě polských bajkářů lafontainskou veršovanou bájku rozmarného, lehkého tónu a světlácké morálky; cizí, volně přejímané látky obratně lokalisoval. (Viz: J. Máchal, Ant. Jar. Puchmajer 1895).

Šebestýán Hněvkovský (1770--1847), městský úředník, posléze purkmistr v Poličce, přežil daleko svou dobu, do jejíž literárního ruchu sám opětovně zasáhl dobře myšlenými, ale mělce provedenými spisy polemickými. Vedle běžné anakreontické písně, lehkého názoru i slohu, pěstoval zejména humoristickou balladu a groteskní romanci, kde se směšným rozmarem parodoval hrůzostrašné, skoro jarmareční látky. Starosvětský svůj vtip, libující si často v drastickém přepínání a v účinném hromadění zábavných pošetilostí, nejlépe uplatnil v t. zv. komických epopějích, básnickém to druhu, v XVIII. věku zvláště oblíbeném, v „Děvíně“ (1805 a změněně 1829) a v „Doktoru Faustu“ (1844) (O jeho balladách viz Ferd. Schulz, Česká ballada a romance, v Osvětě 1877).

Vojtěch Nejedlý (1772--1844), posléze děkan v rodišti svém Žebráce, obrátil se dosti záhy od rokokově hravé lyriky francouzského slohu k epickým skladbám široce založeným, jichž mrtvá rhetorika a papírové hrdinství bez zdu napodobují jednak vlašské renaissanční epiky, jednak Klopstocka, v jehož vleku stojí též Nejedlého dva svazky „Básní“ (1833), Všecka rozměrná díla ta, „Poslední soud“ (1804), „Ottokar“ (1833), „Karel Čtvrtý“ (1835), „Vratislav“ (1836) a „Václav“ (1837) vyšla zpožděně a zapadla bez povšimnutí (O V. Nejedlém viz A. Rybičkovy Přední křisitele).

Kromě Josefa Heřmana Agapita Galaše, Františka Dominika Kynského a Josefa Miloslava Rautenkranze čítá se k první novočeské škole básnické též bratr Vojtěcha Nejedlého Jan, jehož budítelské a vědecké snahy, tvořící takřka průpravu vlasteneckého hnutí romantického, zasluhují ocenění na jiném místě. Zcela stranou stojí

Václav Stach (1754—1831), professor gen. semináře v Hradišti, později theologické fakulty v Olomouci, osobní a literární nepřítel Dobrovského. Stach byl typickým josefinistou a osvícencem; překládal a psal spisy pro lid v duchu josefinismu, šířil theologii racionalistického směru; byl vy-

sloveným odpůrcem protireformace a moci církevní. Odpor proti Dobrovskému zapletl jej v celou řadu polemických spisů, namířených především proti Dobrovského teorii přízvukné prosodie; skoro všechny, na př. „Divný oučinek potěhu“ (1797 ve verších), „Kritický výklad pomatečných českých grammatik“ (1806) a „Harmonie a dobrozvučnost jazyka českého“ (1806) zůstaly v rukopise. Stachova poesie, řízená zvrácenými pravidly špatně pochopené prosodie časoměrné, jest napodobením Klopstocka, jehož „Messiáš“ zanechal Stach v rukopisném překladě; z veršů jeho vyšel jen „Starý veršovec pro rozumnou kratochvíli“ (1805). (O V. Stachovi srv. V. Zeleného stať v Osvětě 1873 a A. Novákovu studii: „Klopstockův vliv na poesii českého obrození“, v Listech filolog. 1903 a 1904).

O počátcích novočeského básnictví viz základní dílo Jar. Vlčka, První novočeská škola básnická (1896), o prosodických sporech klassickou stať Jos. Krále O prosodii české v Listech filolog. 1893 a násl.).

Slovenské písemnictví v době osvícenské.

Slovenské písemnictví XVIII. věku tvoří podstatnou součástku soudobé české literatury a to i tam, kde samo pokouší se přetřhnouti vnější i vnitřní spojitost s ní. Třeba že vnější podmínky jeho jsou poněkud příznivější nežli v Čechách, ježto ani literární souvislost není přerušena ani výsledky protireformační nejsou tak zhoubné a tak hluboké, ani nejsou ztraceny vrstvy čtenářské, ani řeč národní není v tak úplném úpadku, přece obdobné poměry společenské a obdobné proudy myšlenkové dávají vznik literatuře téhož ducha a téhož rázu. I na Slovensku vzniká z josefinských snah emancipačních a lidumilných hojně písemnictví populárně lidové, i na Slovensku rozumové osvícenství svádí boje s náboženskou protireformací a dává základ vědě dílem historické, dílem filologické; nově povznesená ta věda pokouší se i tu o účelnou organizaci naukovou i literární; posléze též na Slovensku básnictví přichyluje se ke galantní poesii západoevropské a zkouší své síly takměř výlučně na několika tehdy modních genrech poetických.

Ale kdežto v Čechách jest jediné středisko osvětové a literární, náboženský rozpor na Slovensku přináší taková

střediska dvě; evangelíci kupí se kolem Prešpurka, pro katolíky pak, záhy tlnoucí k separatismu, střed dlouho znamená Trnava.

A tak právem mluví se v dějinách slovenského písemnictví odděleně o literatuře evangelického Slovenska a o odděleném písemnictví Slováků katolických.

Evangelické Slovensko vstupuje na práh období osvícenského, věrno náboženským tradicím reformačním, jež slučuje se se svobodomyšlnými zásadami racionalistického bohosloví josefinského; toho vysoce charakteristickým dokladem jest nábožensko filosofické drama kazatele *A u g u s t í n a D o l e ž a l a* „Pamětná celému světu tragoedia“ (1791). Osvícenství organisuje pak vědu i lidovou literaturu. Středem jest historicky i politicky významné město Prešpurk s proslaveným lyceem, na němž studovali Kollár, Šafařík a Palacký. Tu činěn byl na samém prahu pokus zříditi velkolepou akademii řeči a literatury československé na Slovensku, ale z těchto snah, jichž předními nositeli byli Bohuslav Tablic a Jiří Palkovič, uskutečnil se jen skrovný díl zřízením stolice pro řeč a literaturu na prešpurském lyceu r. 1803, jež obsazena Palkovičem.

Jiří Palkovič (1769—1850) přilnul v době studií na jenském universitě k osvícenské vědě i k rokokové poesii. Jako učenec měl spíše porozumění pro minulost, jak svědčí jeho tvrdošjně normalisující veleslavínství v literatuře a v profesuře, dosti nedbale zastávané; tím duchem polemisoval proti Dobrovskému, tím duchem vedl své časopisecké podniky „Týdenník“ (1812—1818) a „Tatranku“ (1832—1847). Galantní jeho anakreontika, shrnutá do sbírky „M u z a z e s l o v e n s k ý c h h o r“ (1801), úplně se přimyká k veršům novočeské školy básnické.

Bohuslav Tablic (1769—1832), farář evangelický, namnoze podobal se činností svému druhu i soku Palkovičovi. Zájem básnický sdružen byl u něho nejbliže se zájmem literárně historickým, a tak vedle sbírky vlastních anakreontických hříček lyrických, „P o e z i í“ (1806—1812) a anthologie z cizích svých vzorů básnických, „A n g l i c k é M ú z y v č e s k o s l o v a n s k é m o d ě v u“ (1831), sebral i zbytky starší slovenské poesie ze XVII. a XVIII. stol. pod názvem „S l o v e n š t í v e r š o v c í“ (1805—1812); přílohou pak ke všem těmto publikacím básnickým vydával cenné bibliografické a životopisné

„Paměti česko-slovenských básníkův aneb veršovcův“.

Kromě Palkoviče a Tablice zastupují vědecké snahy na evangelickém Slovensku ještě jazykozpytec Jiří Ribay (1754—1812), dějepisec Michal Šemian (1741—1812) a zeměpisec Ladislav Bartolomeides (1754—1825).

Nejzdařilejším plodem osvícensky lidového písemnictví na Slovensku jsou dva vzorně v duchu pokroku a humanity redigované časopisy, Štěpána Lešky „Prešpurské noviny“ (1783—1787) a především Ondřeje Plachého „Staré noviny literního umění“, vycházejší v Báňské Bystřici (1785—1786).

Katolické Slovensko ovládáno jest v XVIII. věku přísnou protireformací, jejíž semeniskem jest od r. 1635. jezuitská universita a knihtiskárna v Trnavě. Jako účelného prostředku rozšíření a zlidovění svých snah používá slovenská protireformace zvláštní metody: přizpůsobuje svoje knihy slovenskému dialektu a pomáhá této izolaci ku platnosti nejen v dílech obsahu náboženského, nýbrž i v knihách školních a spisech úředních. Josef Ignác Bajza (1754—1836), katolický farář dolnodubovský, postoupil dále a užil libovolné směsi spisovné češtiny, západoslovenského nářečí a vlastních nápadů v literárních plodech, v nichž opět kříží se tendence protireformační s názory osvícenskými. Z nich jsou významnější paedagogický román „René Mláďenca Příhodi a skusenosti“ (1783 a 1785) a „Slovenské dvojnásobné Epigrammata“ (1794).

Vlastním zákonodárcem jazykového separatismu slovenského stal se:

Antonín Bernolák (1762—1813), děkan a školní dozorce v Nových Zámcích. Bernolák, učený filolog, pokládal Slovensko za samostatný historický a národopisný celek, odvolává se k Slovanům panonským jako ku předkům nynějších Slováků, a žádal, aby samostatnost ta projevila se vlastním jazykem, za nějž zvolil západoslovenský, češtině dosti blízký dialekt, i vlastní literaturou. Jazykové své zásady uložil v dílech: „Dissertatio philologica critica de litteris Slavorum“ (1787), „Grammatica slavica ad systema scholarum nationalium accommodata“ (1790) a „Slovár Slovenski Česko-Latinsko-Německo-Uherski“ (posmrtně 1829 a 1833 ve dvou dílech). O samo-

statnou literaturu slovenskou mělo dbáti velkolepě na způsob akademie založené „Towarišstvo litterného umeňá“, sídlem v Trnavě, jež Bernolák 1793 vyvolal v život, jež však svého zakladatele nepřezilo. Ze spisovatelů „Towarišstva“ jedině má význam Jiří Fandlí (1754—1811), farář naháčský, jež po způsobě našeho Krameria ve spisech osvícenských jako „Dúwerná zmluwa medzi mníchem a djablem“ (1789) v knížkách prakticky poučných jako „Pilní domagssi a polňi hospodár“ (1792—1800 v V. sv.) neb „Slowenski wčelár“ (1802) vykonal velký kus díla lidově buditelského, nikdy neztrácející se zřetele separatistické snahy vlastenců slovenských.

[Pozn. jako veškeré novější práce v literatuře slovenské jest i tato skizza výtahem a parafrásí příslušných kapitol stěžejního díla Jar. Vička, Dejiny literatury slovenskej (v Turč. Sv. Martině 1899).]

Doba romantismu.

Romantismus v evropských literaturách. Romantismem nazýváme veliké hnutí duševní, které sahajíc kořeny svého vzniku hluboko do XVIII. století, zmocňuje se v první polovici XIX. věku nejen literatury a umění, filosofie a vědy, nýbrž i politiky a mravního života evropského lidstva; stavíc se v příkrý a výbojný protiklad proti duševnímu názoru předchozí doby, proti osvícenství a klassicismu, dává hnutí to široký a nový podklad vědě i umění. Název svůj, jež zprvu zněl takměř jako přezdívka, dostal romantismus podle románu, ryze to moderního útvaru uměleckého, v němž bujná obraznost, prudká citovost, nespoutaná vášnivost častokrát převládají na úkor klidného, osvíceného rozumu a kde vynalézavost básníkovy umísťuje svoje smyšlené děje do nejrozmanitějších scenerií volné, divoké, neobyčejné přírody. Tyto rysy pozorované s příhanou na románě od kritiků i moralistů, jsou vskutku příznačny pro veškerou romantiku; jeť vyslovenou reakcí citu a vášně proti jednostrannému Rozumu věku XVIII.; jest protestem nadšené a výmluvné lásky k přírodě proti vymělkované strojenosti, uhlazenému dvořanství, nucené konvenci století osvícenského.

Filosofická kritika ukázala k mezím poznání a uvedla na pravou míru bezměrnou důvěru ve všemohoucnost a vševědou-

cnost rozumu; odkázala proto důrazně lidskou bytost k oblasti citové a mravní, jakožto k nejvýznamnějším duševním sféram; po té stránce jest Kant prvním velkým filosofem romantiky, k níž vědomě a věrně přiznávali se teprve Kantovi žáci Fichte, Schelling, Hegel, kteří úplně a soustavně rozložili a přehodnotili filosofické dílo anglického, francouzského a německého osvícenství. Soudobě odhalili velcí psychologové společenští, především Rousseau, mohutnou touhu evropského přesyceného lidstva po vášnivém pokošení se divoké přírodě, po přecitlivějším návratu k původním primitivním útvarům společenským a po možnosti prožítí takto v samotě a daleko od společnosti chvíle snivosti, citového vzrušení, nekrocené vášnivosti. Tento citový převrat, tento návrat k přírodě proměnily podstatně i názor společenský a kulturní kdežto všecka přemoudřelá přítomnost a přetížená vzdělanost, výlučně vládnoucí společnosti dvorské a stavovské, pocífovala se jako nepřijemné břímě, zdál se žádoucím útek k prostému lidu, k daleké nekultivované minulosti, k naivnímu ráji „lidstva nepokazeného vzdělaností a státem“ i sama velká revoluce francouzská nebyla než divokým výrazem takového romantismu politického.

Nejmocněji zasáhlo romantické hnutí do umění a hlavně do literatury; ba možno říci, že dle romantického básnictví utvářel se namnoze život romanticky. Romantické zdůrazňování citu jevílo se v básnictví jako vítězství živlu lyrického a to i v románě a v dramatě. Romantický kult vášně promítal se nespoutaným individualismem v kresbě osob a krajním subjektivismem na úkor dějového rozvoje. Romantická záliba v přírodě vedla jednak k širokým popisům divokých lesů, hor, pustin, moří v románě, kde osud rekův zdál se nerozlučným od jeho přírodního prostředí jednak k podrobnému zachycování nejjemnějších odstínů přírodních v písních i básních. Romantický útek z rozumové přítomnosti otevíral brány dalekých období historických, především středověku, návrat romantiky k lidu byl pak východiskem studia lidového básnictví a lidového ducha.

V příkrém odporu k předchozí době stála romantika i v otázkách náboženství, národnosti, dějin. Kdežto filosoficky založený osvícenec XVIII. věku liboval si v rozumovém rozboru víry, křesťanství, theologie a hledal cestou kritiky přirozený podklad náboženství, dal se ryzí romantik upoutati jinou

stránkou náboženství: jeho náplní citovou, jeho úchvatnou exstatičností, rozkoší jeho tajemství a kultu a přikláněl se proto se zvláštní zálibou k barvitému, opojnému, lithurgickému katolictví. Čím pro osvícenství byl stát, tím pro romantiku byla národnost, totiž posledním smyslem všeho veřejného života; kdežto však osvícenství vidělo ve státu uskutečněn svůj přesný, čistě rozumový pořádek a svůj prakticko-účelný ideál, ctíla romantika v národnosti posvěcení citové, temné svazky krve a minulosti, jednotu cítění a řeči. Obdobně to bylo i s jejím poměrem k historii: osvícenství nerozumělo vývoji, bylo protihistorické, pohrdalo tradicí, pokud se přičíla rozumovému poznání; romantika milovala dějiny mnohem více než přítomnost, vykládala si celé dění v řadě vývojové, studovala usilovně staré památky, staré periody, staré literatury, zejména středověké, vyhýbajíc se soustavně antice. Sílena kromě toho všeobecným zájmem kulturním, obsáhlým universalismem, který objímal všechny národy, všechny literatury, všechny stupně vývojové, obdařena vzácným darem pronikati k cizím osobnostem, ku vzdáleným dobám, k nejružnějším národům, vytvořila romantika vlastně teprve moderní názor o dějinách a kromě historie, především kulturní a umělecké, vybudovala i srovnávací a historický jazykozpyt, literární dějepis, národopis a umění překladatelské.

Jako každé novotářství měla i romantika ve svých počátcích ráz převratný, ba revoluční a na poli čistě literárním zůstala mu vždy věrna: odstranila přehradu básnických druhů, odmítla aesthetická pravidla, odpoutala se od klassických vzorů; dala verši, rýmu i volbě obrazů úplnou volnost; obohatila svůj jazyk pestrými a smělymi výrazy z mluvy lidové, z archaismů, z řečí cizích; zrušila hranice, oddělující jednotlivá umění, činíc lyriku hudbou a dávajíc románu povahu malebnou. Ale jen romantikové francouzští zachovali naskrze tento původní revoluční charakter; naopak romantika německá, pod jejímž vlivem především se romantické básnictví našeho obrození vyvíjelo, postupně, hlavně v pozdních svých fásích, sblížovala se nejen se směry konservativními, ale i s činiteli reakčními. Jednak historická úcta před tradicí, jednak důvěrný poměr k náboženství usnadnily stárnoucím romantikům, kteří z mládí zbožňovali francouzskou revoluci, přechod do tábora politicky a církevně reakčního, takže v poslední době svého rozvoje romantika byla souznačna přímo se zpátečnictvím

Pro naše znovuzrození měla význam jen romantika německá a to již v pozdějších obdobích svého rozvoje. Naši vynikající básníci a buditelé studovali na vysokých školách německých, stojících pod vlivem romantické literatury, vědy a politiky; blízká Vídeň byla důležitým střediskem romantického života literárního; na pražských školách působili učitelé romanticky smýšlející; němečtí básníci a dramatikové obraceli se se zvláštní zálibou pro látky do báječného pravěku českého. Po stránce myšlenkové však nejmocněji zasáhla do rozvoje našeho znovuzrození t. zv. heidelberská skupina pozdějších romantiků, již představují přátelé Achim von Arnim a Clemens Brentano i bratři Jacob a Wilhelm Grimm, podle vzoru této skupiny usilovali naši buditelé získati staročeský starověk, oživit ducha prostonárodního básnictví českého, vytvořiti dějepis a národopis na podkladě myšlenky národnosti. Vedle tohoto vlivu zvláště mocně působila též bytost Goetheova, jenž sám projevil živý zájem o snahy našeho národního obrození; čeští romantikové právě jako němečtí jich druhové viděli v Goetheovi velkého tvůrce a mistra veškerých svých snah. Také k velkému učiteli Goetheovu a německých romantiků, k Herderovi, vzhlížela naše romantika jako k svému učiteli jak v otázce lidové poesie tak v názoru o dějinném poslání Slovanstva ve vývoji lidstva.

Povaha českého romantismu literárního. České hnutí romantické, které s plným uvědoměním cíle dokonalo buditelské dílo započaté v době osvícenské, nebylo daleko tak složitým a bohatým zjevem jako romantika anglická, francouzská neb německá, nýbrž účelně a obezřetně vybralo si z cizího romantismu jen ony tendence, které mohly býti ku prospěchu velkého díla obrozovacího, pouze ony literární prvky, které byly schopny znovu vytvořiti písemnictví, v přirozeném svém vývoji tak krutě přetržené.

Vůdčí myšlenkou českého romantismu byla nově pojatá idea národnosti. Kdežto XVIII. století pojímalo vlastenectví a lásku k otčině spíše jen teritoriálně a v souhlase s myšlenkou státní, neznajíc při tom onoho prudkého vášnivého nadšení, jež národnímu citu ve věku XIX. jest vlastní, postavili čeští romantikové v popředí svého myšlení, citění i konání národnost, která jim byla výrazem rodové, zvykové a tradiční, ale především jazykové jednoty a sounáležitosti. Národnost a jazyk byly většinou českých romantiků pojmy naprosto souznač-

nými; jen nejbystřejší z nich prohloubili národnost i po stránce historické a mravní. Nejkrásněji vyjádřil pojetí národnosti u českých romantiků Kollár v slavné své znělce (II, 124) slovy:

„Nepřikládej svaté jméno vlasti
tomu kraji, v kterém bydlíme
pravou vlast jen v srdci nosíme,
kterou nelze bít ani krásti.

— —

Ale meze vlasti nerozborné,
jichž se bojí tknouti potupa;
jsou jen mravy, řeč a myslí svorné.“

Tak stýkalo se ve vlastenectví našich buditelů mohutné citové rozechvění, vášnivé nadšení s kultem jazyka a dávnověkosti; kdežto však ono projevovalo se především v lyrismu, který čistě romanticky vnikl i do románu a povídky, zrodily se z tohoto dvě vědy historické, česká jazykověda a české dějepisectví. Obě vědy mohly jít cestou, kterou jim razili učenci doby osvícenské, neřídily se však jejich skvělým příkladem, opouštějíce často metodu kritickou a přísnou pravdomluvnost a dávajíce se citovým nadšením a bujnou obrazností sváděti k nezdůvodněným domněnkám, smělým výmyslům; podvodným pokusům.

Jednak poňnětem slovanského jazykozpytu, který stále ukazoval k jednotě veškerých kmenů slovanských, jednak vedením romantické vědy, jež libovala si v líčení společného pravěku slovanského, hlavně pak pod vlivem pangermanismu, jak jej pěstovala romantická mládež německá, rozšířili naši buditelé pojem národnosti na pojem Slovanstva. Tohoto pojmu, jenž již filologům osvícenským byl celkem jasný a běžný, chopilo se zase citové nadšení, aby jej zveličilo, přepodstatnilo, převedlo z oboru naukového do vzrušené oblasti lyrického básnictví, naivní, nepromyšlené politiky, mlhavé a tajemné filosofie dějin; pouze u nemnohých duchů propracováno slovanství i prakticky, jako soustavný program kulturní, literární a vědecké vzájemnosti.

Dalším ryze romantickým rysem našeho obrození byl kult lidu, jeho původního básnictví, jeho písně, jeho názorů, kult to, jenž v Německu soudobě přinášel nejskvělejší plody. Kdežto osvícenství dívalo se na lidové vrstvy jen se shovívavým podceňováním, chtějíc je vzdělati, osvětliti, povznést z bludů

a tmy pověr, nevědomosti a bídy, česká romantika lid zbožňovala, její učenci pozorně a pilně sbírali lidové písně, pohádky, úsloví; zaznamenávali, studovali, vydávali je; její básníci napodobili je zprvu naivně, později pak programově, prohlašující t. zv. ohlasy lidové poesie za vrchol svérázného umění básnického; její filologové zpytovali řeč a sloh těchto památek. Tím vznikla nejen čistě romantická poesie, blízká lidu, přírodě, primitivním útvarům společenským, naivitě a konečně i hudbě, tomuto umění po výtce romantickému, ale i počátky nové vědy: národopisu.

Takto vytvářeli romantickou literaturu v Čechách jednak lyričtí básníci, na něž pro jejich poslání národní bylo hleděno jako na věšce, jednak filologové, ostříhající jazyk, klíč to k posvátnému ideálu národnosti, jednak dějepiscové, křísící a vykládající dávnověkost českou i slovanskou. Celé obrození naše v době romantické dá se uvést na patero základních pojmů; jsou to národnost, slovanství, jazyk, dávnověkost, lidovost; pouze obory slovesné, které sloužily těmto ideálům, byly soustavně a úspěšně pěstovány. V lyrice vytvořen nový básnický jazyk, oplodněný vlivem mluvy lidové a jiných řečí slovanských; prosodické umění přes pochybené názory většiny theoretiků dovedeno bylo prakticky ke značné výši; básnický vkus vytříbil se na vzorech cizích, které k nám uvádělo znamenité, čistě romantické umění překladatelské; epika, drama, novellistika živořily však, odkázány skoro veskrze ke kultu vlastenecké dávnověkosti. Jazykozpyt, a sice spíše po stránce popisné než rozborné, dělil se ve vědě o prvenství s dějepiscovstvím, které sice dávalo rozhodnou přednost s dávným obdobím historie národní, ale zároveň připravovalo půdu politickému životu. Ostatní vědy byly v nesmělých začátcích; než i jim vytkli romantikové určitý cíl: aby opustíce vyježděnou cestu popularisace, sloučily tendence čistě naukové s úsilím o znárodnění. Ještě dnes naše veškeré literární a vědecké snažení buduje na základech položených českou romantikou; i literární jazyk, jehož užíváme, děkuje značnou měrou za své ustálení a za své vybroušení oné významné periodě.

První období české vlastenecké romantiky u Jana Nejedlého.

Osobním soustředitelem a šťastným organisátorem literárním byl v prvních létech XIX. věku vedle Josefa Dobrovského a A. J. Puchmajera muž, jenž, ačkoliv mnohými rysy svojí osvícenské a rokokové povahy náleží období předcházejícímu,

přece právem se pokládá za prvního průkopníka vlastenecké romantiky české. Byl to

Jan Nejedlý (1776--1834), pražský advokát, od r. 1801. Pelclův nástupce na stoličce jazyka českého na universitě. Básnickou svou činností přimýkal se učený a jemnoduchý vychovanec Seibtův a Meisnerův, k snahám družiny Puchmajerovy, s níž jej spojovala i osoba staršího jeho bratra Vojtěcha: psal básně příležitostné, skladby idyllické, v nichž se hlásí moderně vroucí poměr k přírodě, skládal milostné hříčky anakreontické; uváděl k nám ducha antického básnictví a řečnictví; pěstoval hojně překlady ze západoevropských literatur. V těchto překladech spočívá vlastní básnický význam Jana Nejedlého, třeba že výběr jeho byl poněkud zastaralý a ač v řeči hověl Jan Nejedlý úzkostlivému tradicionalismu, pro který jazyk i sloh Veleslavínský byly závazným zákonem; z překladů vynikají: překlad I. z pěvu Iliady (1802) v přízvukných hexametrech; několikery překlady Gessnerových Idyll („Smrt Abelova“ 1800 a 1804; „Dafnys“ a „První plavec“ 1805 a 1829); barvitý převod Florianova románu „Numa Pompilius“ (1808) a přebásnění proslulého lyrického katechismu plačtivé sentimentality XVIII. století Youngova „Kvílení aneb rozjímání nočního“ (1820); veškeré tyto pečlivě propracované a nádherně vydané překlady Jana Nejedlého dokazují, že jejich původce výborně ovládal nejen řečtinu, němčinu, francouzštinu a angličtinu, nýbrž i jazyk mateřský. Nejedlého praktické spisky osvícenské povahy, jakož i jeho německá mluvnice české řeči „Praktische böhmische Grammatik“ (1804, 1809, 1821 a 1830), která zakládá se na mluvnici Pelclově a pracích Dobrovského, pohřešují původnosti.

Vynikajícího postavení v literatuře a tím značného vlivu došel Jan Nejedlý teprve jako vydavatel čtvrtletního spisu „Hlasatele Českého“, jehož vyšly 4 ročníky (1806, 1807, 1808 a 1818); v tomto polopopulárním časopise, který sloužil tendencím osvícenským, dovedl Jan Nejedlý shromáždit většinu starších spisovatelů i některé mladší zástupce romantiky vlastenecké na př. Jungmanna. „Hlasatel Český“ přinášel rovnoměrně příspěvky původní i překlady z literatur starověkých i moderních; články poučné i ukázky básnické, prosu i verše. „Hlasatel Český“ stal se však nad jiné památným uvědoměním svým nadšením pro jazyk český, v něm již Nejedlého „Aka-

demische Antrittsrede“ (1801) viděla podstatu vlastenectví, svým sklonem ku vzájemnosti slovanské. Po té stránce jeví se Jan Nejedlý pravým předchůdcem snah Jungmannových a jeho skupiny literární. Než Jungmanna a jeho školu dělily od Nejedlého nepřeklenutelné rozpory v názorech na nejdůležitější otázky národní a literární, které se pak vybily v prudkých osobních půtkách, poutajících se k boji o analogický pravopis Dobrovského, Janem Nejedlým potíraný. Jan Nejedlý byl zkostnatělý a neústupný konservatívec, žijící jen z minulosti a v minulosti, jejímž vrcholem zdálo se mu literárně, jazykově i kulturně období Veleslavínovo; pro nové směry a tužby neměl smyslu a porozumění. Nová škola vlasteneckých romantiků, která v něm nacházela zapřísáhlého odpůrce, především Jungmann, Hanka a Čelakovský, vytvořila o něm vysoce nepřívznivý, ale částečně též nespravedlivý obraz, v němž ztrácí se vynikající vlastnosti tohoto epigona XVIII. věku, jemuž čistokrevní synové romantického století XIX. už nerozuměli. (O Janu Nejedlém jedná A. Rybička v Předních křisitelích.)

Josef Jungmann a jeho škola literární.

Když r. 1815. přesídlil dvačtyřicetiletý Josef Jungmann z Litoměřic jako professor na akademické gymnasium do Prahy, stal se středem veškerého života literárního a vědeckého a zastínil samého Josefa Dobrovského intenzitou svého vlivu; kdežto však Dobrovský soustředil kolem sebe téměř výlučně život vědecký, upoutal Jungmann i básníky; nejsa bez zájmu politického, zabýval se se svou družinou i otázkami veřejnými; všude vyznačoval se jako šťastný inspirator a výborný duch organizační; vše, čeho se dotkl, dýše názorem vlasteneckého romantismu, ačkoli Jungmann sám v životě soukromém byl spíše stoupencem osvícenského racionalismu a deismu.

Josef Jungmann (1773—1847) narodil se 16. července 1773. v Hudlicích u Berouna; od r. 1788. studoval na piaristickém gymnasiu v Praze, r. 1792. vstoupil na filosofii, kdež podlehl novému vlivu krasoduchých osvícenců Seibta a Meisnera i vlasteneckých jezuitů Cornova a Vydry; po třech letech odešel na fakultu právnickou, na níž vytrval do r. 1799. Toho roku jmenován byl učitelem na gymnasiu v Litoměřicích, kde

působil horlivě, pracuje mezi žáky i o probuzení národní. Jmenován byv professorem akademického gymnasia, Jungmann r. 1815. odešel do Prahy. R. 1834. stal se praefektem akademického gymnasia; r. 1845. vstoupil do výslužby. Zemřel v Praze dne 14. listopadu 1847 jeho smrt považována všeobecně za neštěstí národní.

V mladších svých létech věnoval se Jungmann hlavně činnosti básnické a publicistické, stavě tu svou činnost do služby národního obrození a zvelebení jazykového; při tom vynikal spíše vysokou kulturou literární, jemným smyslem pro soudobé potřeby slovesné, dokonalostí formální než původností myšlenek, básnickým nadáním: tedy nikoliv s hlediska literární kritiky, nýbrž se stanoviska národně kulturního dlužno posuzovati tyto drobnější práce, jímž se dostalo souboru v „Drobných spisech“ (1841 a 1869—1873).

První Jungmannův pokus básnický, galantní epigramm, přineslo Puchmajerovo „Sebrání“ r. 1795. a i pozdější almanachy Puchmajerovy obsahují ukázky veršovaných drobnůstek Jungmannových. Již v těchto prvotinách objevují se rysy, pro veškeré Jungmannovo veršování příznačné: neobyčejná schopnost pracovati pod vlivem cizí poesie a podlehnouti mu až k napodobení a zacházení složitými, u nás. namnoze neznámými formami básnickými s lehkostí a bravurou (tehdy napsal Jungmann první české znělky „Těžké vybrání“ a „Létavi mravenci“). Ať Jungmann básnil milostné hříčky anakreontické, ať klassickými ódami složitých rytmů oslavoval významné veřejné události neb památné dny svých přátel, ať pokoušel se o romanci z českého starověku s vlasteneckou tendencí („Oldřich a Božena“), či o historickou epickou báseň („Zuzanna“), ať projevoval svoje nadšení slovanské, či své city dynastické, vždy přikláněl se vědomě a těsně k cizím vzorům. Napodoboval cizí metra, jak je podával Horatius, Klopstock, lyrika indická, romantiky německými tolik velebená; v příkrém odporu k prosodickým zásadám Dobrovského básnil časoměrně a hájil i theoreticky pomocí svých přátel, pochybené své hledisko, což zavdalo podnět k nejprudší literárně vědecké polemice našeho národního obrození; uváděl k nám nové útvary poetické.

To vše jej opravňovalo, ba přímo určovalo k tomu, aby se stal znamenitým a vlivuplným překladatelem. Na rozdíl od původního, takřka nahodilého básnění Jungmannova, řídila se

jeho obsáhlá činnost překladatelská podle určitého důmyslného plánu. Nehovně vlastním zálibám literárním, ohlížel se Jungmann po básnických dílech, jež by písemnictví českému mohla dáti nové podněty a otevřítí nové obzory; tak volil pro drobnější své překlady ukázky se starší poesie anglické (Goldsmith, Gray, Pope), z modernějšího již písemnictví německého, zejména klassického (Bürger, Klopstock, Goethe, Schiller, Herder), ale i z básnictví ruského („Poslání Karamzina K.“). Vrcholem překladatelského umění Jungmannova jsou skvělé převody tří rozsáhlých a slavných děl světové poesie; r. 1805. vydal Chateaubriandovu „Atalu aneb Lásku dvou divochů na poušti“ ve vzletné prose, namnoze až rytmické; r. 1811. vyšel překlad Miltonova „Ztraceného ráje“ (Jungmann na něm pracoval v letech 1800—1804) v přízvučných trochejích; r. 1841. přinesly „Drobné spisy“ přebásnění Goetheova „Heřmana a Doroty“ v časoměrných hexametrech. Volba těchto tří zcela odlišných děl prokazovala vzácnou vnímavost, jemný vkus a kosmopolitický rozhled překladatelův, jenž dovedl proniknouti k umělecké podstatě exotického a exaltovaného románu francouzského romantika, k jádru přísné biblické epeje puritánského Angličana k vyrovnanému klidu klassické idylly Goetheovy; nejen překlady samy, nýbrž i úvody k dílům těm podávají o tom svědectví. Avšak tato tři překladová veledíla nepůsobila na naše písemnictví po stránce obsahové a literární, nýbrž měla obrovský vliv formální. Jungmann vytvořil v nich totiž novou básnickou mluvu českou, pro kterou obnovoval zapomenuté výrazy archaistické, vybíral výrazy vhodné z příbuzných řečí slovanských, hlavně z polštiny a ruštiny, tvořil sám nová slova česká. Ačkoliv jeho odpůrci z tábora Nejedlého odsuzovali toto smělé novotaření, ač Dobrovský odmítal tento jazykový neologismus, dal básnický vývoj Jungmannovi za pravdu: většina slov jím uvedených se v básnické mluvě české ujala a tak překlady „Ataly“ a „Ztraceného ráje“ právem se pokládají za první velké činy obnovené poesie české.

Publicistická činnost Jungmannova vztahovala se takřka výhradně k propagaci vlastenecké; z těchto statí, jež vycházely v „Hlasateli Českém“, v Hromádkových „Prvotínách pěkných umění“, ve „Kroku“ a v „Časopise českého museum“, vynikají zejména „Dvojí rozmlouvání. O jazyku českém“ (1806), v nichž obsažen jest takměř celý národně-buditelský program

Jungmannův a jeho školy: proti osvícenskému světoobčanství i proti úzkoprsmému vlastenectví teritoriálnímu, hlásá se tu romanticky pojatá národnost jako zvláštní projev humanity a její podstata shledává se v jazyku; vědomě a důrazně vystupuje tu pro lidovost nadšený Jungmann proti aristokratismu i proti josefinské germanisaci; hlásá literární i kulturní nutnost národního obrození; ukazuje i k důvodům politickým; opírá se i o vědomí slovanské. Tyto své úvahy Jungmann později rozšířil, doplnil, zdůraznil důvody z aktuální politiky a zejména po stránce vzájemnosti slovanské vyhtolil v panslavismus, jenž jazykově blouzní o jakési řeči všeslovanské, kdežto politicky kolísá mezi reálnějším austroslavismem a mihavějším rusofilstvím. Jazykový program Jungmannův obsahoval také promyšlený plán soustavné činnosti vědecké; v pravém protikladu k Dobrovskému, jenž odkazoval český jazyk jen v obor lidového písemnictví a naukové popularisace, usiloval Jungmann o vědu znárodnělou v nejširším rozsahu, psanou česky o uskutečnění toho pracoval jako vědecký organisator i jako samostatný, pilný pracovník naukový v oborech filologických.

Ve třech velikých dílech, jež v tomto duchu vydal, setkával se Jungmann opětovně s pracovními obory, s materiálem, s methodami a názory Dobrovského, a to větším dílem nesouhlasně, ba polemicky. Neměl přísného, neústupného smyslu pro pravdu vědeckou, již Dobrovský vynikal; nevládl břitkým, jasným criticismem Dobrovského, ani jeho objektivním věcným klidem při podávání a výkladu látky; vynikal nad něj však romantickým pochopením dějin a vývoje vůbec, vybraným porozuměním poesii a umění, nadšením národnostním a živostí i vřelostí výkladu. Tak jeho díla mají větší hodnotu národní a buditelskou než vědeckou, a působila mocněji na básníky a vlastence než na odborné učence; ale k jeho „Slovníku“ národ vzhlíží posud se stejnou úctou, vděčností a pýchou jako k podobnému dílu Grimmovu, jež vzniklo z příbuzných tendencí národně romantických.

Nejstarší z děl těch jest „Slovesnost, aneb Zbirka příkladů s krátkým pojednáním o slohu“ (1820, úplně přepracována 1845 a 1846), kterou Jungmann dle příbuzných německých knih Eberhardovy a Pöhlitzovy jal se skládati r. 1817, kdy vláda pohřbchu jen na krátko dovolila vyučovati češtině na českých gymnasiích. Vedle theoretických, z cizích předloh přejatých výkladů, kde Jungmann

snažil se českým, směle tvořeným názvoslovím přetlumočiti abstrakce německé stilistiky a poetiky, obsahuje „Slovesnost“ v druhé, značně rozsáhlejší části hojnost příkladů, které volil většinou z novočeského básnictví i z poesie jinოსlovanské.

Současně, již od r. 1805. shledával Jungmann materiál k jinému dílu z oboru řeči a slovesnosti, chystaje dějiny literární českým jazykem, ježto naše písemnictví mohlo se vykázati pouze obdobným spisem německy psaným, jimž byla Dobrovského „Geschichte“. Podnět k zpracování a přepracování dosavadních materiálů, ano hotový plán k celému novému dílu, dal Jungmannovi Polák Linde, vyzýváje jej k spolupracovníctví na Grečově díle o literaturách slovanských. Svoji bibliografickou a historickou látku Jungmann nově seřadil a spořádal, a r. 1825. vyšla „Historie literatury české aneb soustavný přehled spisů českých, s krátkou historií národu, osvícení a jazyku“ (r. 1849. vydal V. V. Tomek vydání přepracované a rozšířené až k roku 1846.). Dílo Jungmannovo není pragmatickým dějepísem české literatury, jako jím nebyla též „Geschichte“ Dobrovského, již Jungmann hojně užil, jest to „vlastně jen bibliografický seznam všech známých spisů českých postupem časovým seřazených a biografický seznam spisovatelů pořádkem abecedním“; podrobné a praktické rejstříky usnadňují hledání v díle, které křížením postupu časového a rozdělení věcného nabývá jakési nepřehlednosti. Historický ráz mají pouze dějepisně-politické a kulturní skizy a jazykové přehledy, které předcházejí každému období. V nich dal Jungmann průchod celé své vlastenecké romantice chvála jazyka a národnosti, protináboženský liberalismus, fantastické líčení a vymýšlení dalekého pravěku, záliba v pověstech a v básnických výtvorech na pověstech se zakládajících, osten proti světoobčanskému racionalismu, ba i zastřená polemika proti Dobrovskému, našly místo v těchto výmluvných a nadšených skizkách, v nichž meze historické pravdy a věcného poznání namnoze jest překročena. Dobrovský knihu ostře odsoudil, což vedlo k úplné roztržce mezi zástupci dvou pokolení a dvou světových názorů; Palacký dílo posoudil vlídně, ale zdržlivě, ale plné čtvrt století nemohlo se české písemnictví vykázati ničím, co by se rovnalo této zvláštní směsi vědecké píle a vlasteneckého romantismu, suché bibliografie a nekritického nadšení. Některá pozdější díla snažila se po stránce

bibliografické Jungmannovu „Historii literatury“ doplniti, časově prodloužit i a místy i věcně opravitl. Jsou to zejména: J. V. Michlův „Ouplný literaturní letopis“ (1839), pak I. J. Hanušovy spisy „Quellenkunde und Bibliographie der böhmisch-slovenischen Literaturgeschichte“ (1868) a „Dodavky a doplňky k Jungmannově Historii literatury české“ (2 sv., 1869 a 1871); také A. V. Šemberovy „Dějiny řeči a literatury české“ (1858, 1861, 1869 a 1878) nejsou než zkrácením, doplněním Jungmannovy „Historie“ se skromným pokusem o charakteristiku spisovatelů a děl.

Životní dílo Jungmannovo vrcholí však v jeho Slovníku. Půčátky slovníkářské práce Jungmannovy sahají hluboko do období litoměřického. Od r. 1800. sbíral Jungmann doplňky k slovníku Tomsovu, které chtěl postoupiti F. F. Procházkovi; po Procházkově smrti převzal sám jeho plán slovníkářský, byl však hotov poskytnouti svou látku Palkovičovi, který soudobě pracoval o díle podobném. Než Palkovičův ztrnulý jazykový konservatismus jakož i jeho svěhlová neochota složití vydání díla na větší společnost, ukázaly Jungmannovi nemožnost pracovati s Palkovičem; ale ani plán dělití se o práci s Puchmajerem se neuskutečnil, když Puchmajer nechtěl ustoupiti od seřazení etymologického, kdežto Jungmann od prvních počátků měl na mysli pořad abecední, a když Puchmajer neschvaloval přílišný Jungmannův zřetel k ostatním jazykům slovanským. Tak rozhodl se od r. 1815. Jungmann pracovati sám, podporován účinně přáteli, zejména A. Markem. Slovníky Tomsův, Dobrovského, Veleslavínův a Rosův byly mu východiskem; slovníkářské sbírky a výpisy ze starších knih, které opatřoval i Dobrovský od svých četných přátel v celé oblasti české řeči a které druhové pro Jungmanna pořizovali, právě jako hojně zaslané příspěvky dialektické z nejrůznějších končin Čech, Moravy a Slovenska rozhojňovaly neobyčejně Jungmannův materiál, jež Jungmann dle vzoru velkého soudobého slovníkáře polského Lindeho, rovnal abecedně a vykládal překladem německým. Odcházíje do Prahy, nesl s sebou Jungmann látku zpracovanou až k heslu dlouhočekanlivý. Ale v Praze, ač rozšiřoval se kruh spolupracovníků, a ač Jungmann pracoval soustavně a promyšleně, práce vázla, zejména pak sestavování „Slovesnosti“ a „Historie literatury“ jí přerušily na dobro; od r. 1829. však všechna Jungmannova práce náležela „Slovníku“, tak že o vánocích

1833. mohl autor pokládati dílo za zhruba ukončené. „Maticе Česká“ převzala náklad díla a v říjnu 1834 vyšel I. svazek „Slovníku českoněmeckého“ o 852 dvou-sloupcových stranách kvartového formátu a drobného tisku, díl ten zaujal písmena A—J; další díly následovaly dosti rychle: II. 1836, III. 1837, IV. 1838, V. 1839.

Jungmannův „Slovník českoněmecký“ jest uskutečněním vysokého programu, který veškeré české práci slovníkářské vztýčil r. 1779. Dobrovský není dílem normalisujícím, nýbrž vědecky popisujícím a případně vykládajícím češtinu ve všech fásích jejího vývoje, se stálým vědomím, že jest to jazyk živý a se soustavným zřetelem k ostatním jazykům slovanským. Opíraje se o podrobnou znalost veškeré předběžné práce slovníkářské i o důkladné poznání starých památek, máje po ruce hojně dialektologické snůšky svých přátel, vytvořil Jungmann dílo tak rozsáhlé a hojně, jaké u jiných národů vytvářely celé akademie. Grammatická průprava u Dobrovského, velká sčtetlost v domácí literatuře, jemný smysl jazykový, bystré pochopení fraseologické proměňují dílo to v monumentální knihu vědeckou, jež důstojně se staví ke svým cizojazyčným vzorům, především k polskému slovníku Lindeho. Jako celá generace mladších buditelů snažila se, pokud dovedla, účastniti díla, které bez průprav a snůšek, učiněných v době osvícenské, sotva by bylo provedeno v těch rozměrech, tak celý obrozený národ hrdě vzhlížel ke „Slovníku českoněmeckému“, v němž právem spatřován byl společný důkaz zdatnosti české vědy i životní síly národní. Nejkrásnější výraz vlasteneckému nadšení nad památným tím dílem dal Fr. L. Čelakovský a to dvakráte, jednak vzletnou ódou z r. 1839., jednak duchaplnou básní v II. oddíle „Růže stolisté“ („Všecky naše potoky a řeky“ atd.).

Jungmann zamýšlel, vyhovuje tak dávnému přání Dobrovského a Puchmajerovu a řídě se příkladem Rosovými ruské akademie, doplniti slovník abecedně seřazený ukazatelem etymologickým; v práci tu se již r. 1837. uvázal Fr. L. Čelakovský; ale obsáhlé přípravy a materialie k tomu zůstaly v rukopise. Za to vydal Fr. L. Čelakovský „Dodavky k slovníku Jos. Jungmanna“. (1851). Za nové samostatné přepracování Slovníku Jungmannova dlužno pokládati též Frant. Š. Kotta „Česko německý slovník, zvláště grammaticko fraseologický“ (VII dílů, 1878—1893), který však pouze rozmnože-

ním slovního materiálu značí jakýsi pokrok proti dílu Jungmannovu; teprve J. Gebauerův „Slovník staročeský“ buduje na základech úplně samostatných, jak si žádalo nové poznání památek staročeských a velké pokroky mluvnictví českého; pro novější fáse jazyka českého nedostává se nám posud díla, jež by v duchu novověkého jazykozpytu a slovníkářství nahradilo monumentální výtvar Jungmannův.

Osobnost Jungmannovu nelze vystihnouti jedinou formulí epitheton „tichého genia“, jež mu po celé půlstoletí bylo dáváno, ukázalo se novějším šetřením vědeckým jako nepřipadné a pochybené. Rozhodně stojí Jungmann jako vědecký pracovník, jako literární organisator, jako všestranný spoluvůdce novodobé české literatury, jako buditel národní, nepoměrně výše než Jungmann člověk. Stísněné a nejisté ovzduší reakční doby, těžký přerod století osvícenského k věku romantickému, spor staré generace Dobrovského s novým pokolením vlasteneckých romantiků, osobní konflikt se zavilým představitелеm starší slovesné kultury, Janem Nejedlým, to vše vypěstilo v složitě duši Jungmannově nedůvěřivé opatrnickví, podezíravou bojácnost, úlisné volení vedlejších cest, osobní nevraživost a příkré stranictví, rysy to, jež ostře se odrážejí od skvělých vlastností jeho povahy nadšené obětavosti, neúporné pracovitosti, nezištné lásky k národu, k jazyku, k literatuře, rozhodné svobodomyšlnosti a horoucího nadšení pro velikost Slovanstva. Stinné rysy charakteru Jungmannova zjevily se především v některých polemických srážkách, zejména v boji o pravopis, o prosodii, o pravost podvržených rukopisů, při jejichž vzniku Jungmann pravděpodobně byl značně účasten; trvalým pomníkem světlých stránek jeho ducha jsou však jeho díla.

Osobní názory Jungmannovy, které kolísaly mezi Voltairovským osvícenstvím a citovou romantikou a které namnoze jsou značně radikální, nejlépe vysvítají z jeho „Zápisů“, vedených od roku 1845 (poprvé rozebrány Ferd. Schulzem v „Osvětě“ 1871, téhož roku vyšly v Čas. Čes. Musea a ve zvláštním otisku; nové vydání pořídil Zdeněk Tobolka 1907 v Svět. knihovně); neméně důležitým pramenem jsou Jungmannovy dopisy kruhu přátelského, hlavně Ant. Markovi, jež otištěny v Čas. Čes. Musea 1881 a násl. (Důkladný životopis Jungmannův, jenž dlouho byl pokládán za vzor vědecké

biografie, napsal Václav Zelený: *Život Josefa Jungmanna*. V Praze 1875.)

2. *Básnická škola Jungmannova*. Osobní přátelé Jungmannovi, shodující se s ním v zásadách i literárních snahách, bývají nazýváni jeho školou, jsou to především Antonín Marek, Fr. Vetešník, Matěj Milota Zdirad Polák. K nim druží se Jungmannovi vědečtí spolupracovníci v oborech naukových Jan Svatopluk Presl, Jan E. Purkyně, a s nimi související Vojtěch Sedláček. Poněkud opodál stojí Václav Hanka se svými pomocníky Václavem, Aloisem Svobodou a Josefem Lindou; tato takměř samostatná skupina pak vede k podvrhům rukopisným.

Antonín Marek (1785—1877) narodil se v Turnově dne 5. září 1785; na filosofických studiích v Praze stal se stoupencem snah osvícenských; v semináři v Litoměřicích, kde uzavřel životní přátelství s Jungmannem, probudil se k nadšení vlasteneckému i slovanskému; na to jako kněz v severovýchodních Čechách, jmenovitě v Libni na Jičínsku, kde strávil většinu svého života (1823—1876), patřil k nejhroli-
vějším buditelům národním a slovanským. Zemřel, uzřev vyvrcholené obrození národního, na odpočinku na Smíchově dne 15. února 1877. Ant. Marek byl nejdůvěrnějším přítelem a pomocníkem Jungmannovým a také jeho činnost literární, mohutnější hodnotou než rozměrem, oživena jest básnickými, vědeckými a slovanskými tendencemi Jungmannovými. Jako básník nebyl Ant. Marek z povolaných: jeho formálně dokonalým, ale příliš těžkopádným ódám, elegiím a heroidám schází vlastní posvěcení poetické; za to památny jsou básně ty, především hojná „Poslání“ připsaná Jungmannovi svým přesvědčením osvícenským, svou propracovanou ideou slovanskou se zřetelným sklonem k ruskému východu, svým citovým rozhorlením nad politickou mdlobou národa i Slovanstva; po těchto stránkách možno v nich hledati průpravu ku Kollárově „Slávy dceři“. Jemný vkus poetický, neobyčejnou schopnost formální, vzácný smysl pro hodnoty jazykové ukazují četné Markovy překlady, hlavně heroid Ovidiových a pak ballad i romancí Schillerových; také jako první překladatel Shakespeara z originálu (Omylové“ 1823), jako tlumočnick povídek Van der Veldových, ukázal se mistrem řeči. V oboru naukovém patřil Marek k nejpilnějším spolupracovníkům Slovníku Jungmannova, sám pak kromě cenných statí v „Kroku“

zpracoval podle německých předloh „Logiku čili Umění“ (1820), kterou později rozšířil o základní filosofii a metafysiku (1844). Ve vědecké prose své byl Marek stoupencem smělé neologie, Jungmannem zaváděné. (Viz: J. Jakubec A. Marek 1896). Markův krajan, spolužák a přítel František Vetešník (1784—1850), děkan sobotecký, činností básnickou a překladatelskou, nadšením slovanským i zálibou v novotách jazykových, jest jeho literární obdobou.

Matěj Milota Zdirad Polák (1788—1856) narodil se v Zásmukách dne 14. února 1788; původně chtěl se věnovati učitelství, ale vstoupiv za válek napoleonských r. 1808 jako dobrovolník do rakouského vojska, rozhodl se pro povolání vojenské. Jako rakouský důstojník bojoval proti Napoleonovi na půdě rakouské, německé, francouzské a italské; dosáhl vojenských důstojenství; byl dlouholetým profesorem na vojenské akademii v Novém Městě za Vídní, kde v hodnosti generálmajora, odcizen skoro svému národu, dne 31. března 1856 zemřel. K básnické činnosti jazykem českým byl Polák probuzen dobřanským knězem Josefem Liboslavem Zieglerem (1772—1846), když za dočasného klidu válečného dlel na českém severovýchodě; hlavní básnické dílo Polákové, vzniklé pod vlivem Zieglerovým i v jeho osobní blízkosti „Vznešenost přirozenosti“, vyšlo roku 1813 v „Hromádkových Prvotínách pěkných umění“; později 1819 přepracováno a revidováno jazykově, básnicky i prosodicky Jungmannem, vydáno jako „Vznešenost Přírody“. Polák svou rozměrnou skladbu nazývá sám lyrickou básní v šesti zpěvích (V provodem. I. Nebesa. II. Hory. III. Pověť. IV. Jitro. V. Žně. Bouře. VI. Večer. Noc.) Kromě předzpěvu, kde časomíra nese stopy Jungmannovy revise, složena jest báseň přízvučným veršem rýmovaným. Po způsobě anglické a německé popisně filosofické poesie XVIII. věku, líčí Polák přírodu zpola básnicky, zpola učenecky, dává přednost deistickým úvahám o zákonitosti vesmíru před bezprostředním pozorováním básnickým. Vznešený cíl, jež si Polák jako opožděný již napodobitel velkých cizích vzorů vztýčil, přesahoval skrovné básnické nadání básníka zápasícího s jazykem i s formou. Pro vysoké chtění a odvážný pathos některých míst velebena byla „Vznešenost Přírody“ jako hlavní básnické dílo kruhu Jungmannova. Ostatní veršové skladby Polákovy vzaly buď za své při požáru, buď zaležely v rukopisné pozůstalosti, jen píseň „Sik

jsem proso na souvrati“ znárodněla. Značnou literární i kulturní hodnotu má Polákova „Cesta do Italie“ (1820—22), denník to jeho cesty italské; svěží tento cestopis vyznačuje se zvláště živými a citovými popisy jižní přírody vlašské. (Viz: Fr. Čenský, M. Zd. Polák, Osvěta IV, 1874; Jar. Vlček: Několik kapitol z dějin naší poesie 1898; F. J. Rypáček: Literární pozůstalost M. Zd. Poláka Osvěta XXXVII. 1907. Souborné vydání Polákových spisů uspořádal K. Sabina 1862 a nejnověji J. Bradáč 1907 v Světové knihovně; kdežto K. Sabina vydal jen básnická díla, zahrnul Bradáč do své pečlivé 4. sv. edice také Polákův italský cestopis.)

3. *Vědecká škola Jungmannova* shromážděovala se kolem časopisu „Kroku“ (1821—1840), první české revue vědecké (o vzniku „Kroka“ a snahách příbuzných viz níže;) náleželi k ní vedle Antonína Marka, Jungmannova bratra Antonína, jmenovitě:

Jan Svatopluk Presl (1791—1849) narodil se v Praze dne 4. září 1791, vystudovav lékařství, stal se universitním asistentem v Praze, pak professorem přírodopisu na stavovské akademii v Olomouci, konečně r. 1820. professorem téže vědy na lékařské fakultě v Praze. Zemřel dne 6. dubna 1849. Presl byl vynikající professor universitní, horlivý organisator vědeckého studia, proslulý odborník botanický, jehož popisné dílo „Flora Čechica — Květena česká“ (1819) vydané s bratrem Karlem, proslavilo mladistvého ještě autora. Veden však tendencí Jungmannovou o znárodnění vědy české, touže nové badání naukové tlumočiti mateřštinou, snaže se vytvořiti v duchu Jungmannově vědecké názvosloví české, vzdal se Jan Svatopluk Presl záhy odborné práce vědecké jazykem německým a latinským a usiloval o polyhistorické a encyklopaedické zpracování nauk přírodních česky, aniž při tom zanedbával pokrok vědecký a nová hlediska. Tak vznikla jeho vědecky významná a národně památná díla „Rostlinář“ (1821—1835, III díly in fol. nedokončeno, částečně za pomoci hr. Bedřicha Berchtolda z Uherčic), „Všeobecný rostlinopis“ (1846 ve II. sv.) a „Počátkové rostlinosloví“ (1848), obě tyto práce jsou zkráceným, ač vědecky málo šťastným zpracováním „Rostlináře“, „Lučba“ (1828 a 1835 ve II. díl. dle pramenů cizích). „Ssavectvo“ (1834), překlad Cuvierovy „Rozpravy o převratech kůry zemní“ (1834), „Nerostopis“ (1837) a „Technologie“ (1836—1837 ve III. dílech), kterýmžto spisem, jakož i „Časopisem tech-

nologickým“ (1837—1839) pracoval Presl ku vzdělání řemeslnictva. K mnohým z těchto děl, mezi nimiž především „Rostlinář“ a „Ssavectvo“ vynikají vzácnou cenou vědeckou, kreslí Presl sám pěkné obrazy. Při některých vědeckých pracích a odborných spisech byl mu nápomocen mladší jeho bratr K. Bořivoj Presl (1794—1852), professor přírodopisu na filosofické fakultě v Praze a kustos Českého Musea. Na rozdíl od bratra věnoval se Karel Bořivoj Presl výlučně botanice a uveřejňoval svá cenná pojednání floristická (na př. Reliquiae Haenkeanae 1825—1835 a Symbolae botanicae 1830—1839) latinsky neb německy. Jen svou důležitou botanickou cestu do Itálie a Sicílie popsal česky, cestopis zůstal však v rukopise. (O Janu Svatopluku Preslovi pojednal A. J. Bernard v Osvětě XXI 1891 a Lad. Čelakovský v Almanachu České Akademie II 1892.)

Jan E. v. Purkyně (1787—1869) narodil se 17. prosince 1787 v Libochovicích; vystudovav gymnasium v Mikulově, vstoupil do řádu piaristického, ale záhy vystoupil, oddal se studiu filosofie a mediciny a vyděláváje si chléb vychovatelstvím, brzy věnoval se cele fyziologii. Dissertace upozornila na vynikající odborníky, mezi nimi též Goethea a A. v. Humboldta, a Purkyně nastoupil mlád dráhu učeneckou: r. 1848. stal se asistentem fyziologie a anatomie v Praze, r. 1822. professorem fyziologie ve Vratislavi, kdež přes nepřítelství universitních úřadů vědeckých kolegů ve svém reformním ústavě fyziologickém methodou pokusnou docházel skvělých výsledků. R. 1849. povolán byl za profesora fyziologie na universitu pražskou, kdež jako přední evropská autorita svého oboru i jako professor rozhodně českého smýšlení působil slavně plných dvacet let. Zemřel, obtížen věkem a veřejnými i vědeckými hodnostmi, dne 28. července 1869. Ač nadšený a obětavý stoupenec našeho národního obrození, náleží Purkyně českému písemnictví jen částí své činnosti. Drobné své studie fyziologické — velkého díla Purkyně nevydal — psal německy a přispěl jimi v cizině nemálo ku slávě jména českého; jest v nich genialním zakladatelem fyziologie pokusné, oživené duchem velkolepého vitalismu a podepřené o vzácně spolehlivá badání anatomická a mikroskopická. Zvláště slavná jsou Purkyňova pozorování optická, studie o nepřímém vidění, o závratí, o pokožce lidské, o lidském nervstvu, jmenovitě pak jeho badání o vzniku vajec živočišných

vrcholící v nálezu t. zv. zárodkového měchýřku (odtud nápis na Purkyňově náhrobku „Omne vivum ex ovo“). — Kromě toho však přimknul se Purkyně snahám Jungmannovým o znárodnění vědy české. Účastnil se založení časopisu „Krok“, do něž přispíval, po jeho zániku založil s Janem Krejčím obdobný časopis „Živu“ (1853—1864), kde napsal řadu hlubokomyslných statí; ještě v kmetských letech bral podíl na počátcích „Časopisu českých lékařů“ Jsa znalcem poesie světové a především ctitelem básnictví klassického (Goethe byl jeho osobním přítelem), hojně se zabýval překladatelstvím; r. 1841. přeložil lyriku Schillerovu, také pracoval o překladu Tassova „Osvobozeného Jerusaléma“. Rovněž zasloužil se o české písemnictví hojnými referáty o nových významných spisech českých v časopisech cizích. (Viz VI. Tomsa, O vlivu vědeckých prací Purkyňových na rozvoj vědy biologické v Čas. čes. lékařů XXVI. 1887; R. Heidenhain J. E. Purkyně (přel. K. Chodounský 1889); J. F. Nowakowski, Życie i prace naukowe J. Purkyněgo. Warszawa 1862; studie Rádlovy v České myslí II. a násl.).

Vojtěch Sedláček (1785—1836), premonstrat tepelský a professor matematiky i řečtiny na gymnasiu i filosofii v Plzni, proslul vedle svého buditelského působení v Plzni a vedle své učitelsky vlastenecké činnosti, která českému písemnictví získala J. J. Marka, K. Šnádra, J. P. Koubka, J. J. Kalinu, snahami vědeckými obdobnými tendencím Preslovým. Doklady toho jsou „Základové měřictví“ (1822), „Základové přírodnictví aneb fysiky“ (1825); nečetné vlastenecké básně Sedláčkovy jsou příbuzny učené poesii Jungmannově (Viz Rybičkovy Přední křísitele).

Hankova družina a podvrhy rukopisné.

Václav Hanka (1791—1861) narodil se dne 10. června 1791 v Hoříněvsi; studoval v Králové Hradci, v Praze a ve Vídni. V Praze stal se žákem Dobrovského a přijal od něho životní programm filologický a slavistický; působení ideí Dobrovského sesílno bylo ve Vídni vlivem Kopitarovym. Po návratu do Prahy přilnul k Jungmannovi a v literárních polemikách hájil jeho novotářské zásady proti odpůrcům. Vlivem Dobrovského stal se kustosem sbírek musejních, roku 1823. bibliothekářem. Udržuje rozsáhlé styky se spisovateli

a učenci slovanskými, hlavně ruskými, jsa důvěrníkem ruské vlády v Praze, zaujímal Hanka, ozářený zvláště slávou „objevitele“ obou domněle staročeských rukopisů, význačné místo společenské až do své smrti 12. ledna 1861. Hanka byl člověk nespolehlivý, nepravdivý, ziskuchtivý a ješitný, nakloněný k stálým intrikám a často i k jednání udavačskému; dospěl svého věhlasu a své moci nikoliv původním nadáním neb vědeckou pílí; vynikal však nespornou schopností organizační a zvláštním darem obratné mystifikace, s níž oklamal i znalce. Jako básník uvedl Hanka do české lyriky poetický směr t. zv. ohlasů a to písní národních i jinოსlovanských, při čemž dovedl velmi obratně ukrývatí svou nepůvodnost, jeho úhrnná sbírka „Písní“ (1819) jest spolu závěrem jeho básnické činnosti. Jako básnický, ne vždy spolehlivý překladatel, vydal „Prostonárodní srbskou Muzu do Čech převedenou“ (1817), Gessnerovy „Idylly“ (1817) a „Slovo o pluku Igorově“ (1821). Jako vydavatel staročeských a staroslovanských památek slovesných Hanka nechvalně proslul svou povrchností, nedbalostí a textovou nesprávností, doklady toho jsou edice „Starobylych skládanie“ (5 svazků různých textů staročeských 1817—1824), „Ťkadlečka“ (1824), Husovy „Dcerky“ (1825), „Starých pověstí o Stojmírovi“ (1827), „Sbírky nejdávnějších slovníků staročeských“ (1833), Kornela ze Všehrd „Knih devaterých“ (1841), Lupáčovy „Historie o Karlu IV.“ (1848), Dalimilovy „Kroniky české“ (1851); z děl slovanských Remešského evangelia (1846), Ostromírova evangelia (1853). Jako grammatik Hanka těžil hojně z vědomostí nabytých u Dobrovského; nepřidáváje ničeho z vlastního zdroje duševního, zahaluje jasné a přesné názory mistrovy namnoze do mlhy novodobého romantismu, publikoval Hanka dosti hojně v oboru mluvnictví českého, staroslovanského a ruského; „Mluvnici českou“ vydal třikrát (1822, 1831, 1849), staroslovanskou dvakrát (1846, 1859), ruskou dvakrát (1849, 1857), polskou dvakrát (1839, 1850). Hlavní básnická, grammatická a vydavatelská činnost Hankova soustředila se kolem rukopisných padělků, o nichž viz níže. (Většího životopisu a ocenění Hankova knižně nestává; nejpodrobněji s tendencí obžalobnou probral činnost a povahu Hankovu Josef Hanuš v „České literatuře XIX. století“ I. 648—732; obsáhlou Hankovu korespondenci se zahraničními slavisty vydal V. A. Francev ve Varšavě 1905, snaže se Hanku do jisté míry ospravedlniti.)

Josef Linda (1789–1834), rodák novomlýtovický, po studích filosofických a právnických v Plzni a v Praze, pokusil se získati profesorské místo, leč marně; ani v universitní knihovně, kde se na čas uchýlil, se neudržel; oddal se zcela literatuře a novinářství, podlehl přepracování, nouzi a součotinám. V mládí, kdy přimknul se důvěrně k Hankovi a k Svobodovi, pod vlivem Jungmannových překladů, romantiky Chateaubriandovy a mystifikující bardské poesie Ossianovy, složil historicko-mythický román „Záře nad pohanstvem“ (1818), nejúplnější to parallelu k epickým básním rukopisu Královédvorského a Zelenohorského; pak romantickou historickou hru „Jaroslav ze Šternberga v boji proti Tatarům“ (1823), látkou i prameny náležející do téhož okruhu. Později věnoval se Linda cele redakci „Pražských Novin“ s přílohou „Rozličností“, kdež ukázal se velmi nadaným a všestranným žurnalistou. (O Lindovi viz: článek Josefa Jirečka v Osvětě VIII. 1878 a Josefa Hanuše práce v Listech filolog. XXVII. 1900 a i v České lit. XIX. stol. I. 763–808.

Václav Alois Svoboda (dle rodiště Navarova zval se Navarovský 1791–1849) po skončených studiích filosofických působil zprvu jako vychovatel, pak jako gymnasiální profesor v Písku a v Jindřichově Hradci, od r. 1821. na malostranském gymnasiu v Praze. Kdežto v mládí byl V. A. Svoboda nadšeným vlastencem, prudkým radikálem, okázalým Slovanem, změnil postupem úřední dráhy své přesvědčení, stáv se velebitelem klerikalismu, reakce, mocných tohoto světa, ba přímo se odnárodnil. V době přátelství s Hankou napsal česky několik velmi zdařilých ód, básní epických, dílem dějinného, dílem legendárního podkladu; později zabýval se hojně překladatelstvím, vynikaje neobyčejnou obratností formální, o čemž svědčí „Výbor básní Friedricha Schillera“ (1847). Svůj živý zájem o divadlo projevil kromě překladů librett veršovanou komedií „Karel Skreta“ (1841). Četné, hlavně pozdější jeho básně jsou psány německy. (Životopis Svobodův viz u Rybičky.)

Všeobecná charakteristika padělků rukopisných. Hanka, Linda a V. A. Svoboda, v souhlase s Jungmannem a jeho důvěrnou družinou, byli nadšenými stoupenci romantiky, sdílejíce se s ní jmenovitě o zálibu v starobylé poezii národní, o oslavu dávných, předhistorických údobí minulosti, o původní epiku, dochovanou ve formě rhapsodických písní, o nadšenou

lásku starožitnosti české, která ještě v názorech, ve mravích a v jazyce zachovávala všeslovanskou jednotu životní. Než, staročeské písemnictví, zvláště pokud bylo tehdy známo, nevykazovalo památek, které by těmto zálibám vyhovovaly obdobně jako díla básnictví staroněmeckého neb starořeckého. I umínili si čeští romantikové, povzbuzeni příkladem proslulých falsifikátorů a pabásníků anglických v XVIII. věku, Macphersona, původce Ossianova, a Chattertona, vytvořiti taková díla a vydávali, složivše je nikoliv bez dovednosti jako archaistickou napodobeninu, za díla starožitná. Romantikové ti nebyli jen nadanými poety a zručnými pabásniteli, nýbrž i vzdělanými slovanskými filology, historiky, starožitníky a čerpající ze značného rozkvětu staročeské a staroslovanské mluvnice na rozhraní věku XVIII. a XIX., stvořili zvláštní, na první pohled věrnou staročeštinu. Některé z památek měly hodnotu básnickou a také působily vlivně na rozvoj poetický a národní: to byly Rukopis Královédvorský a Zelenohorský; jiné pak, dílem rozsahu menšího, dílem obsahu naukového, měly účel filologickohistorický, snažíce se posunouti vývoj jazyka i vzdělanosti české do daleké minulosti.

Drobnější podvržené památky. R. 1816. objevila se t. zv. „Píseň Vyšehradská“, malá národní píseň milostná přisuzovaná XIII. stol.; počíná apostrofou Vyšehradu, odkudž její jméno. Původci byli Hanka s Lindou. R. 1818. přeložil Hanka z němčiny do domnělé staročeštiny volně „Milostnou píseň krále Václava“ a vydával tento rukopis za staročeský originál. O deset let později „objevil“ Hanka velmi starožitný meziřádkový překlad Evangelia svatojanského, klada jej do XI. věku, ale hned Dobrovský zjistil v evangelíu tom podvrh. Soudobě rozmnožil skutečně staré české glossy k středověkému slovníku zvanému „Mater Verborum“ o řadu gloss padělaných, jimiž starověku českému přisuzují se nejen různí bohové po způsobu bohů antických, nýbrž i celá škola umělecká při klášteře sázavském, při čemž užil hojnou měrou výrazů staroslovanských a staroruských. Poslední Hankův falsifikát t. zv. Libušino proctví z r. 1849. nedovedlo však vzbuditi nižádné důvěry ani u stoupenců a ctitelů Hankových. Některými badateli na př. A. V. Šemberou byl též staročeský „Mastičkář“ pokládán za falsifikát, ale novější zkoumání obhájilo pravost této památky.

Popis a obsah rukopisu Královéhradeckého a Zelenohorského. Dne 16. září 1817. „nalezl“ Hanka v sklípku v Králové Stručné děj. lit. čes. *Novák-Novák.* 10

Dvoře 12 celých pergamentových lístků malého formátu a 2 nesouvislé proužky; dle nadpisů byl to zbytek rozsáhlého rukopisného kodexu a sice 25.—28. kapitola jeho III. knihy; rukopis vydával se písmem za památku XIII. věku a obsahoval I. básně epické (8), II. básně milostně lyrické (6). Jsou to, dle pořadí rukopisného a dle běžného pojmenování, tyto skladby:

I. *Skladby epické*:

1. *Oldřich a Boleslav* (neúplné) líčí v 61 desítlabičném verši vyhnání Poláků z Prahy od statečných Čechů za vedení Oldřichova a Jaromírova r. 1004.

2. *Beneš Hermanův čili O pobití Sasíkův* opěvuje v 19 čtyřveršových strofách historicky málo doložený boj Beneše Heřmanova a lidu selského pod „Hrubú skálú“ se Sasy, již za nepřítomnosti knížete vtrhli do Čech (snad 1203).

3. *Jaroslav aneb O velikých bojích křesťanů s Tatary* předvádí ve 289 desítlabičných verších konečné vítězství Moravanů pod Jaroslavem s Tatary a předepisá obšírné líčení tatarských bojů s křesťany na slovanském východě i zevrubnou epickou motivaci tatarského vpádu do Evropy. Hlavní děj klade se pod Hostýn u Olomouce a jest myšlen k roku 1241.

4. *Čestmír aneb O vícecestvie nad Vlaslavem*, dílem ve strofách, dílem v epickém rozměru 10slabičném, celkem 245 veršů; z ne zcela jasného podání lze sestavit hrdinské vypravování o hrdinských činech Neklanova vojevůdce Čestmíra nad odbojným knížetem Luckým Vlaslavem; děj odkazuje k pohanskému dávnověku.

5. *Ludiše a Lubor čili O slavném sědání* v 136 osmislabičných, bezbarvých verších popisuje rytířské klání na hradě knížete zálabského; vítěz v turnaji Lubor ověnčen jest rukou dcery knížecí Ludiše.

6. *Záboj*, úhrnem 260 veršů, částečně volných, částečně desítlabičných, místy i stroficky článkovaných, velebí dosti temně vítězství Samovo epickým dějem, v němž Záboj a Slavoj vedou vítězné voje proti cizáku Luďkovi; příběh historicky nejasný padal by do nejstaršího pravěku českého.

7. *Z byhoň*, lyrickoepická píseň o 53 verších 12slabičných, důsledně provedeným příměrem jinocha a holuba, velebí milence, jenž vytrhl svou dívku ze zajetí násilníka Zbyhoně.

8. *Jelen*, opět skladba lyrickoepická, v 35 verších; také zde parallelismem mezi osudem jinochovým a jelenovým

živě vyličen smutný skon statečného a milovaného hrdiny rukou zákeřného vraha.

II. *Skladby lyrické* jsou vesměs námětů milostných; převládá v nich elegický tón, který žádá, abychom si představovali, že písně ty byly zpívány dívkou. Jsou to:

1. *Kytice* o 16 verších stroficky členěných.
2. *Jahody* o 42 verších obdobného seskupení.
3. *Růže* o 16 verších.
4. *Žežulice* o 12 verších, rozdělených v sloky.
5. *Opuštěná* o 14 verších opět stroficky členěných
6. *Skřivánek* o 16 verších.

Tento, namnoze zlomkovitý padělek nezcela jednotné faktury, obsahující dvě zcela odlišné skupiny skladeb hrdin-skoepických a erotickolyrických, nazývá se dle svého „naleziště“ již od prvního vydání Hankova z r. 1818. *Rukopisem Králové dvorským* (R K).

Hned následujícího roku vytasil se Hanka s jinou „staročeskou“ památkou, domněle původu ještě starobylějšího, jest to t. zv. *Rukopis Zelenohorský* (R Z), pojmenovaný od r. 1859. tak, ježto Hanka prohlašoval, že rukopisný zlomek tento, purkrabímu hr. Kolovratovi anonymně zaslaný, nalezen byl na Zelené Hoře. Skládá se ze dvou částí, obou neúplných *Sněmy* a *Libušin soud*, obě psány jsou 10slabičným veršem. Vedle epického děje, jehož středem jest spor rozvádných bratří Chrdose a Šfáhlava o dědictví otcovské a rozhodnutí jeho před soudnou stolcí Libušinou, jest hlavním obsahem „*Libušina soudu*“ podrobné a živé líčení právních zvyků staročeské doby pohanské, kterou písmem i líčením skladatel představoval si asi v IX. věku.

Vznik, průvodcové a prameny R K a R Z. Oba Rukopisy jsou společným dílem básnické i přátelské družiny Hankovy, prvních to básnických romantiků v našem obnoveném písemnictví; není však rozhodnuto, zda Jungmann s Ant. Markem nebyli též důvěrně zasvěceni do celého podniku padělatelského a na něm účastni. Dnešní stav bádání o Rukopisech došel asi k těmto výsledkům. Od Hanky pochází patrně písmo R K, pak staročestina obou památek, z nichž i ony části, které sám nesložil, převlékal v roucho staročeské a převáděl do formy veršové; při tom hleděl, zejména v R Z docílit staročestiny co možná starobylé a užíval hojně výrazů z ruštiny i ze staro-

slovenštiny. Básnický se účastnil Hanka skladby Rukopisů lyrickými básněmi, které se přimykají vesměs jednak k Hankovým původním písním, jednak k jeho podrobnému studiu ruské národní poesie lidové. Naproti tomu ukazuje Lindova „Záře nad pohanstvem“ i menší práce jeho, že jejich autor byl původcem epických skladek R K Z; i pokládá se dnes za dokázáno, že skladby „Záboj“, „Čestmír“, „Jaroslav“, „Oldřich“ a „Libušin soud“ byly složeny novočesky, rytmovanou prosou, ale s básnickým vzletem od Josefa Lindy a že jejich staročeskou úpravu po stránce jazykové i palaeografické obstaral Hanka. O V. A. Svobodovi lze toliko říci, že měl podíl na pracích redakčních a že byl zasvěcen do tajemství podvrhů rukopisných; ale pokud se činně účastnil skládání i úpravy epických částí R K, nelze prozatím zjistit.

Hlavním zdrojem epických básní R K Z, pokud opěvovaly události domněle aneb skutečně historické, byla kronika Hájkova, kterou proti odmítavé kritice dějezpytu osvícenského čeští romantikové povznesli do popředí starých našich děl literárních; některé reminiscence vzaty jsou ze známých do té doby staročeských památek, na př. z „Millionu“, z „Alexandreidy“, z „Kroniky Trojanské“, ze „Štírlfrída“; hojně se naskytá vliv ruské a srbské poesie národní, „Slova o pluku Igorově“, ale i památek epiky cizí, na př. Homera a Tassa; zejména však četba obou Jungmannových slavných překladů „Ztraceného ráje“ i „Ataly“ zanechala v Rukopisech znatelné stopy. Jazyk básnický, jímž R K Z jsou psány, hlásí se zřetelně jako básnická řeč školy romantické a jest inspirován namnoze dikcí Chateaubriandovou a Ossianovou. Méně složitá jest otázka po pramenech lyrických částí R K, složených Hankou jsou to vesměs „ohlasy“ národních písní ruských, jak je měl Hanka před sebou ve dvou sbírkách z let 1774 a 1810. Vytčením těchto pramenů a vlivů zařazeny jsou R K Z organicky do básnické romantiky novočeské.

Vydání a překlady R K a R Z. První vydání R K (potud bez R Z, jenž vydán byv poprvé Rakowieckým v „Ruské Pravdě“ 1820 a bratřimi Jungmanny v „Kroku“ 1822, vyšel společně s R K až r. 1829) uspořádal sám Hanka 1819, připojiv kromě vlastních výkladů též A. V. Svobodův překlad do němčiny; r. 1829 vyšlo vydání II. společnou péčí Hankovou a Svobodovou; od Svobody v něm pochází úvod, úprava textu,

poznámky a překlad; další Hankova vydání sledovala v letech 1835., 1836., (literami cyrillskými), 1843., 1847., 1851., 1852., (polyglottické vydání), 1853., 1861. Jiný text podal 1845 „Výbor z literatury české“ v I. díle. Z dalších vydavatelů zaslужují zvláštní zmínky A. J. Vrfátko (1862, otisk fotografický), A. Kořínek (1864, pro potřeby školní), Fr. Zákřejs (1886—1888 obrazy Alšovými) a Fr. X. Prusík (1886 s obrazy Manesovými a 1898).

Brzy pronikly RK Z v překladech i do cizích literatur. Zmíněný překlad V. A. Svobodův do němčiny (1819 a 1829) upoutal samého Goethea, jenž dle jeho textu přebásnil případně „Kytici“; záhy následovaly i jiné překlady německé: hrab. M. J. Thuna (1845), M. Hartmanna (1847), S. Kappera (1859); k nim druží se Legerův překlad do francouzštiny (1866); Bowringův (1832) a A. H. Wratislavův (1849 a 1852) do angličtiny; Fel. Francesconiho (1851) do italštiny; Riedlův do maďarštiny. Skoro všechny jazyky slovanské mohou se vykázatí několikerým překladem RK Z, některé kromě toho i zvláštními vydáními těchto pochybných památek. Tak Rusům je vydali Šiškov (1820), Sokolov (1846) a Někrasov (1872) a přeložili Šiškov (1820) a M. Berg (1846), Polákům R Z vydal Rakowiecki (1820) a RK Z přeložili Brodziński (1836) a Siemieński (1836); maloruský překlad pochází od Šaškieviče, lužický od Smoleře, slovinský od Levstika, srbskochorvatský od St. Vraze, Zlatojeviče a Berlice, bulharský od Žinžifova. Kromě toho i v jiných literaturách přeloženy jsou jednotlivé zpěvy RK Z.

Význam a vliv RK Z. „Objevením“ a uveřejněním domněle staročeských památek básnických splnila se dvojí touha naší ranní romantiky vlastenecké. Jednak získány obsáhlé památky, podávající velmi podrobné svědectví o pradávných údobích staročeské řeči, historie a vzdělanosti, jednak doloženo vysoké umění básnické našich předků v šeré dávnověkosti; kromě toho odpovídaly RK Z po všech stránkách všeobecným představám romantické vědy i poesie. Dokud byly památky ty pokládány za skutečně starožitné, byly veleny ve všech těchto směrech a bylo z nich hojně čerpáno. Věda jazyková (Dobrovský, Jungmann, Šafařík), dějepisná (Šafařík, Palacký), právní (H. Jireček, V. Brandl), mythologická, stavěla na jejich vratkých předpokladech svoje badání, a to

nejen u nás, nýbrž i na slovanském východě (Sreznevskij, Kotljarevskij, K. Aksakov). Básnictví osvojilo si jejich dikci, jejich obrazy, jejich mythologii, jejich techniku poetickou, ač lze říci, že přímý jejich vliv zůstal omezen spíše na epigony než na tvůrčí duchy básnické. Jejich náměty a postavy zdomácněly v českém umění vůbec, řada uměleckých výtvorů nej-přednějších duchů novočeských (Zeyer, Manes, Aleš, Smetana) není srozumitelná bez znalosti těchto památek. Také vlastenecké nadšení živilo se hojně ze zdrojů RKZ, jimž lze přičítati dlouhé a mohutné udržení romantických zálib v staročeském pravěku, v pohanské mythologii, v předhistorické epice atp. Jakožto falsifikáty, jichž nepravost poznala cizina dříve než Čechy, ushodily RKZ značně vážnosti české vědy, ale mnohostranná diskuse o jejich pravost, která zasáhla veškeré obory duchovních věd v Čechách, usplnila vědecký rozvoj a zejména rozkvět nauk filologických.

Boj o Rukopisy. Bojem o Rukopisy nazýváme veliký naukový spor o pravosti Hankou „objevených“ památek, jmenovitě RKZ, jenž vedl k naprostému zjištění jejich novodobého, podvodného původu. Spor ten trval v několika učeneckých pokoleních déle než 80 let a rozvrhuje se na období čtyři:

I. Období od „objevení“ RKZ do r. 1847. V této době RK byl všeobecně pokládán za památku pravou; diskuse vedena o RZ a Ev. sv. Jana. Dobrovský od počátku pokládal RZ za padělek, mínění své vyložil 1824 v Hormayrově Archivu dvakrát, Svobodova obrana RZ proti němu namířená, v ničem nedovedla zviklati jeho vědecky zdůvodněné pochybnosti, také nepravost Ev. Jan. odhalil a dokázal hned r. 1828. Avšak po smrti Dobrovského padělatelé měli volné ruce; r. 1829. Svoboda, brzy na to a znovu 1834 Palacký, 1832 Jungmann důrazně a obšírně hájili RZ, vyvracejíce důvody Dobrovského. Nadarmo 1837 varoval učený slavista Kopitar, zdůrazňuje námítky svého zesnulého přítele. R. 1840 vyšla velká vědecká publikace na obranu všech Hankovských památek „Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache“, autory jejími byli oba přední vůdcové naukového života v Čechách Palacký a Šafařík. R. 1845. všeobecně uznány jejich důvody, a Hanka i se svými falsifikáty požíval neobmezené úcty.

II. Období 1847—1877. První nárazy nové skepse, která se vracela ke stanovisku Dobrovského, vyšly z ciziny: germa-

nisté M. Haupt (1847) a J. Feifalik (1857) otráslí věrou v pravost Písně krále Václava a Písně Vyšehradské; feuilleton v Kukově „Tagesbote aus Böhmen“ (1858) charakterisoval Hanka jako padělatele; učený M. Büdinger (1859) zvedl závažné pochybnosti o pravosti RK. O obrany a výklady RK Z pokusili se v té době V. V. Tomek, V. B. Nebeský, J. A. Helfert a Fr. Palacký, nepodařilo se však jim sníti podezření z Rukopisů. Ale tu učinil nový, daleko prudčejší útok na pravost RK opět Feifalik „Über die Königinhofer Handschrift“ (1860) na základě hojných a velmi přesných důvodů literárně historických, jichž obrana RK od bratří Josefa a Hermenegilda Jirečků (1862) nedovedla vyvrátiti a vůči nimž i obranné snahy Vrfátkovy v jeho fotografickém vydání (1862) byly v jádře bezmocny.

III. Období 1875—1880. Gebauerovým (1875) důkazem, že RK nemůže býti starší než staročeský „Million“, Jagličovým výkladem (1876) o povaze epiky u národů slovanských zvklány byly četné důvody obrancův. R. 1877. A. Baum a A. Patera dokázali, že Hanka jest autorem většiny českých gloss v Mater Verborum, čímž jeho povaha postavena do nového světla; pod tímto dojmem A. V. Šembera (1877) vyloučil RZ ze svých „Dějiny řeči a literatury československé“; pak zvláštním spisem „Libušin soud“ (1879) snesl jazykově i literárně historické důvody pro podvrženost RZ, který marně proti nim hájil V. Brandl (1879). K námitkám Feifalikovým namířeným nejen proti RZ, ale i proti RK vrátil se na podkladě hojných filologických důvodů Antonín Vašek (1879) spisem „Filologický důkaz, že RK a RZ, též zlomek Ev. J. jsou podvržená díla Václava Hanky“. Vašek, stejně jako současně A. V. Šembera (1880 a 1882) snažil se již zjišťovati původce a vznik RK Z, ač ne vždy cestou správnou.

IV. Období 1886 až na naše doby. Statí „Potřeba dalších zkoušek RK Z“ v Athenaeu 1886 postavil se Jan Gebauer, dotud obhájce a všestranný vykladač RK, v čelo jeho odpůrců a snesl přesvědčující námitky filologické o staročestíně RK Z; statí tou i dalšími studii v oboru RK Z obrátil J. Gebauer proti sobě i svým spojencům celý národ, žurnalistiku i učence, časopisy i obecnstvo. Filologické námitky Gebauerovy rozmnožili z ohledu sociologického T. G. Masaryk, lit. historického J. Vančura a Jaroslav Vlček, histo-

rického J. Goll, palaeografického J. Truhlář; časopis „Aethnaeum“ a později „Listy filologické“ byly hlavními tribunami odpůrců RKZ. Objev podvrženosti Ev. Jan. v Museu domácí komissí, znovu dal nahlédnouti do padělatelské dílny Hankovy; a ani chemická a mikroskopická zkouška RK, ani četné hlasy nadšených obhájců, mezi nimiž byli zvláště J. Kalousek, V. V. Tomek, J. Jireček, M. Hattala, Fr. X. Prusík, A. Vrfátko, Ad. Patera, Fr. Zákrejs a Jul. Grégr, nemohly zvíklati vědecky založených a přesně vedených námitek odpůrců. R. 1888 shrnul Gebauer i Masaryk všechny své důvody protirukopisné, jakož i hlavní výsledky protirukopisného badání svých spolupracovníků ve vídeňském Jagičově „Archiv für slavische Philologie“, tato přesná a zevrubná revise celého sporu orientovala dobře cizinu, kdežto obecenstvu českému vydal Gebauer „Poučení o padělaných rukopisích Královédvorském a Zelenohorském“ (1888). Vědecky spor byl rozhodnut, ač nescházelo ani obránců RKZ, k nimž nově se přihlásili J. B. Mašek, Fr. Bačkovský a konečně r. 1896. dosavadní odpůrce jich, Gebauerův žák V. Flajšhans, jehož článek „Boj o Rukopisy“ však Gebauerem byl ve všech hlavních bodech vyvrácen. Záhy přibýlo několik výborných literárně historických příspěvků pro podvrženost RKZ: 1899 našel J. Máchal předlohy lyrických básní RK v ruských sbírkách písní; téhož roku L. Dolanský rozluštil v RZ kryptogram „Hanka fecit“; r. 1900. a 1901. Josef Hanuš rozborem básnické činnosti Lindovy ukázal přesvědčivě, že Linda byl skladatelem epických básní RKZ. (Dějiny boje rukopisného zpracoval opět J. Hanuš: poprvé v „Památníku na oslavu panovn. jubilea“ I., pak v Ottově Slovníku naučném díl XV., str. 44—55; konečně v „Literatuře české XIX. století“ I. 860—905; tuto stať doplňuje úvaha „Padesátileté diskusse o Rukopisy“ v „Listech Filologických“ XXXIII (1906). Tento článek končí významnými slovy: „Otázka Rukopisová přestala býti otázkou, jest vědecky zodpověděna plně a definitivně nejen dvaceti-letou diskussí, ale také celým vývojem naší filologie a historie posledních dvaceti let.“)

Vědecké i literární organisace v době vlastenecké romantiky.

Vědecké organisace období osvíceného nesly se dvojm směrem: jednak ovládal je zájem vlastivědný, vyvěrající z ter-

ritorialního vlastenectví, jednak vyznačovala je stavovská výlučnost učenců a šlechty. V době vlastenecké romantiky, která zprvu pokračovala v organisacích dle starého způsobu, však zvolna klesl si cestu směr nový: vlastenectví teritoriální vždy více ustupovalo národnímu nadšení jazykovému; prot aristokratické a vědecké exklusivnosti hlásila se uvědomělá lidovost tendencí popularisační, konečně pak zájem literární nabýval vrchu nad činností odborně naukovou.

Celý tento postupný převrat života vědeckého a slovesného představují jasně oba hlavní ústavy vědecké na půdě české „Museum král. Českého“ a „Maticе Česká“.

„Museum království Českého“. První podnět k založení vlastivědného musea zemského, jaká tou dobou byla v různých zemích říše rakouské zřizována, dal podnět roku 1817 hrabě Klebelsberk; jeho návrh podporovali zvláště účinně nejvyšší purkrabí Fr. Ant. hr. Kolovrat-Libštejnský a Kašpar hrabě ze Šternberka. R. 1820 museum bylo úředně potvrzeno i ustavilo se veřejně jako „Společnost vlastenského musea v Čechách“; již tehdy mladistvý ústav honosil se cennými sbírkami přírodnin, vzácnou bibliothekou s hojnými prvotisky, roku 1822, kdy do správy musejní vstoupili oba vznešení bratrance Šternberkové, František hrabě Šternberk-Manderscheid (1763—1830) a Kašpar hrabě Šternberk (1761—1838) dána museu pevná organisace v rámci stavovsko zemském. Sbírkы, po výtce přírodovědecké, umístěny v paláci někdy Šternberském na Hradčanech; ale zájem historický ustupoval stále do pozadí, národní snahy české o povznesení řeči a písemnictví byly šlechtickou správou musejní opomíjeny a proto vlastenecká družina musea se nedůvěřivě vzdalovala. Teprve založením musejního časopisu (viz níže) sblížil se zemský ústav s národním hnutím obrodním, což bylo dílem Palackého; středem panslavistických snah a filologicko-národního ruchu učinil knihovnu musejní, bohatě vzkvétající, od roku 1820. Hanka, jenž však současně užíval veřejného ústavu národního pro svou činnost falsifikatorskou. R. 1839. a 1840. pokusil se Palacký návrhem na zbudování velkolepé budovy na nábřeží na počest císaře Františka I. zjednatí museu důstojné a dostatečně veliké místnosti; ale jeho plán se neuskutečnil; za to nedostatkům místnosti odpomohli zemští stavové r. 1845. zakoupivše pro museum Nostický palác na Pňkopech, v němž zůstaly sbírkы musejní do r. 1891., kdy přestěhovaly se do nového vlastního paláce

na Václavském náměstí. Jako jednatel musejní společnosti, jež zvolna stávala se z původní německé korporace sdružením dvojjazyčným, dopomohl Palacký směru historickému k rovnováze s přírodovědeckým snažením v zemském museu. V tomto duchu zřízen zemský archiv, podniknut diplomatař, založeny a uspořádány sbírky archaeologické i umělecko-historické, o něž od r. 1843. zvláště se staral „Archaeologický sbor musejní“.

(Srv. V. Nebeský, Dějiny musea král. českého. V Praze 1868.)
„*Matice Česká*“. Počátky vědecko-literárního spolku „*Matice České*“ vyrostly z opětovných snah české inteligence o českou původní encyklopaedii. Poprvé ozvaly se tyto snahy u Fr. F. Procházky, r. 1816., 1818. a 1820. dali jim určitější formu Jungmann, Presl a Purkyně, aniž jich uskutečnili. Teprve r. 1829. chopil se jich s novou energií a se soustavnou promyšleností Palacký. Obdržev úřední povolení, shromáždil kolem sebe řadu spolupracovníků hlavně z okruhu Jungmannova a sestavil redakci; r. 1830. postavil novou společnost pod záštitu „*Společnost musejní*“, u níž se takto ustavil zvláštní „*Sbor k vědeckému vzdělání řeči a literatury české*“ dne 11. ledna 1830. Vedle snah encyklopaedických, jež však na více než 40 let odloženy, převzal tento „*Sbor*“ veškeré úkoly, jaké chtěly různé „*Společnosti české*“ od doby Pelcloy prováděti; hlavně však šlo o vydávání dobrých, po výtce naukových knih českých. K tomu konci zřídil tento „*Sbor*“ roku 1831. zvláštní fond k vydávání knih, jež nazval „*Maticí Českou*“. Tato r. 1832. převzala náklad „*Musejníka*“, založila 4 souběžné knihovny „*Staročeská bibliotheka*“, „*Novočeská bibliotheka*“, „*Bibliotheka klasikův*“ a „*Malá encyklopaedie nauk*“. Tu vydána klassická díla novočeské literatury, Jungmannův „*Slovník*“, Šafaříkovy „*Slovanské starožítosti*“ a j. V době politické reakce bylo „*Maticí České*“ bojovati s neobyčejnými obtížemi. (Srv. K. Tieftrunk, Dějiny *Matice České*. V Praze 1881.) „*Maticí České*“ do jisté míry obdobno bylo „*Dědictví Svatojanské*“, r. 1829. založené farářem J. E. Haníkřem (1756—1833); obmezilo se však záhy na výhradné vydávání spisů náboženských.

Organisace vědecké a literární na Moravě. Starší vědecké organisace na Moravě zůstávaly dlouho nedotčeny novým hnutím obrozenským. Zemské museum Františkovo, založené roku 1817., živořilo právě tak jako „*C. k. zemská společnost pro zvelebení orby, přírodovědy a vlastivědy*“;

oba tyto ústavy byly ovládnány poněmčenou šlechtou; na akademii v Olomouci, jejíž význam stále se ztenčoval, zřízena teprve r. 1831 stolice jazyka českého a obsazena Antonínem Bočkem; kromě toho vadily separatistické snahy některých Moravanů stále společnému postupu s národním obrozením českým. Teprve v čtyřicátých letech organisují kolem sebe ruch na Moravě A. V. Šembera jako redaktor, M. F. Klácel jako professor filosofie a spisovatel a F. Sušil jako professor theologie.

Časopisectvo v době vlastenecké romantiky. Samostatná žurnalistika česká teprve počíná r. 1848; do té doby vše, co novinářsky o politice českým jazykem bylo psáno, má ráz nesmělého nepůvodního pokusu. Představitelem českého novinářství předběžného byly Schönfeldem založené „C. k. privilegované Pražské Noviny“, od r. 1824. zvané prostě „Pražské Noviny“. Jejich redaktor v letech 1818—1832. Josef Linda přivedl list do značné výše; zvláště pečlivě však redigoval belletristickou přílohu „Rozličnosti“, v nichž shromáždil četné vynikající spisovatele. „Rozličnosti“ staly se takřka náhradou zaniklých „Prvotín pěkných umění“, jež 1813—1817 přílohou k „C. k. Vídeňským novinám“ vydával vídeň. professor J. N. Hromádka (1783—1850). Hromádkovy „Prvotiny“, Nejedlého „Hlasatel“ a Lindovy „Rozličnosti“ byly orgány mladistvé romantiky novočeské. — Když r. 1832. Josef Linda vážně onemocněl, odevzdal redakci „Pražských Novin“ i „Rozličnosti“ F. B. Tomsovi, který však vedl časopisy krátce. R. 1834. vyhledal nakladatel Haasze pro oba své podniky za redaktora F. L. Čelakovského; ten věnoval se horlivě jak redakci politických „Pražských Novin“, pro něž pilně a časově opatroval žurnalistickou látku, tak přílohy, již přezval na „Českou Včelu“. „Česká Včela“ byla za redakce Čelakovského nejpřednějším českým listem belletristickým; velký rozhled redaktorův po poesii světové, hlavně slovanské, umělecký jeho vkus, dokonalost formální dodávaly jí rázu zvláště vybraného. Když r. 1835. na zakročení ruské vlády Čelakovský zbaven redakce obou časopisů, stal se jejich redaktorem J. N. Štěpánek, za něhož jmenovitě „Včela“ hluboko poklesla. Po smrti Štěpánkově 1844. redigovali časopisy Fr. Klučák a K. Storch. V revolučních bouřích „Pražské noviny“ staly se orgánem vládním a „Včela“ zanikla.

Jako podnik „Včele“ konkureční vystupoval časopis „Květy České“, později prostě „Květy“ zvaný. Vznikl z časopisu „Jindy a Nyní“, jež vedle jiných periodických publikací (v. výše) vydával Jan Hýbl; r. 1834. převzal redakci J. K. Tyl a proměnil jejich jméno; za Tylovy redakce (1834—1837 a 1841—1845) stal se časopis střediskem mladších belletristů-romantiků a pro svůj lehký způsob, pro rozmanitost a zajímavost obsahu, pro sloh prstonárodní hojně byly čítány, ač „Včele“ se nevyrovnaly. R. 1837—1840. vedl redakci jejich sám nakladatel Pospíšil, po Tylovi stal se redaktorem Jakub Malý; za jeho vedení list upadal, až r. 1848. změnil se v časopis politický. — Vedle „Květů“ a „Včely“ stály mezi belletristicko-populárními časopisy v popředí ještě: „Čechoslav“ (1830—1831), jež za redakce Langerovy, Tomíčkovy a Frantovy byl orgánem mladší generace spisovatelské, slavjanofilsky a svobodomylně založené; Tylův, později K. Štorchův „Vlastimil“ (1840—1842) přihlížející také k naukovému vzdělání lidu; K. V. Zapův „Poutník“ (1846—1847) nesený národopisným a historickým směrem; Tylův „Pražský Posel“ (1846—1848), jež v prvním svém období před r. 1848. budil uvědomění lidu osvícenským způsobem, pokračuje tak v snahách starších podniků Hýblových; všeobecně poučný cíl sledoval též Šafaříkův „Svět ozor“ (1834—1835). Čtvrtletní „Dobroslav“, vydávaný J. L. Zieglerem (1820—1822) omezoval se takřka jen na práce básnického kruhu přátel redaktorových.

Vědecký život v Čechách představovaly dva vynikající časopisy „Krok“ a „Časopis českého museum“.

„Krok“ „veřejný spis všenaučný pro vzdělance národa českoslovanského“ vycházel v letech 1821—1840, celkem v XIII částkách za redakce Jana Svatopluka Presla a byl mluvčím vědecké školy Jungmannovy, která v něm soustavně a mnohostranně pracovala k uskutečnění svého životního cíle, totiž znárodnění vědy duchem a jazykem českým. V něm našly svůj výraz encyklopaedické snahy přátel Jungmannových, hlavně jeho bratra Antonína, J. Sv. Presla a J. E. Purkyně. Převahou účastníci byli přírodopisci povoláním a proto list měl ráz přírodovědný. Jungmannův bezprostřední vliv ukazoval se slovanským nadšením, jazykovým novotářstvím, novou vědeckou terminologií.

„*Časopis českého museum*“. První plán k vydávání vědeckého časopisu, který by propagoval snahy zemského musea veřejností opomíjeného, vznikl za slavného rozhovoru mladistvého Fr. Palackého s hraběcími bliženci Šternberkovskými, kdy mladý nadšenec učinil své památné prohlášení národně-vlastenecké. Palacký vypracoval organizační plán pro dva časopisy, jeden český, druhý německý; hr. Kašpar ze Šternberka opatřil od výboru musejního hmotný základ a od gubernia i vlády povolení k vydávání časopisů; dne 15. května 1826 byl Palacký formálně jmenován redaktorem obou listů. R. 1827. objevil se německý měsíčník „*Monatsschrift der Gesellschaft des Vaterländischen Museums in Böhmen*“ a český kvartálník „*Časopis společnosti vlasteneckého Museum v Čechách*“. Ale německý časopis neměl v cizině odběratelů, domácích předplatitelů ubývalo, takže r. 1830. vycházel časopis pod změněným názvem čtyřikrát ročně a r. 1832. zanikl vůbec. Za to český list, jenž od V. ročníku vychází pod titulem „*Časopis českého museum*“, za spoluúčasti starších a nových spisovatelů a za výborné redakce Palackého dařilo se výtečně a slučuje národnostně-jazykový moment s cíli naukovými krásně uskutečňoval slova redaktorova „hleděli jsme staré Čechy uvést do nové Evropy a zdomácniti tuto v oněch“. R. 1837. zřekl se Palacký redakce a v řízení časopisu, vycházejícího do dnes se po něm vystřídali P. J. Šafařík (1838—1842); J. E. Vocel (1842—1850), V. Nebeský (1850—1861), A. J. Vřfátko (1851—1864), J. Krejčí, J. Lepař a V. Šafařík (1864), J. Lepař (1865—1870), J. Emler (1871—1890), A. Truhlář (1891—1900), Fr. Kvapil a Č. Zíbrt (1901—1905) a Č. Zíbrt (1905—do dnes). — (Srv.: V. Schulz, *Ukazatel k 50 ročníkům Časopisu českého musea* v Praze 1876.) V době obrozenské, kdy kněžstvo horlivě účastnilo se veškeré práce naukové a literární, měl i jeho orgán význam všenárodní; byl to „*Časopis katolického duchovenstva*“ r. 1828. K. Vinařickým založený z podnětu Čelakovského. Čelakovský činně se účastnil též při redakci prvních ročníků; později však program časopisu theologicky se súžoval.

Nakladatelé v této době vydávali knihy české nahodile a nesoustavně; uvědomělým a vlastenecky činným nakladatelem byl jen královéhradecký knihtiskař a knihkupec Jan Hostivít. Pospíšil (1785—1868), jenž ve spojení s literární družinou. Zieglerovou počátkem dvacátých let učinil jakýmsi literárním.

střediskem. R. 1826. koupil tiskárnu v Praze a počal vydávati „Květy“, při tom však i nadále v Hradci Králové rozvíjel činnost nakladatelskou, vydal Komenského Orbis pictus, drama Klicperova atd. R. 1842. odevzdal svou pražskou tiskárnu i s tamním nakladatelstvím synu svému Jaroslavovi (1812—1880), jenž jako nakladatel získal si podobných zásluh jako jeho otec. Korrespondenci českých spisovatelů-buditelů se svým otcem Janem Hostivítem vydal Jaroslav Pospíšil pod názvem „Z dob vlasteneckých“. V Praze 1885.

Slovanská myšlenka v poesii českého obrození.

V starší generaci buditecké ozývalo se slovanské vědomí velmi často, třebaže potud neurčitě a kolísavě. Mezi učenci osvícenskými byli to především F. Durych, zakladatel slavistiky a J. Dobrovský, otec slovanského jazykozpytu, kdož své vědecké snahy v oboru filologie a historie podřizovali myšlenkě slovanské; k nim družil se A. J. Puchmajer, odchovanec polského písemnictví a politický přítel Ruska, jenž i jako pracovník mluvnický i jako básník projevoval rád svoje smýšlení slovanské. Jungmann s celým svým kruhem spřízněných básníků a učenců, sloužil vědomě jazykové i literární vzájemnosti slovanské. Antonín Marek pak učinil jednotu Slovanstva hlavním principem svého básnického tvoření; Václav Hanka jako spisovatel i jako organisator vyhranil slovanství jednostranně v ruskou propagandu. Ale tyto pokusy a náběhy vyvrcholuji v činnosti a v básnickém díle Kollárově.

Jan Kollár (1793—1852) narodil se v městečku Mošovcích v Turčanské stolici na Slovensku dne 29. července 1793. z evangelické rodiny rychtářské. V letech 1806—1809. studoval na nižší střední škole v Kremnici, na to tvrdým otcem povolán do domova, kdež r. 1809. a 1810. byl školním pomocníkem, r. 1810—1812. získal na lyceu v Báňské Bystřici hlavně vzdělání humanistické a výcvik formální, v letech 1812—1815 v Prešpurce vědomosti theologicko-filosofické; na to stal se soukromým vychovatelem v Báňské Bystřici. Koncem září 1817. odešel na theologická universitní studia do Jeny; tento pobyt jenský, který se protáhl do března 1819, byl nejdůležitější událostí Kollárova života. Osvícenská theologie bohoslovců jenských, idealistická filosofie kantovce Friesa i „naturfilosofa“ Okena, romantický dějepis německého národovce Ludena, hlavně pak romanticko-vlastenecký ruch

studentstva jenského, které v duchu t. zv. válek za osvobození opíjelo se myšlénkou politické svobody a všenněmecké jednoty — to vše vytvářelo Kollárův názor světový. Neméně působily na jeho mysl romanticky vzrušenou četné pouti po stopách dávné minulosti slovanské v okolí jenském; četba starověkých i moderních básníků tříbila jeho vkus a z jara 1818. seznámil se mladý blouzník skoro náhodou s dcerou pastorovou Wilheminou Schmidtovou, jež skoro bezděky, nemilujíc vlastně Kollára, stala se jeho platonickou milenkou a velkou vzněcovatelkou jeho poesie. S těmito mocnými dojmy opustil Kollár Jenu a přes Prahu, kdež zvláště s Jungmannem se důvěrně stýkal, i přes Prešpurk odebral se do Báňské Bystřice, kde v říjnu 1819. posvěcen na kněze. Na to povolán za výpomocného kněze evangelické obce v Budapešti, kdež působil, často pronásledován Němci i Maďary, jako kněz i národní buditel do r. 1849., posléze jako kazatel samostatný. R. 1835. odvedl po 16leté rozluce Wilheminu Schmidtovou, svou Mínu, jako choť do Pešti; r. 1841. a 1844. vykonal vědecké cesty do Italie. R. 1849. byl jmenován profesorem slovanských starožitností na universitě, kdež však utonul v mlhavých vědeckých hypotésách a neměl vlivu ani posluchačstva. Zemřel ve Vídni dne 24. ledna 1852., tělo jeho slavně přeneseno do Prahy teprve r. 1904.

Kollárova činnost básnická soustředí se kolem jediného výtvoru „Slávy dcery“, jehož postupný vzrůst představuje celý básnický vývoj Kollárův. R. 1821. vyšly Kollárovy „Básně“, které vedle bystrých epigrammatických „Nápisů“ a elegií obsahovaly hlavně řadu znělek obsahu milostného, jež formálně i myšlenkově ve stopách Petrarcových opěvovaly nezemskou, blouznivou lásku básníkovu k Míně; již tu se ozývaly tóny nadšení vlasteneckého a slovanského. Sloučení erotiky s myšlénkou slovanskou podal Kollár po třech letech v „Slávy dceři“ milénka splynula s vybájenou dceří bohyně Slávy, zosobňující veškeré Slovanstvo a vedoucí je k dějinnému vítězství; ku vlivu Petrarceva přibýly dojmy z četby Byronova „Childe Harolda“, jimž Kollár děkuje za ideu putování po různých krajích slovanských; minulost Slovanstva pojata byla elegicky, budoucnost pak vysoce nadějně ve smyslu Herderovy humanity. Báseň skládala se ze tří zpěvů I. Zála, II. Labe, III. Dunaj po 50 znělkách; jim předeslán byl velkolepý „Předzpěv“ v elegickém distichu, básnickou silou rozhorlení a nad-

šení nejdokonalejší básnický výtvar Kollárův. R. 1832. vydal Kollár nové zpracování své básně; bylo tu V. zpěvů (II. slůž nyní Labe, Rén, Vltava), z nich poslední dva zpěvy nové IV. Lethe, V. Acheron; celkem z původních 151 znělek vyrostla „Slávy dcera“ na 615 znělek. I první tři zpěvy značně rozhojněny, erotika přesunuta spíše v oblast rozumovou, myšlenka slovanská prohloubena; posléze pro zpěv IV. a V. přidržel se Kollár vzoru Dantova. Proti dřívějším vydáním vystupuje v tomto zpracování příliš živel učenecký, archaeologicko-historický a filologický, jenž zejména zpěvy „Lethe“ a „Acheron“ činí nestravitelnými. Tím stala se báseň těžko srozumitelnou a Kollár viděl se nucena vydati „Výklad čili Přímětky a vysvětlivky ku „Slávy Dceře“ (1832.). „Slávy Dcera“ byla častěji vydávána; z toho vyšla z ruky básníkovy vydání: r. 1845., 1852. (i v těchto vydáních, nesoucích titul „Díla básnická“, počet znělek byl rozmnožen); z nových vydání zaslужuje zmínky edice Fr. Bačkovského z r. 1885., jež přihlíží k historickému vzniku básně; veškerá studia o Kol. „Slávy dceři“ vyčerpala a zužitkoval Jan Jakubec ve svém vydání ve „Světové knihovně“ r. 1903., kamž pojal i tresť Kollárova „Výkladu“. Jan Jakubec pořídil také hlavně pro potřeby školské dvojdílný „V ý b o r z b á s n í“. (V Praze 1893.) Mimo „Slávy dceru“ jest Kollárova básnická činnost nepatrná; v „Nápisech“ obsahu filosofického a vlasteneckého ukázal se Kollár velmi samostatným žákem epigrammatiků cizích, v příležitostných neb tendenčních básních psaných většinou rozměry antickými rozvinul svůj národně slovanský program. Poněkud stranou od jeho původní tvorby poetické stojí jeho sběratelská činnost týkající se slovenského básnictví lidového v duchu Herderově; jeho plodem jest dílo podniknuté za účasti P. J. Šafaříka a J. Blahoslava „P í s n ě s v ě t s k é l i d u s l o v e n s k é h o v U h ř í c h“ (ve II. sv. 1823. a 1827. v Pešti), které velice rozšířeno vyšlo později pod nápisem „N á r o d n i e z p i e v a n k y č i l i p í s n ě s v ě t s k é S l o v á k ů v v U h r á c h“ (1834. a 1835. opět II díly); na vlastní tvorbu Kollárovu lidová píseň vlivu neměla.

Kollárovo působení publicistické a vědecké pojí se těsně k jeho činnosti básnické, jsouc prodchnuto myšlenkou slovenskou a ideí humanity. Z peštské doby, kdy pracoval souměrně jako duchovní řečník církevní i jako veřejný buditel svých sourodáků, pocházejí dvě významná díla: „N e d ě l n í, s v á-

teční a příležitostné kázně a řeči“ (v Pešti 1831 a 1844, ve II sv.) spojující národnost s náboženstvím a s vyšším lidstvím a pak praktický, hluboce pojatý program slovenské vzájemnosti, psaný německý „Über die litterarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation“ (1837); tento promyšlený plán slovesného a osvětového panslavismu vzbudil pozornost po všem Slovanstvu a byl přeložen do různých slovanských jazyků. Průpravou k vědeckým pracím Kollárovým, které vesměs zaměstnávají se slovanským pravěkem a nejráději pátrají po stopách vyhynulých kmenů, zapomenutých božstev, záhadných starožitností slovanských, jsou vlastně jeho oba cestopisy: „Cestopis obsahující cestu do Horní Italie a odtud přes Tyrolsko a Bavorsko“ (1843; nové kritické vydání J. Jakubce ve „Světové knihovně“ 1907) a „Cestopis druhý“ (1845; obé spojeno v „Spisech Jana Kollára“, jež vydal ve IV dílech r. 1862. I. L. Kober). Cestopis jest dílem zaníceného ctitele klassického starověku, básnického milovníka přírody, výborně informovaného obdivovatele děl uměleckých, historicky vzdělaného, ale zároveň upřílišeně nadšeného starožitníka slovanského. Z podniků cest italských vzniklo i hlavní archaeologické a národopisné dílo Kollárova pobytu vídeňského „Staroitalia slavjanská“ (1853) vykládající na podkladě obrovského materiálu, jemuž chybí kritické a skutečně vědecké zpracování a vůbec bezpečný podklad naukový, že většina severoitalského obyvatelstva byla slovanského původu. Hlavní důraz klade tu Kollár na t. zv. filosofické etymologisování, které v jeho rukách mění se v romantickou hříčku nadšeného snílka; na tomto sypkém základě spočívají i jiné práce Kollárovy „Rozpravy o jmenách, počátkách i starožitnostech národu Slávského a jeho kmenů“ (1830) a „Sláva bohyně a původ jména Slávův či Slavjanův“ (1839).

Hlavním pramenem Kollárova životopisu jsou jeho „Paměti z mladších let života sepsány od něho samého“ (vyšly v Praze 1863), které sahají až do roku 1819. O životopise Kollárově pracoval monograficky nejvíce Jan Jakubec, svou látku zpracoval nejúplněji, přihlédaje souměrně k datům životopisným, k ocenění kritickému a výkladu literárně historickému, v stati „Kollár básník a buditel“.

(Literatura česká XIX. stol. Díl II. str. 136—231.) Množství příspěvků životopisných i literárně historických podává dílo „Jan Kollár. Sborník statí o životě, působení a literární činnosti pěvce „Slávy Dcery“. Red. Fr. Pastrnek“ (Ve Vídni 1893.) Srv. i stať J. Vrchlického, „Jana Kollára dílo básnické“ (Nové studie a podobizny. Str. 7—21.) a J. Voborníka jubil. stať o Kollárovi ve „Světozoru“ 1893, kdy při příležitosti 100. výročí zrozenin Kollárových vyhrnula se záplava statí jubilejních. V souborných uved. dílech zvláště jasně osvětlují Kollára Vlček a Murko.

Vliv poesie Kollárovy byl ohromný a neobmezil se na české písemnictví. Od doby Kollárovy slučují básníci čeští a slovenští myšlenku národního obrození s ideí slovanské vzájemnosti a víra ve velikou budoucnost Slovanstva zavrcho-luje jejich vlastenecký názor životní; historická elegie nad pádem velkých kmenů a mocných říší slovanských spiata jest vždy pevněji s pathetickým steskem nad koncem politické i osvětové samostatnosti české; nadšení pro jazyk opanovává čistě romanticky poesii té doby. Na lyriku českou působilo mocně Kollárovo sloučení erotiky a vlastenectví a jako Kollár rozdělují rádi jeho epigoni srdce mezi vlast a milenku. Jako u Kollára často setkáváme se v českém básnictví předbřeznovém s přítěží historickou, starožitnickou a filologickou, jakou u něho mísí se také u nich prorocké pathos s učeným suchoparem, lyrický vzlet s těžkopádnou rozumovostí. Kollár, jenž byl vychován na poesii klassické a na řadě básníků, znovu odkrytých školou romantickou, tíhnul v básnické svojí tvorbě k stvoření vznešeného akademického slohu básnického, odpoutaného naprosto od řeči prosté písně lidové: jeho klassicismus byl protichůdný směru Čelakovského, jenž našel více stoupenců a podržel vládu nad básnickými duchy delší dobu. Kollár stvořil inspiraci veřejnou, politicky tvůrčí, vlastní dohru „Slávy dceří“ dal Slovanský sjezd r. 1848. Po té stránce spolupracoval na velkém životním díle vůdčích historiků našeho obrození básnického, Šafaříka a Palackého.

Historie ve službách národního obrození.

Již v době osvícenské povzneslo se dějepisectví u Dobnera, Dobrovského a Pelcia k úkolu národní buditelskému, zároveň pak podlehl v tomto období důležité změně vnitřní,

opustivší mechanické sběratelství nesené cíli vlastivědnými a vypracovavší se ku kritickému pojetí dějin. Však tento obojí úkol byl dokonán velkými, blízce zpřízněnými historiky z doby vlastenecké romantiky, Františkem Palackým a Pavlem Josefem Šafaříkem. K historické kritice přistupuje u obou těchto vůdčích duchů historické umění, oživující s romantickým pochopením doby minulost národní i kmenovou, kritický důmysl u nich dovršen jest širokým a povýšeným filosofickým zřením, jež u obou slučuje se s hlubokou vniternou zbožností. Jak Palacký tak Šafařík staví svoji činnost dějepiseckou do služeb ideje obrození národního a slovanského a to právě tak po stránce vnitřně kulturní jako veřejně politické; u Palackého stávají se dějiny přímo východiskem programu politického. Ani Palacký ani Šafařík nejsou dějepisci ve výlučném smyslu slova: obsáhlé jejich vzdělání, činnost učenecká i organizační sdružují je také s jinými obory literárními. Oba počínají jako básníci a reformatoři poetičtí; Palacký zabočuje na čas i na pole filosofie a krásovědy; Šafařík jest velkou částí svoji činností jazykozpytec; konečně ve svém stáří stává se Palacký význačným politikem. Všecky tyto stránky blahodárné jejich činnosti zajímají literární dějepis souměrně a veškeré musí býti probrány zvláště; dodatkem k tomuto rozboru přistupuje pak přehled činnosti jejich vrstevníků, pracujících obdobně ve vědách historických.

František Palacký (1798—1876) narodil se dne 14. června 1798 v Hodslavicích pod Radhoštěm ze starousedlé rodiny českoobrabské. Přísný otec Jiří P. (1768—1836), učitel evan. augsburské školy hodslavické, čtenář bible i spisovatel prstonárodní, dal vychování svého druhorozeného syna ráz význačně náboženský; matka Anna, rozená Křížanová, byla bytost jemná, citová, passivní. Prošel primitivní školou otcovou, z níž odnesl si především znalost bible a lásku k ní, byl Palacký r. 1807. poslán na německý soukromý vychovávací ústav v Kunvaldě, řízený katolickými kněžími v duchu svobodomyšlném; tu naučil se německy a dal základ k povšechným vědomostem. Školu kunvaldskou zaměnil po dvou letech evang. latinskou školou v Trenčíně zastaralé bohosloveckého rázu a pochybné ceny; mladý Palacký stal se tu evangelickým horlivcem. R. 1812. odešel odtud na lyceum prešpurské, na němž setrval do r. 1818. Byla to škola v každém směru znamenitá: profesori její stáli pod vlivem německých universit

a jejich vědy; filosofie, aesthetika byly soustavně a vážně pěstovány; společenský život šlechtické osvícenské společnosti prešpurské dílem německé, dílem maďarské, stálé styky se Slovany namnoze jižními, to vše rozšiřovalo neobyčejně duševní obzory studentstva prešpurského, jež v této době sledovalo horlivě nejen politické boje evropských národů za osvobození, nýbrž i duševní hnutí vědy osvícenské a národní probuzení české. Na Palackého působili z profesorů hlavně filosofové, Gross a Žigmondy; vlastenecké vědomí byl probudil v něm r. 1813. trenčinský občan Bakoš, brzy na to stal se pod vlivem statí Jungmannových Palacký nadšeným vlastencem. Palacký měl se státi knězem a r. 1817. přijal již místo kazatelské, ale přátelé prešpurští, hlavně ušlechtilá příznivkyně paní Nina Zerdahelyová, odvedla jej od toho úmyslu, a Palacký v létech 1818.—1823. jako vychovatel v Prešpurce a na venkově uherském mohl se věnovati cele básnictví a přípravě vědecké. R. 1818. vydal, seznámiv se prostřednictvím prešpurského spolužáka Jana Benediktioho (nar. 1796) se Šafaříkem kriticko-poetické dílo reformní „Počátky českého básnictví, zvláště prosodie“, jež učinilo jej v kruzích literárních známějším než nečetné básně dotud vydané a sblížilo jej s Jungmannem, jinak však zabýval se vždy více filosofií, především aesthetikou a pak přípravou dějepiseckou. R. 1820. při návštěvě Vídně seznámil se s Dobrovským; r. 1822. chystal se na velkou studijní cestu po západní Evropě, s níž však z důvodů peněžních sešlo, r. 1823. (přes Vídeň) přišel do Prahy, aniž sám věděl za jakým účelem.

Jist jsa podporou Dobrovského i Jungmannovou vstoupil dubna 1823 do Prahy. Tu však záhy opustil filosofii i aesthetiku a pod vedením Dobrovského věnoval se úplně historii. Dobrovský doporučil jej vynikajícím hrabatům Kašparu (1761—1838) a Františku (1763—1830) Šternberkům, pro něž mladý učenec pracoval genealogii jejich rodu. Spokojení výborným provedením tohoto úkolu, učinili jej hraběcí bratrance nejprve „hraběcím archivářem“, zprostředkovali jeho styk s Učenou Společností a způsobili, že od r. 1827. počali s ním stavové vyjednávat o pokračování a dokončení svého podniku Pubičkovy „Chronologische Geschichte Böhmens“. Palacký, ač rozchází se s Pubičkou ve všech věcech základních, úkol v jádře přijal, ale sám přeměnil v plán zcela nový, napsati na moderním podkladě nové české dějiny; to přijato

r. 1831, ale úředního titulu historiografa zemského dostalo se Palackému až r. 1838. Palacký v Praze žil život společenský a záhy si získal svým rozsáhlým vzděláním, jemným chováním, elegancí zjevu srdce nejpřednější společnosti pražské šlechtické i bohaté měšťanské; z těchto kruhů dostal i choť, dceru bohatého advokáta a velkostatkáře Terezií Měchurovou, s níž byl oddán r. 1827. Sňatek zajistil Palackého i hmotně, ale rozdvojl jej poněkud s pražskými vlastenci. Do této doby spadá i nejhrošlivější organisatorská činnost Palackého: r. 1827. založil a do r. 1838. redigoval „Časopis českého museum“, r. 1831. zřízena z jeho podnětu „Matice česká“ (v. v.); r. 1830. stal se tajemníkem „České společnosti nauk“, o jejíž počestění získal si nemalých zásluh; r. 1833. postaral se obětavě o přesídlení Šafaříkovo do Prahy; od r. 1841. byl jednatelem výboru Musejního. Vlastní veliké životní dílo Palackého „Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě“, počaté r. 1832, vycházelo dosti zdlouhavě, zejména ve svém českém zpracování. R. 1836. vyšel první díl německé „Geschichte Böhmens“, r. 1848. teprve počátek verše české; částečnou příčinou toho, kromě četných nesnází s censurou, byly obsáhlé přípravy topografické i archivální, konané v archívech pražských, na českém venkově na Moravě i ve Vídni, pak r. 1835. v Mnichově a ve Slezsku, 1837 v Drážďanech a v Římě, při tom činil Palacký i přípravy k vydání Českého diplomatáře.

Palacký, nabyvši hned za studií v Prešpurce obsáhlého vzdělání politického, pracoval již od roku 1843. o politickém osvícení české šlechty. Roku 1848. zasáhl přímo do veřejného ruchu politického s programem liberálním, austroslavistickým a národně autonomním, po stránce státoprávní nedosti prohloubeným. Jeho politická osobnost i váha projevíly se slavnou odpovědí parlamentu ve Frankfurtě, zahajovací řečí červnového Slovanského sjezdu, jehož byl předsedou, činností na říšském sněmě v Kroměříži, ale pak i ostrou kritikou ústavy centralistické. Po této neblahé změně ustoupil Palacký až do roku 1861. úplně s politického jeviště a pracoval výlučně na svých dějinách, jež vydával paralelně německy i česky, při čemž však od r. 1848. český text byl originálem. Od obnovení života ústavního r. 1861. stál opět v popředí politiky české, jednak jako poslanec na sněmu zemském, jednak jako doživotní sněm panské sněmovny, kde však pro nepřítel poměrů byl nucen vzdáti se jakékoliv činnosti; obeslání říšské

radý ve Vídni byl však důsledným odpůrcem. V této době byl znovu i novinářsky činný, hlavně v staročeském listě „Národ“ (1863—1866). S politickými účely souvisela jeho i jeho zetě Riegra cesta do Paříže, Moskvy a Petrohradu r. 1867.

V šedesátých a sedmdesátých letech zahrnován byl Palacký nejružnějším počtem od národa, vlády, universit, vědy slovanské i od ciziny. Z nich nejvýznamnější byla oslava dokončení „Dějín“ dne 23. dubna 1876, když byl hotov nejen s přepracováním posledního svazku, nýbrž i zbývajících dílu druhého. Brzo po této slavnosti, v níž byl nadšeně a důstojně oslaven buditel a všennárodní význam životního díla Palackého, kmet umírá v Praze dne 26. května 1876. Národ mu uspořádal pohřeb více než královský, tělo jeho pochováno na jeho statku v Lobkovicích.

Mladého Palackého básnická praxe a theorie. Spory prosodické. V době svého národního uvědomění pokoušel se mladý Palacký i v poesii; tyto pokusy přešpurské byly spíše ohlasem nadšené a pozorné četby cizí poesie klassické a to jak starověké tak renaissanční i moderní. Hlavní vliv na něho kromě Ossiana, jehož překlad r. 1817. byl první tištěnou prací Palackého, měl Klopstock, od něhož přijal Palacký nejen náměty básnické, oslavu Boha, nadsmyslné lásky, oblasti ideálů, přátelství a ctnosti, nýbrž také veršové formy, ódu a elegii; domácí vlivy prozrazují v těchto nečetných veršových skladbách jak stránka jazyková připomínající zřetelně školu Jungmannovu tak mocně pronikající myšlenka slovanská. Z básní těchto, které po nejedné stránce příbuzny jsou současné poesii mladého Šafaříka, zůstala většina v rukopise, z něhož vydal je teprve r. 1898. Jan Jakubec; také z větších básnických plánů Palackého, na tragoedii o Husovi, na epickou báseň z bojů protitatarských, na epeji o Napoleonovi a odboje národů proti němu, nebylo nic uskutečněno; mocněji však na naše písemnictví působila jeho theorie básnická a prosodická.

Básnické pokusy uvedly Palackého do složitých otázek prosodických, které v německém básnictví XVIII. věku pracujícím namnoze podle vzorů antických patřily k oblíbeným předmětům sporů vědeckých i poetických. Pod dojmem svých vzorů německých a starověkých dospěl Palacký již r. 1817. k pevnému přesvědčení o správnosti prosodie časoměrné v básnictví českém, oč se sdělil se svým přešpurským, tehdy

v Jeně dlicím spolužákem J. Benediktim; ten pak seznámiv Palackého se Šafaříkem, odporučil mu věrného spojence ve formálním a klassicistickém nadšení časoměrném; v dopisech a hovorech r. 1817. a 1818. a uzrálo v obou mladých přátelích rozhodnutí, veřejně vystoupiti ve prospěch časomíry s ostrou tendencí proti starší generaci buditelské a především theoretikovi poesie přízvučné Josefu Dobrovskému; v jejich rozhodnutí i jejich přípravách podporoval je vydatně Jungmann. Tak vzniklo proslulé anonymní dílo „Počátkové českého básnictví, obzvláště prozodie“ (1818), z něhož list 1., 2. a 5. pocházejí od Palackého, listy ostatní i s vloženými básněmi od Šafaříka, předmluva pak i některé poznámky od Benediktio-Blahoslava, jemuž kniha připsána.

Soustavně a promyšleně pokusili se mladiství autoři vyvrátiti možnost theorie přízvučné, dokázati nutnost prosodie časoměrné, což bylo pro ně náležitou přípravou a výchovou českého jazyka i básnictví ke klassicismu, přiblížením se ideálu antického. Ale v této tendenci a v tomto úsilí, rozhodně vědecky pochybeném a aestheticky jednostranném nespočívá váha spisku: jeho vedlejší snahy a názory zasluhují povšimnutí zvláštního. Jest to hlavně jeho jazykové a národní nadšení, jeho vášnivá, snaha o povznesení české úrovně slovesné, jeho uvědomění slovanské, jeho důrazný odpor protiněmecký; taktó obsahovala kniha celý program kulturně národní práce.

V zásadní věci, v otázce prosodické stavěly se „Počátkové“ v přímý odpor k dosavadním uznaným názorům, jako též výslovně a to přikře polemisovaly proti Dobrovskému. Až do doby humanistické ovládala v Čechách bezvýjimečně prosodie přízvučná, jež však zavedením antických meter do češtiny značně poklesla a musila ustupovati básnictví časoměrnému zahájenému Blahoslavem a povznesenému Nudožerským. Ale v době úpadku literárního hynulo i básnictví časoměrné, o čemž svědčí hlavně nesprávné theorie Rosovy. Jasnost zjednal teprve Josef Dobrovský, který podal vědeckou prosodii českou r. 1795. ve zvláštním dodatku Pelzelových „Grundsätze der böhmischen Grammatik“: tu úplně obhájena a vyložena výlučná oprávněnost přízvučné prosodie české. Přes několik zmatených a nešťastných teorií Dobrovského odpůrců V. Stacha a V. F. Hříba zásady Dobrovského ovládly celé české básnictví do r. 1818. a ani Jungmann, jenž se ukázal spolupůvodcem „Počátků“, nedovedl se jim vymknouti v praxi

básnické; tím větší byla odvaha Palackého a Šafaříka. Odezvu mladým novotářům chystala řada příslušníků staršího pokolení, jež cítilo se uraženo odmítavou kritikou „Počátků“ i stoupců prosodie přízvučné; ale veřejně vyšel hlas jediný Šebastiána Hněvkovského „Zlomky o českém básnictví, zvláště jako Prozodyi“ (1820); tu Hněvkovský správně soudil o theoretické podstatě sporu a dobře vykládal názor Dobrovského; případně odnímal jednostranný formalismus „Počátků“ a zdůrazňoval tradici básnickou, neměl však oné odborné průpravy, kterou do prosodických sporů si přinášeli Palacký a Šafařík a proti jejich pokrokové snaze kritické po zvýšení úrovně literární spokojoval se samolibě s dosavadním stavem slovesným, přeceňuje při tom nekriticky význam svých vrstevníků. V theorii básnické přičinil se Jungmann se svou školou, především ve svém orgánu „Kroku“, aby zásady „Počátků“ byly přijaty a uznány a to se mu také podařilo, od r. 1818. do r. 1853. theoretikové hájí a propagují prosodii časoměrnou a podceňují, ba snižují básnictví přízvučné. Zcela jinak stojí však věc v básnické praxi: výhradně časoměrně nebásl ani jediný básník; jen na Slovensku — a to více pod vlivem uherským než z podnětu „Počátků“ — kvetla časomíra; časoměrné básně oplývaly formálními chybami; přední básníci i na dále užívali přízvuku — a všechna význačná díla naší novověké poesie básněna jsou dle theorie přízvučné. Vystoupením nového pokolení básnického r. 1854. vítězí pak prosodie přízvučná nadobro. (Nové vydání „Počátků“ viz v Palackého „Drobných spisích“ [vyd. Leander Čech] díl III. str. 1—63; rozbor českých teorií prosodických i praktického jich použití od středověku po naše dny podal vzorně Josef Král ve statí „O prosodii české“ Listy filologické XX.—XXIII., 1893—1896.)

Palacký jako aesthetic a kritik. Od skrovných pokusů básnických a od formalismu prosodického postoupil Palacký již v Prešpurce k všeobecné aestheticce, která u něho namnoze sloučena byla se spekulativní filosofií. Studium to, od r. 1819. bylo soustavné a trvalo až do pobytu pražského, ještě r. 1828. uveřejnil Palacký ojedinělou a opožděnou studii aesthetickou. Aesthetický zájem i studium u Palackého byly tak mocny, že při svém příchodu do Prahy všeobecně byl pokládán za budoucího profesora aestheticky na pražské universitě. Tehdy zaměstnával jej veliký plán, napsat soustavnou aestheticku pěti-

dílnou; z té dokončil úvodní „Přehled dějin krásovědy a její literatury“ (v „Kroku“ 1823), theoretický úvod „Povšechné zkoumání ducha člověčího v jeho činnostech“ (v „Kroku“ 1823), první díl „O krásovědě“ (Č. Č. Musea 1824), druhý díl „O krásoci“ (tamže 1829) a úryvek z třetího dílu „O původu komičnosti a tragičnosti“ (tamže 1830). V těchto dílech (znovu otištěných v „Drobných spisích“ díl III., str. 64—231), z nichž „Přehled dějin“ náleží k nejstarším pracím o vývoji aesthetiky vůbec, Palacký nebyl jen referujícím žákem aesthetiků německých a anglických, jejichž pomysly tlumočil novým, většinou šťastným a vkusným názvoslovím filosofickým, nýbrž ukázal se i samostatným myslitelem aesthetickým. Ve vývodech svých, které na jedné straně prozrazují stopy přísného náboženského vychování, na druhé pak mocný vliv krásoduché společnosti přešpurské, zaujímá Palacký samostatné postavení ku Kantovu idealismu i k anglickému intelektualismu; dospívá konečně k vlastní ideji krásy, kterou jest mu „božnost, jestotný obsah všech konečných účelů života duševního, jakoby srovnost a podobnost Bohu“ — takto souvisí jeho aesthetika s celou jeho filosofií životní, která naproti Kantovi silně zdůrazňuje cit a pojímá Boha, přírodu i ducha za principy reální. Ačkoliv Palacký tak záhy ustal od práce své aesthetické, přece na dráze jím ražené mohla česká věda filosofická postupovati i dále; opravdu jeví se v pozdější české filosofii též duch Kantovského idealismu, namnoze postupující i nad Kanta a užívá se podobné metody eklektické.

Redakce časopisů musejních vybízela Palackého opětovně k studiím kritickým, literárně dějepisným a k životopisným charakteristikám, ale již v plánech učiněných před příchodem do Prahy čteme, že chystal samostatný spis „O řeči a literatuře“. Částečně uskutečnil tento plán německy psaným přehledem českého vývoje literárního, „An- und Aussichten der böhmischen Literatur“, určeného do „Wiener Jahrbücher“; stať ta nevyšla; byl to však jeden z nejzdařilejších pokusů o revisi staršího českého písemnictví s vyššího historického hlediska a s tendencí národně obrannou. Životopisné charakteristiky, které Palacký v této době věnoval Komenskému, Dobrovskému a hrabatům Šternberkům, mají také namnoze vedle tendence oslavné účel obranný, již v nich jeví se Palacký hotovým mistrem povahopisu. Kriticky posoudil Palacký v Musejníku nejdůležitější novinky literární, Jungmannovu Hi-

storii literatury i Slovník, Šafaříkovy Starožitnosti, Čelakovského Ohlas písní ruských, Kamarýtovy České duchovní písně, Turinského Angelinu; často od věčného upozornění postoupil tu k vyšetřování hlavních otázek literárních. Tyto drobné práce otiskl Palacký sám souborně jednak v trojdílném „Radbostu“ (1871—1873), pokud byly psány česky, jednak v německých „Gedenkbätter“ (1874), veškeré pak v jedno spojil Leander Čech v III. díle „Drobných spisů“.

K činnosti literárně historické poutají se i Palackého vydavatelské práce ve prospěch starých českých památek literárních. V Časopise Musejním otiskl některé drobnější ukázky slovesnosti staročeské se stručnými instruktivními úvody; roku 1840. vydal podvržené památky rukopisné se Šafaříkem pod titulem „Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache“, r. 1843. dal ve „Sboru musejním“ podnět k vydání „Výboru literatury české“, jehož I. díl za redakce Jungmannovy a prací hlavně Erbenovou vyšel i se Šafaříkovou úvodní mluvnicí staročeskou r. 1845., sahaje do XV. věku; druhý pak díl, objímající látku do sklonku XVI. století, po mnohých průtazích dokončen byl teprve r. 1868.

Konečně s touto činností Palackého souvisejí rozhodčí projevy Palackého v otázkách jazykových, kde bylo mu energicky vystoupiti proti libovolnému novotaření jazykovému, hlavně některých Moravanů Fr. D. Trnky a V. Žáka 1831 a 1832., také proti jazykovým zvláštnostkám Kollárovým a proti odtržení se Slováků obrátil se důrazně; v projevu o zjednodušení české orthografie pravopisnou reformou r. 1848. zastával však též tradiční *au* a *w* proti zaváděnému *ou* a *v*.

Palacký jako historik. Zvláštní zájem o historii vedle poesie aesthetiky a filosofie pozorujeme u Palackého od roku 1819.; kořeny tohoto dějepisného interessu hledati dlužno jednak v mocně probuzeném vědomí národním, jednak ve vlivu přátel Benediktiniho a Šafaříka, kteří od jenského profesora Ludena přinesli pojetí národní historie jako hlavní a pravé průpravy k vlastenectví. Palacký nyní oddá se usilovně četbě českých dějepisců i kronikářů a studiu historické metodiky v duchu pokročilé vědy romantické. Jestliže toto studium vychová v něm genetický názor na dějiny, plné pronikání do minulosti, spřízněné chápání historického vývoje, správný výklad dějin jimi samými — značný to pokrok proti

jednostrannému kriticismu historiků osvícenských — vznítí v něm četba domácích pramenů mocný zájem o české husitství, jež podporuje vedle rodného protestantismu i stupňující se svobodomyšlnost. R. 1820. vyslovuje plán „pragmatické historie České země“, po dvou letech rozhoduje se pro „posání Husitstva“; ač jest přesvědčen historie jest učitelkou moudrosti a že má velký význam výchovně a obrodně národní, přece dokládá důrazně „historie žádných cizích oumyslů na poli svém netrpí“.

Tomuto vznešenému pojetí úkolů historie i jeho obsáhlému vzdělání v oboru filosofie dějinné chybí však do roku 1823. praktická a odborná příprava historická a náležitá zručnost v dějepisných vědách pomocných. Toho všeho se mu dostane po příchodu do Prahy ve škole Dobrovského, jenž uvedl jej výtečně do palaeografie, diplomatiky, studia archivního, genealogie a kritiky pramenné. Ještě před počatím velkého svého životního díla dal Palacký skvělé svědectví, že setba Dobrovského nese žeň mnohonásobnou. Nehledě ku genealogickým studiím vypracovaným pro rodiny šlechtické, vydal v této době Palacký z uložení „Učené Společnosti“ z rukopisů kronikáře XV. století pod názvem „Staří letopisové čeští od r. 1378. do r. 1527.“ (1829) jako poslední díl Pelclových a Dobrovského „Scriptores rerum bohemicarum“. Z podnětu Dobrovského a ku konkursu „Učené Společnosti“ provedl vědeckou kritiku starých českých kronikářů vynikající břitkostí kritiky, šíří rozhledu, bohatostí zpráv a přesností vývodů, dílo dosáhnuvši vypsané ceny, vyšlo jako „W ü r d i g u n g d e r a l t e n b ö h m i s c h e n G e s c h i c h t s c h r e i b e r“ (1830, ve II. vyd. 1869) a patří k nejskvělejším odborně historickým dílům Palackého vůbec.

V letech následujících soustřeďuje Palacký všechny svoje síly na přípravu a pomocné práce ke svým „Dějínám“; přípravy ty jsou několikeré: archivální a diplomatické, právně historické a topografické, náboženské a konečně monograficky specialisující. Zmíněné hojné studie v archivech vynesly čtyřsvazkovou velkou sbírku listin, akt a zápisů „Archiv Český“ (1840—1846), v němž se posud pokračuje a „Literarische Reise nach Italien“ (1838); z publikací diplomatických zvláště vynikají: „Kritická úvaha listin kolleg. chrámu v Litoměřicích (1836), „Přehled nejvyšších důstojníků a ouředníků zemských“

v král. Českém od nejstarších časů až do nynějška“ (1832) a „Über Formelbücher, zunächsts in Bezug auf böhmische Geschichte“ (1842 a 1847), tato práce i v cizině požívá značné vážnosti. Právně dějepisné práce Palackého, nesoucí se namnoze methodou srovnávací, trpěly namnoze přílišným, čistě rousseauovským a romantickým idealisováním právní dávnověkosti slovanské a české; přední místo z nich zaujímá „Srovnání zákonů cara Stefana Dušana srbského s nejstaršími řády zemskými v Čechách“ (1837). Studiemi místopisnými zabýval se Palacký již od r. 1833. a chtěl je dovršiti soustavnou historickou topografií Čech a velkým slovníkem místopisným; ale tyto plány nebyly provedeny, hlavně vinou zevních okolností, a tak vyšel jen předběžný seznam všech obcí království Českého „Popis království Českého“ (1848 česky i německy); historická mapa česká vyšla za přispění J. Kalouskova teprve r. 1876. Ze specialních monografií, jimiž si postupně zpracovával a urovnával látku k jednotlivým svazkům „Dějin“, připadá největší počet na dobu husitskou, v nichž zejména zdůrazňoval nutnost podrobného studia theologického, které sám poněkud opomíjel. Z edic sem hledí „Monumenta conciliorum generalium saeculi XV“ (1857 ve Víděnské Akademii), „Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens im Zeitalter Georgs von Poděbrad“ (1860 ve „Fontes rerum austriacarum“) a „Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges“ (1873); pak „Předchůdcové husitského hnutí v Čechách“, (1842) otištěno česky teprve v „Radhošti“, německy vydal svým jménem 1846 v Lipsku J. P. Jordan, výpisy to ze spisů Husových předchůdců s úvody; konečně „Documenta Magistri J. Hus vitam doctrinam, causam illustrantia“ (1869). Polemicky obhájil Palacký husitství proti německému historikovi K. Höflerovi (1868); na methodu vhodnou při studiu bratrství upozornil ve spisku „O stycích a poměru sekty valdenské k někdejšími sektám v Čechách“ (1868 česky a německy). Na sklonku svého života sebral Palacký své drobné německy psané stati polemické, vztahující se k dějepisu, jednak ve zmíněných již „Gedenkblätter“ (1874), jednak „Zur böhmischen Geschichtschreibung, aktenmässige Aufschlüsse und Worte der

Abwehrr“ (1871). Soubor menších historických článků Palackého uspořádal J. V. Nováček jako II. díl „Drobných spisů“.

Veškeré tyto počtem tak hojné, dobou i látkou tak rozmanité spisy pokládal Palacký sám za pouhou průpravu svých „Dějin“, které počal psáti německy koncem r. 1832. První díl „Geschichte Böhmens“ (jdoucí do r. 1197.) vyšel roku 1836.; druhý díl ve dvou odděleních (do r. 1378.) vydán byl r. 1839.; první část dílu třetího po prudkých bojích s censurou r. 1845, pokračování třetího dílu r. 1851. Zatím však počly vycházeti od března 1848 „Dějiny národa českého v Čechách i v Moravě“, z počátku překlad díla německého značně rozšířený o úvod a partie kulturně dějepisné; později psal Palacký česky a text do němčiny dával překládati. Německá „Geschichte“ vycházela na to v tomto sledu: roku 1854. dokončení třetího dílu (do r. 1439.); r. 1860 díl čtvrtý (do roku 1471.); r. 1867. díl pátý (do r. 1526). Českých „Dějin“ vyšel po prvním díle (do r. 1125.) r. 1850. a 1851. první a druhý svazek dílu třetího (1403—1409), pak teprve r. 1854. díl druhý (1125 až 1253); r. 1860. vyšel čtvrtý, r. 1867. pátý díl; tak zůstala ve vydání českém léta 1253.—1403. nezpracována; neboť Palacký se chystal předělati díl třetí od základů a sice jenom česky. To provedl v letech 1870.—1872. ve 3 svazcích, a pak konečně vyplnil i mezeru dílu druhého zpracováním let 1253.—1403. o dvou částech r. 1870. a 1876., čímž pokládal životní své dílo za dovršené. Tyto veškeré změny ukazují, že Palackého mnohem stručnější „Geschichte Böhmens“ z daleka se nemůže rovnati jeho českým „Dějínám“; zvláště v partiích, jednajících o době husitské, stojí ona značně za těmito.

Ačkoliv Palacký z důvodů stojících na prosto mimo jeho vůli, dovedl české dějiny pouze k r. 1526., přece jeho dílo jest velikým celkem. Této celistvosti dodává mu jednotný názor filosofický, uvádějící celé dějiny národní na hlavní ideu odvěkého zápasu Slovanstva na půdě české s plemenem německým, zápasu to, jenž odpovídá věčnému úradku božskému. Palacký, jenž tak vroucně miloval svůj národ i Slovanstvo vůbec a jenž v duchu romantického idealisoval pravěk Slovanstva na blaženou rolnickou idyllu demokratické svobody, zřel v tom zápase vůbec odvěký spor mravní síly s hrubou hmotnou silou: taktéž pojal nejprve boje husitské jako nejmocnější projev české myšlenky proti Němectvu; tak odsoudil

nevolnictví, jež úplně zrušilo původní socialní stav slovanský, tak pochopil nadšeně Jednotu jako strážkyni starých ideálů; teprve později uvedl v líčení husitství novou antithesi do českých dějin, antithesi autority a svobodného poznání. Tyto základní ideje spočívající jednak na rodném bratrství, jednak na vlivu německého filosofického idealismu, Herderovy humanity a z Rousseaua poděděného romantického zkrášlování pravěku, jednak také na mohutné myšlence národnosti v našem obrození, konečně i na slavjanofilství bujícím v mládeži slovenské vzdělané vědou německou — ideje ty jsou Palackým do našich dějin vnešeny; po té stránce Palacký nejen dějiny psal, nýbrž i dělal. Uvedly-li tyto nucené myšlenky do Palackého „Dějin“ jakousi jednostrannou schematičnost a nábožensko-filosofickou tendenci, potlačující namnoze bohatou rozmanitost jevového dění a pozorování, patří jim na druhé straně sláva, že vyvrcholilo jimi myšlenkové dílo našeho obrození. Palacký sám si, při veškeré své vážnosti k historické objektivnosti, byl vědom, že píše více než dějiny svého národa, že z jeho rukou vychází takřka životní bible probuzeného národa.

Po stránce čistě historické jest Palacký právě jen syn svojí doby: neproniká až k dějinám hospodářským a hmotným, nepodává podrobnějších dějin socialních a nezastavuje se také déle při vývoji útvarů právních ani při kontroversích náboženských. I vnitřně dílo jeho jest ceny nestejně: nejvýše stojí líčení husitství a Jednoty bratrské, hlavně v pozdějším zpracování, kde hnutí náboženské není podřizováno motivům národnostním. První díl, postavený na podvržených pramenech a vybudovaný na nesprávném názoru o ideálním stavu pravěkého Slovanstva, pozbyl během doby jako vědecké dílo historické své ceny; také ony partje, kde Palacký rozvíjí názory s tím souvislé na př. o vzniku nevolnictví, neobstojí dnes před kritikou historickou. Ale dílo v celku zůstane vždy z nejskvělejších pokladů národních. Po periodě dějepisných analytických kritiků osvícenských, přišel v Palackém velký dějepisec tvůrčí, slučující s obsáhlou průpravou a s jedinečným věděním obdivuhodnou vlohu synthetickou, umělec komposice a podání, konečně i klassický mistr slohu, jasného, živého a mohutného, jenž nikdy nezapřel, že prošel školou poesie, aesthetiky a filosofie. Svou velkou koncepcí a komposicí nemají Palackého dějiny posud v naší literatuře díla sobě rovného.

Německá „Geschichte“ dosáhla jen v některých částech novotisku, první díl a první částka druhého dílu přetištěny ještě dvakrát 1844 a 1847: 1864 a 1866; druhá částka druhého dílu ještě jednou r. 1850., svědectví to, jak přibývalo českých a ubývalo německých čtenářů. České třetí vydání všech pěti dílů vyšlo v letech 1876.—1878. na základě zmíněného již druhého přepracovaného vydání; redakci vedl, životopisný úvod napsal a rejstříky opatřil J. Kalousek. Vydání 4. a 5. opatřil v letech 1894. sl. a 1898. sl. vnuk Palackého Boh. Rieger.

Palacký jako spisovatel politický. Palackého nikoliv početné spisy politické jsou dílem soukromé, dílem veřejné přispisy, prohlášení, manifesty; dílem texty veřejných řečí; dílem i novinářské články, otištěné v „Pražských Novinách“, „Národních Novinách“, později pak v „Národních Listech“ a v „Národu“. Delší spis jest mezi nimi jediný „Idea státu Rakouského“, kniha to, obsahující samo jádro politických názorů Palackého. První politickou prací Palackého byl německý „Pamětní spis o proměnách české ústavy zemské“ zasláný v listě hrab. Bedřichu Deymovi r. 1846.; na to hned v březnu r. 1848. vykládal v „Pražských Novinách“ prstonárodně „Co jest konstituce?“ Veřejných projevů Palackého z r. 1848. a 1849. tiskem dochovaných jest značná řada; v nich zastoupena jest celá škála politických nálad od povzneseného nadšení zahajovací řeči Slovanského sjezdu až po spravedlivé rozhořčení nad oktrojovanou ústavou v stati z 21. prosince 1849 „O centralisaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku“. S životem ústavním utuchá i politické spisovatelství Palackého; až zase v lednu 1861 v nově založeném orgánu národní strany „Národních Listech“ hlásí se Palacký článkem o poměru Moravanů k Čechům nadepsaným „Historické haraburdí“. Od té doby postupují v dlouhém řetězci Palackého projevy a stati politické: většinu jich zaujímají řeči v panské sněmovně r. 1861., řeči na zemském sněmě českém 1861 a 1863, k nimž druží se některé projevy příležitostné a pak polemicky proti Mladočechům přihrocené výklady o passivní opozici, o otázce polské atd. Druhé toto období politického spisovatelství Palackého vrcholí rozsáhlým programním spisem „Idea státu Rakouského“ (1865 původně v „Národu“, r. 1866. v německém překladě Klenbergerově), kde Palacký nejurčitěji formuloval svůj program národně federalistický a austroslavický; v jádře bylo jeho „program z r. 1848. přízpusobený říjnovému

diplomu, resp. časové theorii o historicko-politické individualitě zemí a zase hájenému programu historického státního práva českého“. Odstoupením Schmerlingovým a nastoupením Belcrediovým r. 1865. počíná třetí a poslední perioda politického působení a spisovatelství Palackého. Kromě řečí na zemském sněmě českém 1865 a 1866 a různých řečí rázu příležitostného (častěji promluvil Palacký v literárním spolku „Svatoboru“, jež r. 1862. založil a jemuž byl předsedou do r. 1875.) jsou tu některé zajímavé formulace poměru k vládě, k českým politickým stranám. Některé projevy působí již jako slova na odchodnou: tak řeč v „Měšťanské Besedě“ 1871 o vlastním životním hesle „Svoji k svému a vždy dle pravdy“, tak delší doslov k „Radhostu“, tak „Několik slov o náboženství a víře“, zvláště významných pro světový názor starého Palackého, konečně bolestná epistola „O roztržce v národě českém“ (1875) a pak poslední veřejná slova Palackého při oslavě dokončení „Dějin“ dne 23. dubna 1876.

O shrnutí svých politických článků a projevů postaral se Palacký sám alespoň částečně: do III. svazku svého sborníku „Radhost“ (1872) pojal statí české, do „Gedenkbätter“ (1874) řečí a úvahy německé; ale oba spisy jsou pouhý výbor. Teprve v „Drobných spisech Fr. Palackého“ věnován jest spisům a řečem z oboru politiky celý díl I. (1898); dílo to vyniká nejen úplností a spolehlivostí, nýbrž i historickým uspořádáním a cennými úvody vydavatele Boh. Riegra; statí německé jsou tu přeloženy do češtiny.

Osobnost Palackého jest v našem národním obrození zjevem nejmohutnějším. Všecky vůdčí myšlenky obrodného hnutí českého, ať vycházejí z domácí dějinné tradice, či ať vznikeny jsou obdobnými ideami myšlenkového světa evropského, nacházejí v Palackém nejen svého hlasatele, nýbrž i ztělesnitele. Přijav od staršího pokolení osvícenského, u něhož naučil se dějepisně kritice a přesnému zkoumání fakt, snahu po obnovení vlastenecké minulosti cestou historickou, prohloubil svůj plán dějepisu národního v duchu české romantiky, jež shromažďovala se kolem Jungmanna, jednak ideou jazykovou, jednak myšlenkou slovanskou. Základním kamenem jeho „Dějin“ stala se takto čistě národní idea, kterou hloubavý a hluboký duch Palackého opřel filosoficky; k ní

přistoupilo u něho, uvědomělého potomka a dědice Českých Bratří, pojetí nábožensko-mravní. Ale široký duch Palackého nespokojil se pouze touto obsáhlou a mohutnou rekonstrukcí minulosti národní, jejíž souvislost s přítomností pocítoval nad míru živě; historie stává se u něho východiskem vypracované a promyšlené politiky pevných cílů, kterou Palacký posléze, když dlouhá léta se jí činně účastnil, odevzdává svým dědicům. Mnohonásobné a obětavé úsilí, které Palacký od mladistvých let postavil do služeb těchto vznešených cílů, bylo úsilí učenecovo, spisovatelovo, organisatorovo. Jako učenec-historik, prošedší průpravou filosofickou a aesthetickou a školou věd pomocných, objímal Palacký celou svou nauku, a ačkoliv obmezil se jen na dějiny české a to hlavně politické, náboženské a kulturní, nehledíc k jeho pracím z oboru diplomatiky, genealogie a historického místopisu, přece, kdekoliv zasáhl, projevil neobyčejnou sílu nejen tvůrčí, ale i podněcující. Byť jeho celá vloha dějepisná byla v podstatě syntetická, přece právě z jeho školy vyšla řada výtečných pracovníků analytických, pečlivých detailistů. Stejně vysoko stojí Palacký-spisovatel, jemuž nescházel ani smysl čistě umělecký a stilový, zachovaný již od dob mladistvých pokusů básnických. Vznešená prostota, monumentální klid, lahodná jasnost, ladná souměrnost vyznačují díla Palackého od celkové stavby až po skladbu větnou. Touto cestou dovedl Palacký vyrovnati dva dosti odlehle požadavky doby své: kdežto osvícenství žádalo od knih psaných jazykem národním, pouze popularisační, prstonárodní přístupnost, tihla škola Jungmannova k znárodnění veškeré vědy, ku zčeštění všeho písemnictví naukového. „Dějiny národu českého“ plně vyhovují oběma těm tužbám. Proto toto dílo, jemuž plným právem náleží název knihy klassické, nenáleží pouze k odbornému písemnictví naukovému, nýbrž i k živé literatuře národní, podobně jako práce velkých dějepisců anglických neb francouzských, na něž do jisté míry upomíná svým posvěcením filosofickým a mravním. Organisátor Palacký již za svého života mohl pohlížeti na svoje úspěchy, za něž děkoval obsáhlému svému rozhledu a zvláštnímu smyslu pro potřeby doby. I když od organisací osvětových přistoupil jako zralý a historickým zkoumáním zocelený muž k organisacím politickým, týčil cíle českému veřejnému boji za právo a za národnost; třebaže jeho politický idealism a jeho věkem se stupňující konserva-

tism setkávaly se v jedné části národa s odporem. Veškeré tyto snahy slučovaly se u Palackého v krásnou jednotu lidskou a mravní: za každým veřejným činem stál celý člověk, jenž nebyl přeceňován, byl-li vděčně a oddaně nazýván „Otcem národa“.

Literatura o Palackém. Svůj životopis do r. 1818. napsal Palacký sám. „Vlastní životopis Fr. Palackého“ vyd. M. Červinková-Riegrová v Osvětě 1885, zvláštní otisk v Praze 1885, ten doplňuje široce založená sbírka materiálů dosud neukončená „Korrespondence a zápisky Fr. Palackého“ vyd. V. Nováček od r. 1898, dosud dva díly. Nejspolehlivější životopis Palackého vydal při 3. vyd. „Dějin“ Josef Kalousek (r. 1876. a pak častěji). Jednotlivě z korespondence Palackého vydány posud zejména jeho listy Kollárovi A. Paterou v Čas. Čes. Mus. 1879 a Bočkovi V. Navrátilém v Čas. Mus. Mor. 1897. Chronologii českých samostatně vydaných prací Palackého připojil Kalousek ke svému životopisu, soupis jeho děl německých vydala r. 1877. Učená Společnost.

Na oslavu stých zrozenin Palackého r. 1898. vydala Česká Akademie s Král. čes. Spol. nauk a s Maticí českou za redakce V. Nováčka „Památník Fr. Palackého“, kdež shromážděno jest velké bohatství studií o Palackém, z nich uvádíme pouze nejdůležitější: L. Čech a O. Hostinský pojednali o Palackém jako aesthetikovi a filosofovi, J. Jakubec jako o básníkovi, J. Vlček o Palackého studích, J. Goll o „Würdigung“, J. Kalousek o vûdčích ideích v historickém díle Palackého, Č. Zibrť pak podal bibliografii prací o Palackém.

Z celkových děl o Palackého významu a osobnosti nejdůležitější jsou: Jaroslav Goll, Fr. Palacký (1898, otisk z Č. Čas. Histor. 1898); Josef Pekař, Palacký v Ottově Slovníku nauč. XIX, str. 39—71; T. G. Masaryk, Palacký's Idee des böhmischen Volkes. V Praze 1899.

Co nejtěsněji souvisí s Palackým osudy, přátelstvím, historickým dílem i životními snahami, jeho starší druh, zakladatel slovanského národopisu a starožitnictví.

Pavel Josef Šafařík (1795—1861). Narodil se jako syn evang. faráře (který se psával pravidelně Paulus Schaffary) 13. května 1795. v Kobeliarovu v župě gemerské, nejvýchodnějším to kraji slovenském. Po pečlivé průpravě domácí odešel r. 1805. na gymnasium v Rožnavě, pak r. 1808. do Dob-

šíné, obě školy byly nedostatečné. Duševní rozvoj jeho počíná od r. 1810. v Kézmarku, kde studoval na německém lyceu evangelickém, podléhaje hlavně vlastenci a novohumanistovi professoru Janu Genersichovi, zejména „však vlivům vlastenecké a jazykové romantiky kruhu Jungmannova. [Výsledkem nadšení národně jazykového a bedlivého studia básnictví klasického byla r. 1814. knížečka básní „Tatranská Múza s lírou Slowanskou“. R. 1815. odebral se Šafařík do Jeny, vzdal se záhy studia theologického a věnoval se filologii, dějepisu a filosofii, vůdčími jeho učiteli byli totiž učenci jenští, kteří působili později i na Kollára. U Eichstädtta nabyt solidních vědomostí filologických, Luden naučil jej širokému pojmání dějin v duchu romantickém, od Friesa přijal idealism filosofický a mravní; ovzduší vlastenecké romantiky jenské spoluvytvářelo jeho názor dějinný i jeho přesvědčení panslavistické. Přítel Benediktů zprostředkoval Šafaříkův styk s mladým Palackým, z něhož, když Šafařík r. 1817, přes Prahu vrátil se na Slovensko, vzešli r. 1818. „Počátkové“ Českého básnictví“. V letech 1817.—1819. Šafařík jako vychovatel ve vynikající rodině maďarské dlel střídavě v Prešpurce a na venkovském panství v Pešti, udržuje přátelské styky s Palackým a připravuje se k pracím vědeckým. Na podzim 1819 přijal humanitní professuru a prozatímní správu nového srbského a pravoslavného gymnasia v Novém Sadě. Pobyt i působnost tamní nepřinesly Šafaříkovy radosti; v městě nebylo intelligence, pravoslavné představenstvo školy i mniši v okolních srbských klášterech neměli porozumění pro slovanské snahy Šafaříkovy, práce na škole byla úmorná a roztrpčovala Šafaříka zejména po roce 1825., kdy jako protestant zbaven byl feditelství gymnasia a i hmotně odstrčen; zdraví nesloužilo ani Šafaříkovi samému, ani jeho rodině; finanční tíseň se často dostavovala; při vědeckých pracích strádal nedostatkem pomůcek a bídým poštovním spojením. Přes to Šafařík neochaboval, vedle úsilovných snah o povznesení rodného Slovenska, při nichž, odmítaje jak bernolákovský separatismu, tak podceňování Slováků v Praze, hlásil se k stanovisku jazykově i kulturně sprostředkovacímu, pracoval s Kollárem o sbírce lidových písní slovanských (v. tam), zaměstnával se dějinami literatur slovanských, o nichž roku 1826. vydal „Geschichte der slawischen Sprache und Literatur“. Od r. 1825. hledal východiska z nepříznivých poměrů

novosadských; ale nepřijal, oddáviv se v té době naprosto studiu bohoslovnému, nabízené místo profesora theologie v Prešpurku; také naděje na professuru slavistiky ve Vratislavi neb na členství petrohradské akademie věd se ztroskotaly. R. 1833. soukromou sbírkou Palackého zajištěna byla Šafaříkova roční podpora, bude-li odtud psát díla svá česky a počátkem května 1833 Šafařík přestěhoval se s rodinou jako soukromý učenec do Prahy. V Praze oddal se Šafařík předem práci o hlavním díle svého života „Slovanských starožitnostech“, jež vyšly r. 1837., pracoval s bezpříkladnou vytrvalostí, přesností a statečností, ač choroby i starosti hmotné jej stihaly. Z důvodů peněžních převzal r. 1834. redakci „Světozora“, v letech 1837.—1847. censuru, při níž pomáhala mu jeho chof; r. 1838.—1842. byl redaktorem „Musejníka“. Útlé zdraví, láska k prostředí českému, jež však neušetřil přísné a řízné kritiky, ho pohnuly, že odmítl pozvání za profesora slavistiky v Moskvě, v Berlíně a ve Vratislavi. R. 1841. stal se kustodem, roku 1848. bibliothekářem universitní knihovny v Praze; r. 1848. jmenován mimořádným professorem slovanského jazykozpytu na pražské universitě, ale již po roce katedry se vzdal, aniž byl konal universitní čtení. Nemoc Šafaříkova se však stále stupňovala až k rozrušení mozkovému, jemuž učenec podlehl 26. června 1861.

Jako u Palackého začíná také u Šafaříka spisovatelská činnost básnictvím. R. 1814. ukázal se devatenáctiletý Šafařík v „*Ta transké Múze s lírou Slowanskou*“ pilným čtenářem a nadaným napodobitelem cizí, především klassické poesie, účelivým žákem Klopstockovým, ale i jemným, duchovním erotikem, nadšeným obdivovatelem přírody a epikem v duchu básnictví lidového. (Nově vydána Fr. Bačkovským r. 1886. a 1889. s úvodem i výkladem.) Později kromě spolupracovníctví na „*Počátcích*“ a na Kollárově sbírce lidových písní zasáhl Šafařík do básnictví činně dvěma překlady, Schillerovy „*Marie Stuartky*“ (pracován v Jeně, otištěn až 1831) a Aristofanových „*Oblaků*“ (z r. 1817., uveřejněno jen v ukázkách v *Musejníku* r. 1830. a 1831.).

V době novosadské zaměstnával se Šafařík hlavně dějinami literárními, ovocem toho jest významné dílo „*Geschichte der slawischen Sprache und Literatur*“ (1826), podávající vedle rozsáhlých úvodů o kmenech a jazycích slovanských poprvé methodou moderních dějin literárních

bibliografický soupis veškerých literatur slovanských s historickými skizzami a na základě kriticky probádané látky. Řídě se methodou německého učenca J. F. Wachlera, jenž žádá nikoliv knihopisný výčet, nýbrž historický výklad slovesnosti národní; používaje pro literaturu ruskou historie Grečovy, pro písemnictví polské knihy Bentkowského, podával Šafařík v oboru slovesnosti české, slovenské (probírané tu odděleně) a jihoslovanské výtěžky vlastních studií. Úvodní, nadšené a namnoze apologeticky psané stati o původu, charakteru a vzdělání Slovanstva, prozrazují stoupence Jungmannova a jsou svým způsobem průpravou „Starožitností“. Později chtěl Šafařík dílo přepracovati, ale nedošel k tomu, jen jeden doplněný a přepracovaný oddíl „Geschichte der südslawischen Literatur“ vyšel pohrobně r. 1865. Z pozdějších let Šafaříkových pocházejí studie a edice literárně dějepisné „Památky dřevního písemnictví Jihoslovánů“ (1851) a „Památky hlaholského písemnictví“ (1853); k nim druží se důležitá rozprava „Über den Ursprung und die Heimath des Glagolitismus“ (1858), obsahující na rozdíl od staršího mínění u Dobrovským zastávaného důkaz, že hlaholice jest starší než cyrillice.

Po návratu do Prahy obrátil se Šafařík výlučně k studiu v oboru slovanského národopisu a slovanských starožitností, k čemuž doveden byl jednak zájmem o zeměpis starověký, jednak četbou řeckých a římských spisovatelů podávajících zprávy o dávnověkosti slovanské. Nejprve formuloval svoje stanovisko kritickým dílem „Über die Abkunft der Slawen nach Lorenz Surowiecki“ (1828), pak po dlouholetých přípravách vyšly „Slovanské starožitnosti“ (1837). Hlavní předmět tohoto monumentálního díla Šafaříkova tvoří podání topografického, dějinného i jazykového důkazu, že Slované vedle Řeků, Římanů i Germánů patří k praevropským národům a snesení dokladů o tom; tyto hojně, přesvědčivé a kriticky podávané doklady sestaveny jsou do dvou částí; v první sleduje Šafařík dějiny Slovanstva do vyvrácení říše římské r. 476., v druhé pak do r. 988., kdy křesťanství u Slovanů převládá. Dokázav takto nezvratně a důmyslně starobylost Slovanstva, chtěl Šafařík dokázati a proti dosavadním názorům obhájeti i jejich pradávnu vzdělanost, mravní dokonalost, líbeznou mírumilovnost: byl to ohlas rousseauovce Herdera. To mělo se státi v druhé části „Slovan-

ských starožitností“, jež chtěla vylíčiti vnitřní poměry národu staroslovanského, k dílu tomu však nedošlo. Kniha Šafaříkova došla nezvyklého uznání: r. 1843. vyšel německý překlad Mosigův, 1844 polský Bońkowského; a v Rusku pracováno hned o překladech několika (překlad Bodjanského jest však velmi nedokonalý a dílo Šafaříkovo samo vyvolalo v Rusku hlučný odpor vedle nadšení na straně druhé); řada akademií německých i ruských jmenovala Šafaříka svým členem; slovem, stal se autoritou evropskou a zaujal místo po Dobrovském osiřelé. I dnes, kdy hlavní zásady díla Šafaříkova — až na důkaz, že Slované jsou národ právě tak rovnocenný a tak starobylý jako jejich sousedé v Evropě — kritikou historickou jsou vyvráceny, a kdy ukázáno, že tyto these nejsou nejpůvodnějším majetkem Šafaříkovým, zůstávají „Slovanské starožitnosti“ dílem velkého významu. K hlubokému rozboru nesčíslných, s úžasnou pílí snesených pramenů ke kritickému klidu a důmyslné interpretaci faktů družil se i předností literární i zvláště sympatické rysy osobní. Šafařík, právě jako Palacký byl velký mistr jasného výkladu, souměrné stavby, důstojného a přece živého slohu. Naplněn hlubokou láskou ke všemu Slovanstvu v minulosti i v přítomnosti, byl si dobře vědom, že svým dílem koná poslání jednak obranné, jednak buditelské a do těchto vznešených služeb postavil celou svou mohutnou, mužnou povahu, zocelenou tolika útrapami životními. Kdekoliv se za učencem Šafaříkem rýsuje Šafařík člověk, podmaňuje si svou hrdinskou a rázovitou osobitostí každého pozorovatele. Doplňkem k „Slovanským starožitnostem“ vydal Šafařík národopisnou mapu, jejíž výklad nadepsaný „Slovanský národopis“ (1842 a mnohokrát později) byla pro svou dobu nejlepším přehledem známostí o světě slovanském. (Dnešní stav badání o „starožitnostech slovanských“ se stálým zřetelem k dílu Šafaříkovu podává Lubor Niederle ve velkém svém díle „Slovanské starožitnosti“ od r. 1902. III díly; (posud nedokončeno).

Kromě národopisných a dějepisných prací byl Šafařík v době pražské horlivě činný v oboru jazykovědy slovanské i staročeské; také jako znalec staré češtiny a jejích památek stal se Šafařík dědicem Dobrovského. Ze studií v mluvnici slovanské vynikají zvláště rozpravy „O tvoření slov zdvojením kořene“ (1846), „Výklad některých grammatických forem v jazyku slovanském“ (1848), „Mluvozpýtný rozbor čísloslova“ (1848) a „Ser-

bische Lesekörner“ (1833) s rozbořem srbštiny. Úvodem k „Výboru z literatury české“ podal Šafařík r. 1845. první soustavnou mluvnici staročeskou „Počátkové staročeské mluvnice“, vynikající to práci, která až do doby Gebauerovy, po celé téměř půlstoletí nepozbyla ceny.

Sebrané spisy Šafaříkovy vydány v Praze r. 1862.—1865. ve III sv.; obsahují však pouze jeho díla česky psaná. Z Šafaříkovy obsáhlé a krásné korespondence otištěny listy jeho Kollárovi v Č. Čes. Musea r. 1873.—1875.; listy slavistovi Pogodinovi vydal v Moskvě Popov 1879; slavistovi Bodjanskému Lavrov v Moskvě 1895. Většina dopisů Šafaříkových cizím slavistům psána jest německy; pro dějiny slovanské filologie obsahují materiál neocenitelný.

Literatura o Šafaříkovi zakládá se na cenných sděleních i výzkumech rodiny jeho. Jeho syn Vojtěch Šafařík podal „Krátký životopis P. J. Šafaříka“ (1870 v Praze, zvl. otisk z IX. dílu Riegrova Slovníka); jeho zeť Josef Jireček ocenil učeně Šafaříkův význam v stati „P. J. Šafařík. Ein biographisches Denkmal“ (Oester.-Revue Wien 1865, VIII.); jeho vnuk Konstantin Jireček podal dokonalý obraz období novosadského v článku „Šafařík mezi Jihoslovany“ (Osvěta 1895 XXV.) Z literárně historických prací většina náleží jubilejnímu roku 1895.; tehdy J. Hanuš otiskl v „Lumíru“ studii „Po stopách poesie P. J. Šafaříka“; tehdy „Č. Čas. Histor. (I.)“ a „Listy filologické (XXII)“ přinesly slavnostní čísla s cennými monografiemi, onen se studii L. Niederle o Starožitnostech, J. Polívkovou o Šafaříkovi jako dějepisci slovanských literatur, J. Máchalovou o jeho zásadách kritických a s všeobecnou statí Jar. Vlčka, tyto se slavnostní řečí Jar. Vlčka a s Polívkovým rozbořem jazykozpytných a palaeografických prací Šafaříkových. Z této doby pocházejí i obě přehledné knihy o Šafaříkovi, jimiž úplně zatlačen byl nespolehlivý a povrchní životopis Šafaříkův od Vinc. Brandla (1887); kdežto Josef Hanuš v spisku „P. J. Šafařík v životě i spisích“ (1895) sleduje hlavně cíle popularisační, hledí Jaroslav Vlček ve své monografii (1895) hlavně „sledovati Šafaříka jako českého spisovatele, reformátora písemnictví a člověka i stopovati vnitřní jeho rozvoj a souvislost vůdčích ideí jeho života“.

Dějepisecké dílo Palackého i Šafaříkovo (tohoto měřom menší, onoho daleko větší) našlo své pokračování v historických snahách i pracích jejich bezprostředních neb dušev-

ních žáků a stoupců; ale činnost jejich náleží do zcela jiného období literárního, daleko za r. 1848. Zde však dlužno se zmíniti o několika dějepiscích, kteří s Palackým a Šafaříkem současně a souběžně užívali historie za pomůcku probuzení národního. S Palackým a Šafaříkem arcíř z daleka se rovnati nemohou, ale pravý obor jejich působnosti musí býti po právu vylíčen v souvislosti této. Z nich stojí na prvním místě :

Jan Erazim Vocel (1802—1871) narodil se v Kutné Hoře 23. srpna 1802. Již v dětství působila na jeho mysl mocně starobylost rodného města a jeho elegičnost; záhy pokoušel se o básnictví lyrické i dramatické. Po filosofických i právnických studiích vykonaných v Praze a ve Vídni byl Vocel v letech 1825—1842 vychovatelem v různých předních rodinách šlechtických, s nimiž projel skoro celou Evropu západní a nejednu krajinu uherskou; tu získal nejen obsáhlých vědomostí jazykových, ale i odborných znalostí přírodovědeckých a historických. Vrátil se r. 1842. do Prahy, působil jako horlivý publicista, píšíci česky i německy i jako pomocník censorský a jako redaktor *Musejníka*. R. 1850. stal se profesorem archaeologie na pražské universitě, r. 1862. dána mu i stolice pro dějiny literatury české, ač druhému oboru nezcela vyhovoval. Zemřel v Praze dne 16. září 1871.

V mládí svém pokládal se Vocel sám za básníka a až do roku 1848. byl pro svou poesii uměle vykombinovanou, chladně učeneckou a slohově těžkopádnou vysoce vážen. Z nejstarších jeho básnických prací zajímavá jest tragoedie „*Harfa*“ (1824) z pohanského pravěku českého, již vstupuje vedle děl Turinského na českou půdu německé modní drama osudové. V době pobytu v cizině psal Vocel mnoho německy; vídeňský časopis „*Der Jugendfreund*“ přinesl od něho dvě komedie, romantickou báseň a řadu dějepisných novell. Z těch dvě pod názvem „*Poslední Orebíta*“ (z r. 1832.) a „*Hlatipisec*“ (z r. 1834.) vydal Vocel později česky ve „*Květech*“, představiv se jako jeden z nejlepších historických povídkářů té doby a jako zvláštní mistr správného i náladového koloritu doby. Slávu Vocelovu založily tři epické knihy „*Přemysl o vci*“ (1838, úplně přepracované vydání z r. 1862.), „*Měč a kalich*“ (1843) a „*Labyrint slávy*“ (1846; nové vydání v Světové knihovně). První dvě knihy Vocelovy jsou zřymovanou kronikou českou v duchu romantickém a ve formě.

romance; konvenční vlastenectví a historický elegism proniká v cyklu prvním; povrchní liberalismus nechápající hnutí husitského prosycuje dílo druhé, jež však po stránce cyklické soustředěnosti a tvarové rozmanitosti stojí výše, ač i tu příliš proráží nedostatečná Vocelova vláda nad českým veršem a nad českým slovem. Rozsah látky „Přemyslovců“ dán jest již jejich jménem; v „Meči a kalichu“ opěvá Vocel dobu lucemburskou, jejímž byl zvláštním znalcem a ctitelem, a války husitské. Nejvýznamnějším básnickým dílem Vocelovým jest jeho epický pokus o českou faustiádu „Labyrint slávy“, jež navazuje látkově částečně na poslední motivy „Meče a kalicha“ promítá v řadě historických pohledů a polomystických scen, vesměs vyvolaných velkým vzorem Goetheova Fausta minulosti budoucnost Slovanstva a tak ve smyslu české ideje národnosti a slovanské a v nadšeném idealismu a optimismu odpovídá valcím se proudům mezinárodního skepticismu a materialismu. V tomto díle položil si Vocel cíl velmi vysoký, na který nevystačily jeho celkem slabé síly básnické a kompoziční, ale vyjádřil za to velmi výmluvně vůdčí ideje své doby: to učinil ještě jednou dvěma básnickými cykly „Před březnem 1848“ a „Po březnu 1848“, kdež uvedl celou řadu umělých západních forem básnických do naší slavnosti poprvé a celkem se zdarem. Příležitostnými těmito skladbami básník Vocel vůbec umlká.

Ale v těchto básnických výtvorech velkého chtění a chatrného provedení, jež neobstály ani před přísnějšími soudci soudobými, nespočívá hlavní význam Vocelův. Cokoliv v nich jest zajímavé, drobný detail charakteristický, případná malba doby, snaha proniknouti až k jádru dějovému — vše to prozrazuje rozeného a jemně vzdělaného historika a archaeologa, který hlavně středověk nejen miluje, nýbrž i dobře chápe a vykládá a jež soustavně vypěstěnou vnímavost uměleckou rád staví do služeb dějin umění. Vše to našlo plného a vědeckého vyjádření v odborných pracích Vocelových, které se nesou dvěma směry, archaeologií a historií středověkého umění výtvarného. První rozsáhlejší Vocelova práce toho druhu, programmatická kniha „Grundzüge der böhmischen Alterthumskunde“ (1844) slučuje ještě oba obory, pojednávajíc v prvním díle o památkách doby pohanské, v druhém pak o starožitnostech období křesťanského, k nimž Vocel počítá vedle památek výtvarných též díla bás-

nická a přežitky umění válečnického. Později tato činnost původně sloučená se rozbíhá. Jako archaeolog shrnul Vocel svoje názory o dávné, předhistorické minulosti české hlavně do svého základního spisu „*Pravěk země české*“ (1868). Dílo to, podávající výsledky zkoumání neméně než dvacetiletého dělí se na dvě části: v první rozebírá Vocel památky po Bojích a Markomanech v Čechách, v druhém oddělení, které takřka navazuje na Šafaříkovy „*Slovanské starožitnosti*“ sleduje pravěk slovanského obyvatelstva v Čechách až po dobu křesťanskou. Tímto dílem, které trpí jednak příliš vydatným použitím padělaných památek literárních, jednak nedostatečným probádáním materiálu, ale na druhé straně posvěceno jest tímž buditelem nadšením a slovanskou ideou jako díla Palackého a Šafaříkova, byl položen základ k české archaeologii; až do let devadesátých, kdy J. L. Pič se svým „*Archaeologickým výzkumem Čech*“ i svými „*Starožitnostmi země české*“ založenými na úplně novém materiálu bohatě sebraném a též druhá skupina českých archaeologů s L. Niederlem v čele postoupili v popředí, platil „*Pravěk země české*“ za spolehlivou knihu vědeckou. V dějinách umění věnoval se Vocel hlavně dvěma odvětvím, jednak zkoumal pečlivě počátky výtvarnictví křesťanského, jednak studoval se, zvláště zálibou dobu Karla IV., jako vůbec stavitelství gotické bylo uměním jeho srdce. V prvním oboru vyniká zvláště spisek „*Vyvinování křesťanského umění*“ (1852) v druhém studie o malířství doby lucemburské hlavně o Tomáši z Modeny. Většina prací sem hledících složena jest v ročnících Musejníku a ve zprávách Učené společnosti, tu otiskl Vocel též svoje nečetné práce aesthetické a několik zajímavých studií literárních, věnovaných větším dílem R. K. Z.

Jediný pokus ocenění všechny stránky literární a vědecké činnosti Vocelovy učiněn příležitostným spisem vydaným k „*Slavnosti na počest stých narozenin Jana Erazima Vocela*“ Archaeologickou komisí české akademie a musejním Archaeologickým sborem (1903), kde J. L. Pič oceňuje Vocela jako archaeologa, K. Chytil jako dějepisce umění, J. Vrchlický jako básníka. Vocelovu básnickou činnost rozebrali zevrubně K. Šmídek v „*Osvětě*“ V. (1875) a Arne Novák v Laichterově „*Literatuře české*“ (III. 1.).

Za tím co odborně vzdělaný a vědecky pečlivý Vocel kladl základy k solidní vědě archaeologické v Čechách, bujelo

tu velmi dobrodružné a fantastické starožitnictví nadšených diletantů a nekritických snilků, z nichž nejcharakterističtější byl farář Václav Krolmus (1787—1861), původce bohaté, ale podivínské a naprosto nevědecké snůšky „Staročeské pověsti, zpěvy, slavnosti, hry“ atd. (1844—1851 v XII. sv.)

Hlavními představiteli vědy historické na Moravě v době Palackého byli: *Antonín Boček* (1809—1847), od r. 1831. professor české řeči na stavovské akademii v Olomouci, od r. 1836. historiograf moravský, od r. 1840. archivář stavovský v Brně. Bočkovi, jenž psal více německy než česky — česky jest od něho kromě kratší stati „O vítězi nad Mongoly“ jen „Přehled knížat a markrabat i jiných nejvyšších důstojníků zemských v markrabství Moravském“ (pohrobně 1850), — scházela tuto láska k pravdě a nesobecké nadšení pro věc národní, jejímž horlivým zastancem se stavěl, než aby mohl býti přirovnán k Palackému neb Šafaříkovi; charakter jeho připomíná namnoze charakter Hankův. Nechuf k Čechům zavedla Bočka k nešťastnému separatismu moravskému; nedostatek lásky k pravdě a kritické zodpovědnosti zavedly Bočka, pilného pracovníka archiválního a diplomatického, že stal se historickým falsatorem, vsunuv do svého jinak velmi záslužného díla „*Codex diplomaticus Epistolaris Moraviae*“ (1836—1845 o IV. dílech, V. díl Bočkem připravený vyšel po jeho smrti 1849) vlastní listinné výrobky, velikého domněle stáří a kryté neprávem autoritou Monseovou. Listiny ty měly dávnou minulost moravskou skvěle ozářiti, ale záhy vzbudily nedůvěru na př. u Palackého. (O tom viz v Čas. Mat. Mor. roč. IX. a XXV.)

Alois Vojtěch Šembera (1807—1882), nástupce Bočkův v profesuře zprvu v Olomouci, pak v Brně, od roku 1850. professor české řeči a literatury na universitě vídeňské. V Olomouci i v Brně působil Šembera velmi horlivě jako buditel národní, vydávaje kalendáře, účastně se redakce „*Moravských novin*“, pečuje o náklad cenných českých knih. Buditelské tendence oživují též jeho zajímavé, ač dnes namnoze zastaralé monografie dějepisné, psané jasně, ba lidově; kromě monografie věnované rodnému Vysokému Mýtu (1846) věnovány jsou historií moravské, tak „*Historie pánů z Bozkovic*“ (1836), „*Vpád Mongolů do Moravy*“ (1841) a z doby pozdější „*Popis Moravy a Slezska*“ (1863 a 1869). V době ví-

deňské účastnil se Šembera mnohonásobně překladu říšského zákonníka do češtiny a úřední redakce zákonníku; profesorská činnost vedla jej k sepsání literárních dějin v duchu a způsobu Jungmannově (v. v.) a k něšťastně konstruující studii dějepisné „Západní Slované v pravěku“ (1868). V posledních letech zasáhl činně a důmyslně do boje o podvržené rukopisy; statečný tento krok starce více než sedmdesátiletého obrátil proti němu v neslýchané míře odpor národa, při čemž budítelských zásluh Šemberových o Moravu naprosto bylo zapomenuto. Teprve sté výročí zrození Šemberových přineslo jeho památce spravedlivé zadostiučinění.

České básnictví pod vlivem písně lidové. Poesie vlastenecká.

Osmnácté století bylo požehnanou dobou české písně lidové, jak po stránce slovesné, tak i po stránce hudební. Kdežto však nápěv lidové písně zřídka kdy byl původní, protože lid eklekticky přejímal z hudby instrumentální, ze zpěvu církevního, z umělé písně světské, při čemž často týž nápěv sloužil řadě různých písní, jeví se v textu těchto skladeb právě tak veliká rozmanitost jako původnost. Celá oblast českého národa v Čechách, na Moravě a na Slovensku brala díl na vytváření písně národní, při čemž kmenová svéráznost jednotlivých krajů v povaze písní se projadřovala; všecky city a dojmy venkovského lidu od něžné erotiky k prudké vášni, od tichého stesku k neutěšnému zoufalství, od mladistvé čtveračivosti k rozpoutanému veselí, od radosti nad probouzející se přírodou až k smutku zimnímu, zvučely v lidových zpěvech; různé stavy, zejména vojáci, rolníci, mlynáři, vytvořily svoje písně. Zvláštním uměním zhuštěné tragiky a epické úsečnosti vynikají lidové ballady, založené dílem na skutečných událostech, dílem na pověrečné víře lidové v nadpřirozené bytosti a hrůzy života záhrobního; také dlouhé války XVIII. věku daly látku k lidovým skladbám epickým; jiný okruh tvoří epické zpěvy ze selského povstání.

Doba osvícenská neměla pravého pochopení pro básnictví lidové, také naše první novočeská škola básnická písně lidové naprosto nedbala. V evropském písemnictví zájem o poesii lidovou počíná v Anglii; když byl proslulý kritik

Addison upozornil na domácí písně lidové, vydal biskup Thomas Percy sbírku anglických a skotských ballad „Reliques of ancient English Poetry“ (1765), jejíž vliv byl dalekosáhlý. Nejhlubší ohlas našel Percy v Německu a to dvojím směrem: jednak lidové písně horlivě sbírány, jednak napodobeny a jejich prostý, působivý sloh činěn slohovým principem lyriky umělecké. Z německých sbírek důležitý jsou hlavně dvě, Herderovy „Volkslieder“ (1778/79), které neobmezují se na Německo, snažily se národního ducha nejrůznějších národů vzdělaných i primitivních podati v písních, a pak romantický bohatý soubor Achima von Arnima a Clemense Brentano „Des Knaben Wunderhorn“ (1805/6). Od Herdera přijali i naši sběratelé a napodobitelé lidových písní idealistické jich pojetí; jen písně aestheticky a národně hodnotné zasluhují povšimnutí, sbírání, napodobení. U nás zastával toto mínění především Čelakovský, vedle Kamarýta, Kollára, Šafaříka, Erbena a Sušila nehorlivější sběratel a napodobitel poesie lidové; proto přikře odsoudil záslužnou sbírku „Českých národních písní“, již na podnět nejvyššího purkrabí Fr. Ant. hr. z Kolovrat pořídil Jan Ritter z Rittersberku (1825), jenž byl veden spíše zájmem historickým a hudebním při svém sběratelství. Ale poesie lidová nebyla v Anglii, v Německu a v Čechách jen předmětem učeně národopisného a sběratelského zájmu; četní básníci ji napodobovali, učili se jejímu slohu, mířili k její prostotě a stručnosti, pokoušeli se docílit její zpěvnosti; po této stránce píseň národní spolupracovala na vytvoření poesie romantické vůbec: v Anglii dokladem jest R. Burns, v Německu Bürger, Goethe, Uhland, W. Müller, H. Heine. U nás pokoušeli se nejprve o napodobení písně lidové V. Hanka, M. Zd. Polák, Jan Al. Rettig (1774—1842), Jos. Vlast. Kamarýt, K. S. Šnajdr; k vrcholu dovádí tento směr:

František Ladislav Čelakovský (1799—1852). Jako syn venkovského tesaře narodil se Čelakovský 7. března 1799 v pohorských Strakonických, jejichž idyllický život venkovský a míruplná příroda záhy plnily jej dojmy poetickými. Již na studiích v Č. Budějovicích (1813—1816), kdež uzavřel přátelství s Kamarýtem a Chmelenským, a v Písku (1816—1817) vzbuzen byl jeho smysl pro poesii; pak působením strakonického vlastence Plánka a mocných dojmů za studií filosofických v Praze (1817 a 1818) stal se Čelakovský horlivým vlastencem. Filosofii studoval dále v Budějovicích, v Linci a zase v Praze;

zabýval se však méně odborným studiem školním, což značně jeho prospěchu studijnímu škodilo, než četbou literatur slovanských, romantického a klassického básnictví německého. Vzdav se původního plánu své rodiny, státi se knězem, nastoupil po skončení filosofických studií Čelakovský r. 1822. dráhu vychovatelskou, v níž setrval po 7 let; při tom věnoval se studiu jazykovému, vědě slavistické, překladatelství a hlavně sbírání lidových písní a básnění původnímu. R. 1820. vydal první své zralé dílo básnické „Ohlas písní ruských“ a vzdav se vychovatelství, ohlížel se po zaměstnání pevnějším. Dlouho nemohl přes četné pokusy ničeho dosáti; munificence Rudolfa knížete Kinského pomáhala mu nésti životní bídu až do r. 1834., o niž se od 1834. sdílela jeho choť Marie roz. Ventová. V letech 1834. a 1835. byl Čelakovský redaktorem „Pražských Novin“ a „České Včely“ (v. v.); denunziací patrně Hankovou k zakročení ruské vlády zbaven byl redaktorství a ocitl se opět v strašné tísní hmotné. Roku 1838. stal se knížecím knihovníkem rodiny Kinské; r. 1841. byl povolán za profesora slavistiky do Vratislavě, kam odjel v květnu 1842. Leč na pruskoslezské půdě se ani jemu, ani rodině jeho nedařilo; r. 1844. ztratil svou první choť — r. 1845. stala se její nástupkyní ušlechtilá Antonie Reiszová, zvaná Bohuslava Rajska (1817—1852) — nemoci často stíhaly její i rodinu, na universitě neměl posluchačů ani přízně. S povděkem uvítal povolání na stolicí slavistiky na pražské universitě, kam se odebral r. 1849. Nepůsobil tu však dlouho; útlé jeho zdraví podlehlo 5. srpna 1852. nemoci.

Básnická tvorba Čelakovského vyrůstá ze dvou kořenů: z pečlivého studia klassické a romantické poesie světové a z důvěrného zabývání se lidovou písní slovanskou, zvláště českou. Básnické nadání Čelakovského potřebovalo vždy popudu literárního, neboť Čelakovský tvořil vždy spíše z rozumové, aesthetické úvahy než z překypujícího vášnivého citu; proto Čelakovský rád vnikal do cizích osobností i útvarů básnických, přivlastňoval si jejich způsob vyjadřovací, vytvářel díla obdobná; vlastně celá jeho básnická tvorba jest dlouhou řadou „ohlasů“. Z poesie německé kromě Herdera, k němuž se hlásil názorem o básnictví lidovém a kromě Lessinga, od něhož se naučil epigrammatické břitkosti a rozumovému po-
intování skladeb básnických, miloval Čelakovský především Goetha, s nímž se sdílel o duševní jas, o stálou snahu po

vnitřní rovnováze, o pohodu a klid názoru a dle jehož vzorní tihl vždy ku klassicismu, když byl vnitřně překonal mladistvou přecitlivělou romantiku.

Básnictvím lidovým zabýval se Čelakovský již záhy. R. 1819. sbíral lidové písně na českém venkově, v Linci pronikl k národní poesii jihoslovanské, r. 1822. vyšel první, r. 1825. druhý, r. 1827. třetí díl „Slovanských národních písní“, obsahující na podkladě vlastního sbírání i dle jiných snůšek slovanských, písně české, slovenské, pak v překladech lužické, ruské, maloruské a srbské, ano i ukázky lidového básnictví litevského; někde připojeny též nápěvy, ano i umělé napodobeniny písní národních do sbírky částečně pojaty. Účel sbírky byl národně buditelský a slovansky vzájemný, knihu ovládal Herderův idealisující názor o kráse lidové poesie; ale leckde projevil se též zájem národopisný a zvykoslovný. Za dodatek této sbírky pokládají dlužno překlady ilyrských, srbských národních písní v „Kroku“ a v „Musejniku“ a pak svazek „Litevských národních písní“ (1827) na podkladě sbírky L. J. Rhesy. Příbuzné dílo svým sbírkám písní vytvořil Čelakovský svým velkým, dle srovnávací metody sestaveným souborem slovanských přísloví „Mudrosloví národu slovanského v příslovích“ o 15.000 číslech (1852, nové vydání r. 1893. od J. V. Nováka.)

Původní básnickou činnost Čelakovského zahajují roku 1822 „Smíšené básně“, v nichž mladý poeta stojí ještě pod vlivem různých vzorů domácích i cizích a nejistě v duchu vlastenecké romantiky Jungmannovské hledá svůj tón. Po sedmi letech vystupuje v „O hlase písní ruských“ (1829) již zralý umělec jasně vědomý svých cílů: podle vzorů hrdinské epiky a národní lyriky ruské vytváří tu nadšený obdivovatel ruské bohatýrské dávnověkosti i přítomnosti samostatné skladby prosycené duchem i náladou ruskou, jemným romantickým smyslem pro přírodu, něžnou erotikou a snahou po vystižení velikosti národní. Zvláštní popularity dosáhly větší skladby epické, čerpané z ruských bylin „Bohatýr Muromec“, „Čurila Plenkovič“, „Ilja Volžanín“ a pak skvostná ukázka slovanské báje zvířecí „Veliký trh ptačí“ psaná s výtečným humorem. Některými básněmi „Veliká panichida“ a „Smrt Alexandra“ opěvoval Čelakovský i události současné, projevuje při tom lásku k carovi a obdiv k politické mohutnosti Ruska. Velký význam díla vystihl hned v rozsudku svém r. 1830. Pa-

lacký, klada je po bok „Slávy dceři“. Hned po ukončení „Ohlasu písní ruských“ chystal se Čelakovský k obdobnému dílu na podkladě lidové poesie české, vydal je však teprve r. 1839. pod názvem „Ohlas písní českých“. Kdežto však v „Ohlasu písní ruských“ spočívá hlavní důraz na epice, převládá v tomto díle po výtce nota lyrická. Z epických skladeb významna jest jen široce založená historická skladba mohutného rytmu „Prokop Holý“ a krásná ballada goetheovského dechu „Toman a lesní panna“, opěvující sílu daemnické milostné vášně v rámci lesní romantiky; ostatek vyplňují sbírku písně, popěvky a hříčky milostné, žertovné a satirické, zvláštní lahody a zralosti, v nichž básník nevyjádřil jen povahu selského lidu českého, ale i charakter vlastní, hravý, vznětlivý, rozmarný a ironisující. Často rýsuje se za těmito drobnými skladbičkami, v nichž význačné znaky české písně lidové jsou soustředěny a znásobeny, kus zdravé poesie, moudrosti životní, vyzralý názor na svět. V celé české poezii najde se málo knih, jimž by dala se do té míry přiřknouti gracie a to nikoliv nahodilá, nýbrž jasně chtěná, umělecky vykombinovaná, ryze básnickými prostředky získaná. (Kromě starších vydání dlužno uvésti L. Quisovo vydání ve „Světové knihovně“ (1899) a nádherné vydání „Ohlasů písní českých“ „Uměleckou Besedou“ (1896) s cenným, literárně uměleckým úvodem Fr. Bílého.) Naprosto jiného rázu než „Ohlasy“ jest další básnická kniha Frant. L. Čelakovského „Růže stolistá“ s vedlejším titulem „Báseň a pravda“ (1840). Jest to dvojdílný cyklus o 100 básničkách psaných strofou maďarského básníka Al. Kisfaludyho, která jest obměnou znělky; první polovice jest rázu milostného, druhá rázu didaktického. Počátkem „Růže stolisté“ bylo 13 básní věnovaných milence básníkově Marii Ventové „Pomněnky Vatavské“ (1831), v nichž vedle něžné erotiky hlásí se též Kollárovské vlastenectví; láska u Čelakovského jest však mnohem jasnější, klidnější, životnější než u Kollára; také přírodní jeho líčení mají více pohody a bezprostřednosti. Značně níže stojí didaktický oddíl druhý, suchopárně a pedanticky převádějící v rýmy jakousi nepůvodní filosofii přírodní a kazatelsky hlásající mravouku i moudrost životní; jen vlastenecké básně z této části bývají časem citovány. (Frant. Bílého „Růže stolisté“ (1894) podává vedle obsažného úvodu i dobrý výklad jednotlivých básní). Původní básnickou činnost Čelakovského dovršují jeho vjetečné

epigrammy; nevyšly souborně za jeho života — pro Musejník chystaná „Padesátka z mé tobolky“ (1837) byla v sazbě rozmětaná. Čelakovský byl duch břitký, útočně kritický a satiricky dravý; malichernosti soudobého českého života hlavně literárního dráždily ho k odporu; již v letech dvacátých pěstoval literární satiru v „Literatuře krkonošské“ (1824) a v „Patrných dopisech nepatrných osob“ (1830). V stručné a bodavé formě epigrammu, jež Lessingem byla plně obnovena a vrácena k původní své podstatě, představované Martialem, našel Čelakovský homogenní formu pro svého ducha jasného, břitkého a agresivního a s neobyčejnou jistotou formální i prudkostí vtipovou vysílal svoje „nápis“ proti odpůrcům i malicherníkům. Zvláštním oddílem klassických epigramů Čelakovského jest jeho „Kvítí“, kdež náruživý botanik a jemný citel přírody, dle podnětu Goetheova, užívá různých zjevů říše přírodní, aby rozvil duchaplný nápad neb zachytil půvabný dojem či konečně šlehl satiricky. (Veršovaná díla Čelakovského od r. 1847. bývají seskupována v „Spisů básnických Knihy šestery“, obsahující I. Růži stol., II. Ohlas písní rusk., III. Ohlas písní českých, IV. Smíšené básně, V. Epigrammy, VI. Anthologii. Úplné vydání děl Čelakovského otiskla Národní bibliotheka ve IV. dílech s životopisem od Fr. Bílého (1871—1880).

Z básnických překladů Čelakovského vynikají: převod Herderových „Listů z dávnověkosti“ (1823), paramythii a legend to na základě biblickém a talmudském; Goetheova dramatu „Die Geschwister“ pod názvem „Márinka“ (1827); a prosaické přestrojení veršované „Panny jezerní“ od Waltera Scotta. Překlad Augustinova allegorického díla bohoslovného „O městě božím“ (1829—1835) vzešel z motivů nikoliv literárních, nýbrž hmotných.

Z posledních let básnickových pocházejí některé, dnes zcela zastaralé spisy filologické, které vznikly z jeho činnosti profesorské a to „Čtení o srovnávací mluvnici slovanské“ (1853) a „Čtení o počátcích dějin vzdělanosti a literatury slovanské“ (1877); obě díla vyšla pohrobně.

Literatura o Čelakovském. Hlavním zdrojem poznání života, činnosti i povahy Čelakovského jest jeho korespondence

s přáteli vydaná r. 1865. jako „Sebrané listy“, nová edice od F. Bilého z r. 1869; také listy pozdější choti básníkovy B. Rajske „Z let probuzení“ (1873), podávají četné zprávy z pozdějších let básnickových. Soustavného životopisu Čelakovského posud není; jen mladá léta jeho obsírněji vylíčil Fr. Bílý v „Osvětě“ XXIX. (1899); od něho též zmíněný životopisný přehled při sebraných spisech. Vedle starší monografie J. J. Hanušovy (1855) oceňují jednotlivé stránky činnosti Čelakovského: J. Máchal činnost básnickou v České Revul (1899); J. Vrchlický hodnotu uměleckou v Zlaté Praze (1899); J. S. Machar ve „Knihách feuilletonů“ II. (1902) a F. X. Šalda v Lumíru (1899) jeho význam literární. J. Jakubec podal rozbor Čelakovského epigrammů v Obzoru lit. a uměl. (1900) a v II. sv. Literatury české XIX. stol. posud nejucelenější studii o vývoji a životním díle Čelakovského, při čemž hojně použito všech statí z jubilejního roku 1899.

Kolem osoby F. L. Čelakovského kupí se celá obsáhlá škola literární, která jednak sdílí se s ním o jeho sběratelský i básnický vztah k lidové písni domácí, jednak však přijímá jeho tendenci didakticky vlasteneckou, při čemž se namnoze kříží vliv Čelakovského s vlivem Kollárovým. Mnozí z této značné skupiny byli spiatí s Čelakovským i důvěrnými styky přátelskými, tak zejména Josef Vlastimil Kamarýt, Josef Krasoslav Chmelenský a Karel Vinařický.

Josef Vlastimil Kamarýt (1797—1833), rodák z Velešína u Krumlova, farář v Klokotech, byl nejdůvěrnějším přítelem Čelakovského již od doby budějovické. Jak mocně oba druhové na sebe vzájemně působili, o tom svědčí i knihy Kamarýtovy. Současně s Čelakovským vydal „S m í š e n é b á s n ě“ (1822), obsahující kromě lehké a hravé lyriky milostné řadu ballad namnoze stojících pod vlivem Rukopisu Královědvorského; ale touto knihou loučil se Kamarýt, uchylující se k bohosloví, již s básnictvím. V „Č e s k ý c h n á r o d n í c h d u c h o v n í c h p í s n í c h“ (II díly 1831 a 1832) shrnul na základě tradice ústní i dle tištěných a psaných kancionálů velké množství náboženské poesie české, fide se zájmem básnickým a snahou po proniknutí k duši lidové, což zavedlo podnět k nelibosti u vrchnosti církevní. (Souborné vydání spisů Kamarýtových vyšlo 1867.; životopis podal A. Rybička v „Předních křisitelích“ a J. F. Zitek 1898.)

Josef Krasoslav Chmelenský (1800—1839), doktor práv a dvorský místosudí v Praze, byl též rodák z jižních Čech (z Bavorova) a budějovický spolužák Čelakovského. Vedle knih veršů „Básně“ (1823), „Poputnice čili písně cestujících“ (1837—1838), „Růže plané z Moravy a Slezska“ (1840) vydával i sborníky písní vlastních a cizích, „Věnc z zpěvů vlastenských“ (1835—1837; později redigoval skladatel F. J. Škroup) a „Kytka“ (1836—1838). V básních svých vracel se Chmelenský vždy k týmž námětům lyrickým: k nevinné a něžné lásce dívčí, k idylické kráse přírodní, k oslavě básníků a básnictví, k nadšení vlasteneckému a slovanskému; formálně závisel nejen na hlavních svých vzorech Čelakovském a Kollárovi, nýbrž i na starší anakreontice české, naproti tomu vliv lidové písně jeví se u něho mnohem skrovněji. Zvláštním darem Chmelenského byl jeho jemně vypěstěný hudební cit, který projevil se zpěvností jeho veršů. „Věnc“ i „Kytka“ byly vlastně podniky spíše hudební než literární; vznikly za součinnosti Chmelenského a českých skladatelů J. Fr. Škroupa, F. M. Knížete, A. Jelena, J. Vorla, kteří po stopách prvního obrozenského hudebníka našeho Jana Jakuba Ryby (1765—1815), autora prvních českých spisů o hudbě, komponovali na české texty a na rozdíl od mezinárodního V. J. Tomáška hledali českost v napodobování zpěvu lidového. Tak mohly sborníky Chmelenského přinášeti vedle textů též melodie, a písně znárodněly, přecházejíce mezi lid, čehož zvláště hojnou měrou dostalo se údělem skladbám Chmelenského a Pickovým. Spojení Chmelenského s F. J. Škroupem dalo vznik první české původní opeře, jež navázala na podobné snahy J. N. Štěpánkovy. Byl to „Dráteník“ (1826), za nimž následovaly „Oldřich a Božena“ (1828) a „Libušin snatek“ (1834), opět dle textů Chmelenského Škroupem komponované; hudebním principem těchto skladeb Škroupových bylo zevní napodobení národních písní. Chmelenský byl též náš první hudební kritik, své časem ostré posudky tiskl v „Musejníku“ a „České Včele“; později vyvinul se v „Příloze k Věnci“ náš první hudební časopis. Z literárních kritik Chmelenského smutně proslul jeho příkrý odsudek Máchova „Máje“: setkali se tu představitelé dvou nesmířitelně různých pokolení a směrů literárních. (Vybrané spisy Chmelenského vydala Kobrova „Národní bibliotéka“ 1870.)

Karel Vinařický (1803—1869) pocházel ze Slaného a psal se proto také Slánský. Jako kněz dosáhl různých důstojenství: r. 1825. stal se ceremonářem, r. 1829. tajemníkem arcibiskupským, r. 1833. farářem v Kováni, r. 1849. děkanem v Týně nad Vltavou, r. 1859. kanovníkem na Vyšehradě. Jako básník byl K. Vinařický umělý formalista, pečlivý překladatel a napodobitel poesie klassické, horlivý obhájce líbozvučnosti češtiny i prosodie časoměrné. V satirických „Sněmeh z vířať“ (1841 a 1863), zbásněných na motivech Flaškovy „Nové rady“ postavil se ostře proti novým proudům kulturním, literárním i politickým; ve sbírce „Varito a lyra“ (1843) ukázal řadou hříček poetických hudební kvality a líbozvučnost češtiny; v pozdní „Vlasti“ (1863) shrnul do rámce Kollárovske pouti po Čechách řadu idyllických obrázků; také jeho truchlohra „Jan Slepý“ (1847) zapadla. Z básnických překladů svědčí přepracování V. Stacha i Jana Holého a dílo „Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic Věka spisy vybrané“ (1836) o formálním nadšení pro časomíru; jeho přebásnění Vergillovy „Aeneidy“ (1851) a „Zpěvů pastýřských“ (1838) i kusů z Biona, Homera, Horatia o vytříbeném smyslu klassickém; jeho překlad Pyrkerových „Hymen posvátných“ (1842) o vroucí zbožnosti.

Význam Vinařického spočívá však jinde. Hluboká zbožnost prostá nesnášenlivosti a strannictví postavila vlivuplného kněze v popředí organisací katolickocírkevních; založený jím „Časopis katolického duchovenstva“, na němž bral v začátcích podíl též Čelakovský, byl výborně veden po stránce bohoslovně pastorální a pokrokově řízen po stránce formální. Líbezný duch ušlechtilého kněze, jenž v dobách největší tísně ukázal se nezištným a obětavým druhem Čelakovského, záhy obrátil se k paedagogice a k literatuře pro mládež, v Čechách jeden z prvních. Jeho básně a říkadla pro děti „Kytka básniček“ (1842 a 1845) i „Modlitby malíčkových“ (1845) svou roztomilou naivností a úsměvnou něhou získaly si srdce dětská; což platí i o jeho čítánkách pro školy obecné. Jako buditel národní a politický stál K. Vinařický vždy v řadě první. (Sebrané spisy vydány v „Národní bibliothéce“ ve II sv. 1871 a 1875; korespondenci vydává od roku 1903. v nákladě České Akademie V. O. Slavík; stručné ocenění jazykových a paedagogických zásluh Čelakovského podal J. Šafránek v „Osvětě“ XV. (1885).

Jako osobní důvěrníci Čelakovského Kamarýt a Chmelenský přimkli se i vzdálenější K. S. Šnair, Fr. Jar. Vacek Kamenický a V. J. Picek k lidové písni jako napodobitelé, přijímajíce kromě toho od Čelakovského těsné sloučení erotiky s vlastenectvím. Forma drobné písně a ballady odpovídala jejich duchu nejvíce; často pomohlo zhudebnění jejich básničkám, myšleným namnoze jako písně společenské, k popularitě. Dle povahy i hodnoty svého básnění zasluhují v pravém smyslu slova název epigonů.

Karel Sudimír Šnair (1766—1835) vrchnostenský úředník na různých místech v Čechách, v létech 1803—1806 supplent aesthetiky na pražské universitě, stal se českým básníkem teprve v stařeckých letech, když před tím vydal řadu sbírek německých. Šnairův „Okus v básnění českém (II díly 1823 a 1830) jest kniha kompromissní. Jako v německých svých verších obnovuje tu zastaralé již galantní a anakreontické motivy, hlavně bujně a vtípně milostné, na druhé straně jeví se napodobení lidové písně a ballady, kterou Šnair sbíral a studoval; vliv Čelakovského značí se v nejedné z těchto lehkých a pružných písní a ballad, které částečně znárodněly (na př. „Jan za chrta dán“, „Poustevník“). (Vydání Šnairových českých pokusů poetických v „Nár. bibliothéce“ 1869 za redakce a s úvodem A. Rybičky; kritické ocenění v stati Ferd. Schulze o České balladě v „Osvětě“ XV. [1877].)

František Jaroslav Vacek Kamenický (1806—1869), děkan v Blovicích, přihlásil se k básnickému programu Čelakovského sbírkou charakteristickou již názvem, „Písně v národním českém duchu“ (1833), kde napodobení písně lidové provedeno jest s otrockou věrností, ale bez tvůrčí schopnosti a s nepříjemnou jednotvárností. Sentimentalita, citlivé vlastenectví, prostá vroucnost náboženská vyznačují i další, nerozsáhlou jeho činnost básnickou, z níž zmínky zasluhují pročitěné „Elegie nad hrobem matčiným“ (v Musejníku 1839) a cyklus znělek „Lilie a růže“ (1846), kde po příkladě Vocelově bez básnického vzletu předvádí výjevy z nejstarších dějin českých až do smrti Břetislavovy. (Žitvotpis od J. Raušara 1885).

Václav Jaromír Picek (Podsvijanský) (1812—1869), úředník zprvu vrchnostenský, pak státní, posledně okresní sudí v Nových Benátkách. Jeho „Básně“ (1843), „Písně“ (III. sv.

1847, 1852, 1856) vyvrcholují sentimentalitu zněžnělých epigonů mužného a jadrného Čelakovského: vlastenectví, erotika, dějiny české, krajinné krásy jsou oblíbenými předměty jeho formálně obratné, ale nemužně titěrné a usazené poesie, kterou odsoudili sice Čelakovský i Havlíček, která však ve vlasteneckých vrstvách požívala takové obliby, že velmi mnoho z písní Pickových, s oblibou komponovaných, znárodnělo. Zcela bez významu jsou historická jeho dramata „Vilém Rožmberk“ (1840) a „Král Vratislav na Moravě“ (1840, nedochováno.) V době probuzeného života politického stál Pick jako redaktor „Pražských Novin“ ve službách vládní reakce, jak ukazují i jeho polemické „Politické zlomky o Čechách“ (1850). V životě politickém byl Havlíček odpovědným nepřítelem Pickovým.

Samostatnější místo než tito epigoni zaujímá Čelakovského literární žák *Josef Jaroslav Langer* (1806—1846) zajímavý neméně svými osudy než svými díly. Langer narodil se 12. listopadu 1806 v idyllické Bohdanči; za studii gymnasiálních v Hradci Králové podlehl vlivu svých profesorů V. Kl. Klíčky a zejména idyllického básníka Josefa Chmely (1793—1847) a stal se jejich příčiněním vlastencem i básníkem. Na studiích filosofických i právnických v Praze od r. 1826. se skupil kolem sebe řadu mladých vlastenců, básníků a bohémů, jichž orgánem se r. 1830. stal časopis „Čechoslov“ (v. v.) V Praze však záhy nechal Langer soustavného studia, oddal se žurnalistice, přípravě historické, hlavně pak romantickému snění a bohémské volnosti, při čemž pracoval svědomitě na vývoji svém poetickém. Náhle r. 1830. musil Langer opustiti Prahu. Příčiny toho posud nejsou zcela jasny: vedle příčin politických byly tu asi též motivy intimní, snad milostné, také rozhorlená vůle bohदानeckého otce měla tu patrně účastenství. Vrátil se do rodné Bohdanče, kde nejprve byl společensky i literárně horlivě činný, až po r. 1835. sražen intimní katastrofou milostnou, zvolna upadal, oddán pijáctví a pusté melancholii. Když 28. dubna 1846 zemřel, byl již napolo zapomenut.

První básnické práce Langerovy „Selanky“ (1830) jsou idyllika, jdoucí ve stopách gessnerovců Chmely a J. Lindy, ale již v nich sem tam hlásí se působení Čelakovského a to dílem bezprostředně dílem těsnějším se přimknutím k písní

idové. Ze školy satirika Čelakovského vyšly břitké „Kopřivy“ (1829—1831) a později parodie hlouposti maloměstské se skrytým ostnem proti padělkům Haukovým „Bohdanecký rukopis“ (1831) i podobné delší prosaické dílo „Den v Kocourkově“ (1832) allegorického rázu s hojnými šlehy na tehdejší život český, částečnou dějovou příklonou k Labyrintu J. A. Komenského. Tato dvě díla byla výrazem Langerova opovržení k českému maloměšťáctví, jímž v Bohdanči strádal. Hlavní zájem věnoval Langer v době bohदानecké studiu lidové poesie; jak jeho „České krákováčky“ (1835) ukazují, stal se téměř lidovým improvisátorem; cenné „České prostonárodní obyčeje a písně“ (1834) předvádějí nám jeho snahy ethnografické. V této době však Langer podrobným studiem lidové poesie, dospěl k názorům úplně odchylným od theorie Čelakovského, jehož v praxi následoval. Tehdy ostře se vyslovil proti mechanickému umělému napodobení písně lidové zejména v lyrice, tehdy položil zvláštní důraz na lyričnost a hudebnost české písně lidové, tehdy pronesl námítky proti metodě, dle níž byl složen Čelakovského „Ohlas písní českých“. Ale odsoudiv tak padělání lidových písní, jehož kdysi též sám se účastnil, nedovedl přece vypracovati se k modernějšímu a životnějšímu umění; dlouho chystaná občanská hra „Marie Záleská“ zůstala torsem, jehož dokončení překazil trudný konec básníkův. Jméno Langerovo bylo s úctou vyslovováno nejen od současníků, kteří znali jeho počátky v duchu Čelakovského, ale i od generace mladé, jež ctíla v něm však jednotu života a činnosti, nikoliv snad zásady, nedospěvší vyslovení, ba ani domyšlení; také ironická příchut některých spisů Langerových měla pro mladé spisovatele zvláštní kouzlo přibuzenské. (Dvojdílné vydání Langerových spisů vyšlo za redakce a se životopisem V. Filípka 1860—1861; ocenění literární podali J. Šafránek v „Osvětě“ XVII. (1887); J. Vlček v spise „Několik kapitolek z dějin naší poesie“ 1898; J. Hanuš v Literatuře české XIX. stol., II. díl str. 601—655 a Zd. Nejedlý ve Zvonu VI. [1906].)

Druhý směr, jenž vedle napodobení písně národní vychází od Čelakovského, jest didaxe mravoučná a vlastenecká, vyplňující taktka celý druhý díl „Růže stolisté“ a pronikajíc ostatně též pozdější částí Kollárovy „Slávy dcery“. Z bezprostředních druhů Čelakovského bral se tímto směrem již Vinařický, jenž do této poetické didaxe vnesl novou tendenci,

nábožensko-katolickou. V tom našel Vinařický četné následovníky, povoláním vesměs kněze; u nich hlásí se vždy více místo snášlivé humanity a povznešeného theismu Čelakovského bojovný klerikalism a přísná orthodoxie; úměrně s tím chudne i básnická hodnota těchto výtvorů. V Čechách působili v tomto duchu Boleslav Jablonský a Václav Štulc, na Moravě pak František Sušil.

Boleslav Jablonský vlastně *Karel Tupý* (1813—1881) rodák z Kardašovy Řečice, rozdělil svůj život zevně i vnitřně na dva díly. Do r. 1837, kdy po gymnasijských létech v Jindřichově Hradci a po filosofických i nedokončených právnických studiích vstoupil, hnán nouzí i vůlí otcovou puzen, do řádu praemonstrátského, byl romantickým lyrikem, vroucí milostné struny (v cyklu „Písně milosti“), autorem populárních deklamovánek („Tři doby v zemi české“) a skladatelem veršovaných pohádek („Tři zlaté vlasy“). Tuto fási svého vývoje shrnul Boleslav Jablonský dodatečně sbírkou „Básní“ (1841). Jako kněz praemonstrátský, který od r. 1847. do své smrti působil ve Zvěřinci u Krakova, věnoval se B. Jablonský činnosti kazatelskohomiletické a to nejen ve sbírce kázání „Vítězství kříže“ (1844), v modlitební knize „Růže Sionská“ (1844), nýbrž i v plodech veršovaných. Z původních 19 didaktických básniček zařazených do prvního vydání „Básní“ a nadepsaných „Moudrost otcovská“ vznikl celý obsáhlý cyklus, vykazující posléze 110 čísel. Zarámování těchto lehce a obratně zveršovaných básniček jest pravidelně lyricko-krajinářské, ale za každým obrázkem přírody skrývá se nějaké mravní naučení, některé dogmatické pravidlo, kus průměrné moudrosti životní. Názor opěvovaný s touto obratností formální a s touto vytrvalostí kazatelskou jest praktické křesťanství, lidumilně zabarvené, jak hlásal je proslulý učitel Jablonského, vzácný kněz filosof Bernard Bolzano. Lehounké roucho veršové, prostá jasnost básnických obrazů, srozumitelnost výkladů mravoučných, vhodnost deklamační — to vše přispělo k neobyčejné popularitě „Moudrosti otcovské“, v níž se zalíbilo hlavně škole a čítánkám. „Básně“ Jablonského, v nichž „Moudrost otcovská“ byla hlavní částí, vyšly do roku 1893 v osmi vydáních; také „Moudrost otcovská“, někdy i „Salomonem“ nazývaná, častěji byla otiskována. Teprve v poslední době obliba její klesá a Jablonskému jako básníku vykazuje se po právu skrovnější místo v české slovesnosti

předbřeznové. (Životopis B. Jablonského od Al. Mattušky 1886; krit. rozbor od Jar. Vlčka v uved. knize „Několik kapitol“ atd. 1898.)

Václav Štulc (1814—1887), posléze sídelní kanovník a probošt na Vyšehradě, spojoval v suchopárných a plytkých verších nadšení vlastenecké a slovanské s katolickým klerikalismem, jež hlásal i v časopise „Blahověstu“ (zal. r. 1847). První jeho básnický cyklus, prodchnutý myšlenkou vzájemnosti slovanské „Na Tatrách a pod Tatrami“ (otišt. až 1874) hlásí se duchem k „Slávy dceři“ a formou k „Růži stolisté“ a toto spojení jeví se i v dalších veršovaných knihách Štulcových. Z nich „Pomněnky na cestách života“ (1845) konvenčně, leč upřímně vyjadřují básníkuv obrat od bolestného subjektivismu k uklidněnému názoru katolickému; „Perly nebeské“ (1865) opěvují paraboly evangelii; „České duhy“ (1867) směle zasahují do politicko-národních otázek přítomnosti; „Harfa Sionská“ (1868) inspiruje se lyrikou starozákonní. Zvláště činně a obětavě působil V. Štulc pro shodu česko-polskou a to jak literární, tak společenskou, když kníže Jiří Lubomírský získal jej pro věc polskou. Krásný pomník svému polonofilství postavil překladem hlavních děl Adama Mickiewicze Konrada Wallenroda, Gražiny, Sonettů krymských, Ballad a Dziadů. (Překlady ty vyplňují 2. svazek dvojdílného vydání Štulcových spisů v „Národní bibliot.“ 1874 a 1878.)

František Sušil (1804—1868), rodák z Nového Rousinova u Brna, stal se po duchovní službě na různých místech r. 1837. professorem bohosloví v Brně, kdež působil jako uvědomělý Čech a horlivý katolík do své smrti r. 1868. v Bystřici pod Hostýnem. Původní básně Sušilovy nejsou valné ceny, vyšly jako „Básně“ (1847), „Růže a trní“ (1851), pak znovu jako „Sebrané básně“ (1862); posmrtně vydané „Nové básně“ (1870) mají dva díly „Zpěvy a hněvy“ a „Smíšené básně“. Není v nich poesie ve vlastním slova smyslu: suchá didaxe a přísná mravouka převládají; obsah jest vlastenecký a důrazně církevní. Zvláště však nepřístupnými činí tyto ztrnulé a těžké básně jejich stránka formální, jsou plny výrazů neobvyklých, zastaralých a strojených, psány jsou těžkopádnou časomírou, jejímž horlivým obrancem a jednostranným theoretikem ukázal se Sušil v pochybené „Krátké prosodii české“ (1856, 1861, 1863). Tyto formální zvláštnosti a podiv-

ností vadí též Sušilovým básnickým překladům „Hymen církevních“ (1846 a 1859) a „Anthologie z Ovidia, Katulla, Propertia a Muséa“ (1861).

Mnohem významnější než básnická činnost Sušilova, jdoucí po stopách Čelakovského didaxe a formalismu, jest jeho působení ve prospěch písně lidové. Sušil nerozšiřuje jen sběratelství, k němuž byl přímo Čelakovským vybídnut, na půdu moravskou, nýbrž sběratelství prohlubuje vědecky a hudebně, jsa nadán výtečným pochopením pro osobitost moravské lidové písně, čímž podobá se svému současníkovi a krajanovi, olomúckému Augustinianovi Pavlu Křižkovskému (1820—1885), jenž v hudebním pojetí písně národní vysoko se povznesl nad hudebníky rázu Škroupova. Sušil všlmal si i dialektické stránky písní, byl z prvních, kdož znamenávali a studovali nápěvy, ano postoupil časem i k srovnávání moravských písní s písněmi jiných větví slovanských. Jeho sbírka moravských písní, zakládající se na vlastním studiu v nesčíslných končinách Moravy a Slezska, rostla a zdokonaľovala se postupně. První dva svazečky „Moravských Národních Písní“ (I. o 190, II. o 586 čís.) vyšly r. 1835. a 1840.; byla to však pouhá průprava k obrovskému soubornému dílu „Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými“ (1853—1860), jež obsahovalo téměř tisíc čísel a skýtalo stejně bohatý materiál pro národopisce, hudebníka, dějepisce i básníka. V díle Sušilově pokračoval pak Fr. Bartoš, i jinak věrný a nadšený stoupenec Sušilův. Z theologické činnosti Sušilovy stojí v popředí jeho překlad a výklad Nového Zákona (1864—1871) na podkladě moderní katolické vědy biblické; z katolicko-propagační činnosti Sušilovy posud trvá založený jím klerikální denník moravský „Hlas“ (od r. 1849) a spolek pro vydávání českých knih náboženských „Dědictví Cyrillo-Methoďské“ (od r. 1848). (Cenný životopis Sušilův vydal v Brně 1904 Pavel Vychodil.)

Čelakovský se svými básnickými žáky a stoupenci pěstoval hlavně napodobení lyrické písně lidové, až Langer kriticky zjistil nesprávnost tohoto postupu imitačního; jen v krásném „Tomanu a lesní panně“ vytvořil též balladu v duchu národním. Balladická technika, kterou zbásněna jest tato mistrovská báseň, plná tajemné přírodní nálady a pochmurné tragičnosti, byla v českém básnictví zcela nová. Dotud

vládl v české balladistice starý sloh XVIII. století, jenž tragiku, hrůzu, zázračnost a pfišernost parodoval, převáděl v grotesku a schvalně přibližoval se hrubě drastickému podání zpěváků jarmarečních; nejen Š. Hněvkovský a V. Nejedlý, ale ještě K. S. Šnaidr libovali si v tomto slohu. Teprve básnická romantika, zbystřivší své pozvání na vzorech staroskotských, našla v balladě něco naprosto jiného: zkrácené drama s tragickým konfliktem a s jádrem mravním, vsazené do rámce přírodního líčení; soustředěný obraz vnitřního života lidového s celým ovzduším národního bytí. Všem hlouběji založeným romantikům nešlo posléze v balladě o mechanické napodobení básnické tradice lidové, nýbrž o samostatné umělé vytváření v duchu lidovém (Srv. Ferd. Schulze studii o české balladě a romanci v „Osvětě“ VII. (1877.). Toto modernější a ryzejší pojetí ballady představují zlomkovité náběhy J. J. Kaliny a hotová umělecká díla K. J. Erbena.

Josef Jaroslav Kalina (1816—1847) zemřel příliš záhy, než aby byl mohl vyplniti naděje v nevšední jeho talent skládané; kromě toho neklidný život nedostudovaného bohéma, příliš byl rozerván vědeckým dilentantismem, uměleckým blouzněním, nejistotou cíle a neštěstím v lásce, takže všechny jeho práce zůstaly troskami neb nehotovými náčrtky. J. J. Kalina měl bohaté vzdělání básnické kromě národní poesie studoval a pak i překládal Höltého, Byrona, Mickiewicze, Rousseaua; překlady ty se však ztratily. Mezi básněmi jeho mimo lyriku citu i výrazu velmi vášnivého zvláště vynikají ballady, na př. „K š a f t“, „L á z e ň L i b u š i n a“, „Z e d n í k“, silně procítěnou stránkou ethickou a dramaticky vzrušeným vypravováním; za to formálně jsou nepropracovány a drsný. (Básně Kalinovy byly vydány posmrtně Fr. Douchou a J. Vlčkem 1852., nově v „Nár. bibliot.“ 1874; rozbor činnosti Kalinovy od Fr. Zákřeje v „Osvětě“ IV. (1874) a od J. Máchala v Liter. české XIX. stol. II. díl, str. 835—844.)

Karel Jaromír Erben (1811—1870) narodil se 7. listopadu 1811 v Miletičce. Vystudovav gymnasium v Hradci Králové a filosofii i práva v Praze, vstoupil nejprve do služby soudní, pak fiskální. R. 1843. opustil dráhu úřední a věnoval se v službách zemských studií venkovských archivů; r. 1848. stal se archivářem města Prahy, r. 1864. ředitelem pomocných úřadů pražských, při nichž vytrval do své smrti 21. listopadu 1870.

Činnost Erbenova jest troji, sběratelská, básnická a vydavatelská. Básnické první pokusy patří již do mladých jeho let, ale teprve když poznal usilovným studiem v lidu saměra jeho poesii a tradici, vytvořil Erben významné své dílo poetické „Kytici“; proto dlužno dříve poznati výsledky jeho sběratelství; práce diplomatické a vydavatelské náleží pozdějším létům Erbenovým.

Již záhy Erben se chystal k velkému soustavnému dílu lidopisnému „Obyčeje národu českého“, k němuž pak za pátrání archiválního na českém venkově horlivě shledával látku. Ale k chystanému dílu nedošlo; nýbrž místo něho vydal Erben příbuzné práce jiné. Nejznamenitější z nich byly „Pisně národní v Čechách“ (3 díly 1842—1845), obsahující kromě spolehlivých textů také hojně nápěvy, varianty písní, odkazy na jiné sbírky, výklady a poznámky, posléze pak jako doslov obsažné „Slovo o písni národní“; novinkou byla značná zásoba původních lidových ballad, o jejichž existenci se posud pochybovalo a které pak sběrateli sloužily za motivické předlohy vlastních skladeb básnických. Erben pracoval o své sbírce extensivně i intensivně dále, zejména utřídil svou sbírku dle určitých kategorií, zařadil všude odkazy k prostonárodní poesii ostatních kmenů slovanských, přibral mnoho ukázek nových a vydal pak jako „Prostonárodní české písně a říkadla“ (1862—1864; další rozmnožené vydání 1886—1888). Ještě větší měrou než ve sbírce písní proniká srovnávací metoda Erbenova v jeho souborech a výběrech pohádek a pověstí: „Sto prostonárodních pohádek a pověstí slovanských v nářečích původních“ (1865, též pod názvem „Slovanská čítanka“) a „Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských“ (1869, nové vydání v „Svět. knihovně“ 1907). Ze studií slovanské epiky národní vzešly překlady „Dvou zpěvů staroruských totiž O výpravě Igorově a Zádonština“ (1869).

Tato sběratelská činnost, která pro český lidopis má význam průkopnický, byla spolu průpravou Erbenovy tvorby básnické. V mladých svých letech otiskl Erben po časopisech a almanaších řadu drobnějších básní, různé intonace a různé hodnoty; byly vesměs důkazem cizích vlivů a to od domácí idylliky básnické až po Byrona. Básnická osobnost Erbenova se jimi neprojevovala. Také veselohra z maio městského ži-

vota „Sládcí“ (1836) za života básníkovia nevytlačená, nechyluje se nikterak od běžných tehdy frašek se zpěvy. R. 1837. vyšla v almanachu „Vesně“ první ballada v duchu lidovém „Poklad“; ostatní básnil a částečně i uveřejnil Erben v 40. letech a prvních rocích padesátých, takže již r. 1853. mohl vydati „Kytici z pověstí národních“. Úspěch knihy byl neobyčejný. Ačkoliv již Erben zatím básnictví se vzdal, rozmnožil přece své dílo, r. 1861. vyšla „Kytice“ v rozmnoženém vydání druhém. Počet básní značně vzrostl: k balladám přibyla „Lilie“; kromě toho celý oddíl „Písni“ a pak některé překlady. (K tisku připravil Erben ještě vyd. III., jež vyšlo však posmrtně 1871; do dneška vyšlo více než deset vydání; r. 1891. vydala „Umělecká beseda“ nádherné ilustrované vydání s úvodní studií Jar. Vrchlického o básnickém významu „Kytice“ [nově otištěno ve „Studiích a podobiznách“ 1892]; 1901 vyšlo vydání v „Světové knihovně“ s úvodem a poznámkami L. Quise; téhož roku vydali v Zábřeze R. Schenk a J. Straka velmi cenné vydání s úvodem a poznámkami hlavně pro potřebu školní; kriticky vydal Erbenovy „Veškeré spisy básnické“ r. 1905. Jaroslav Sutnar, jenž pilně se studiem Erbena zabývá a řadu článků o něm otiskl. Sutnarovo vydání obsahuje vše, cokoliv Erben veršem napsal a k tomu ještě „Sládky“, mnoho čísel otištěno poprvé z rukopisů neb z časopisů. Z cizojazyčných překladů [do polštiny, chorvatštiny, němčiny, švédštiny] vyniká úplný převod od E. Alberta a M. Kwaysserové „Der Blumenstrauss“ Wien 1900.)

Váha „Kytice“ spočívá na první části nadepsané „Pověsti národní“, která vedle úvodní básně, vykládající název sbírky, obsahuje 12 ballad: I. Poklad. II. Svatební košile. III. Polednice. IV. Zlatý kolovrat. V. Štědrý den. VI. Holoubek. VII. Záhořovo lože. VIII. Vodník. IX. Vrba. X. Lilie. XI. Dceřina kletba. XII. Věštyně. Také Erbenovy ballady a legendy jsou „ohlasy“ národní poesie jako obě díla Čelakovského, ačkoliv samostatný tvůrčí podíl Erbenův po všech stránkách byl daleko větší. Vyvoliv si z národní tradice české neb jinოსlovanské některou zvláště charakteristickou pověst neb alespoň několik význačných motivů, Erben se snažil ostře vypracovati právě ony epické i psychologické rysy, v kterých povaha toho onoho kmene slovanského zvláště zřetelně se rýsuje. U většiny básní do „Kytice“ zařazených (výjimkou jest zejména „Štědrý den“) můžeme dopodrobna studovati po-

užitou pověst s různými varianty a vždy vidíme, kterak básnický idealism Erbenův, jeho psychologický bystrozrak, pronikající ku kmenové individualitě národů slovanských, jeho veliký umělecký vkus i ethická ušlechtilost volily vesměs motivy a rysy lidsky a zároveň národně typické. Mnohé z pověstí v „Kytici“ zpracovaných původem svým sahají do dávnověkosti a naskytují se proto i u mlmoslovanských národů evropských; Erben vybírá si ze zálibou ony, v nichž starodávná víra v nadpřirozené bytosti, pověrečná hrůza před záhadnými živelními daemony, lidská bezmocnost před silami přírodními nalézá své, byť zastřené, vyjádření, nebo kde mocné, zhoubné vášně a temné viny zatřásají základy bytosti lidské. Ale proti těmto žívlům daemonickým a vášnivým vystupuje již v národních pověstech samých vyšší ethický řád, přísné mravní vědomí, vznešený zákon lásky a očisty, a básník, hlubokou mravní přísností a ethickou ušlechtilostí vynikající, zdůrazňuje tento mravní obsah pověstí, prohlubuje jej psychologicky jednak povahopisem jednajících osob, jednak koncentrací dějovou. Z tohoto mohutného konfliktu vzniká tragika všech básní epických vřaděných do „Kytice“, tragika čistě lidská, kterou však Erben zpravidla vyřešuje smírně a harmonicky v duchu českého lidu, jenž vínu vykupuje rád očistou a pokáním. Takto obměňuje Erben původní charakter balladistiky, jak ji našel u svých učitelů Herdera, Bürgera, Goethea, u nichž daemonické a vášnivé živly pravidelně vítězí; takto projevil zároveň celý svůj básnický a lidský idealism. Než, toto psychologické a mravní zmocnění pověsti národní bylo jen součástíku díla Erbenova. Pro balladické své tragoedie ze života lidového vytvářel Erben s podivuhodným uměním syté a jímavé nálady, se stručným a reliefním darem krajinomalby, s jistou schopností úsečné a názorné kresby osob několika rysy celý básnický rámeček. Při svém dlouholetém studiu tradice lidové poznal jadrnou stručnost a praegnantní plnost řeči prstonárodní, naučil se charakteristickým obrátům, výrazným přirovnáním a plastickým epithetům lidového básnictví našeho, poznal živě dramatický spád dialogu i lyrický proud scenického líčení: užil toho všeho v „Kytici“, která proto se stala vzorem básnického stylu národně českého. Při tom nebyl však pouhým napodobitelem, nýbrž i tvůrčím umělcem: znal a využíval hudební hodnoty jazyka, ladil melodický rytmus, assonanci a rým, ukázal se virtuosem vzácné

zvukomalby, ač po prosodické stránce zavedlo jej napodobení lidových písní k jakési metrické anarchii. (Pro ocenění „Kytice“ důležitou jest srovnání její s předlohami lidovými; provedl je Lev Šolc v „Hlídce literární“ IX. a X. [1892 a 1893] a J. Máchal v Literatuře české XIX. stol. II. díl str. 808—827; rozbor jednotlivých básní podali: „Svatebních košíl“ Th. Ardeli [výr. zpráva gymn. v Písku 1877] a J. Höhm [výr. zpráva reálky v Rakovníce 1877], „Pokladu“ F. Šujan [výr. zpráva gymn. v Brně 1896], „Štědrého večera“ Fr. Táborský [výr. zpráva v dívčí školy v Praze 1887].)

Veliký literární a národní význam oceněn byl jak od současníků, tak od generací následujících; Erben stal se učitelem a miláčkem všech, kdož měli důvěrný vztah k národnímu básnictví lidovému, neb kdož usilovali o vytvoření básnického slohu českého, jak to veršem vyznal J. Neruda 1858, dlouhou studií Vrchlický 1891. Tak jako Erben, nikoliv jako Čelakovský, formulovala si mladá básnická družina seskupená kolem „Máje“, hlavně Hálek, Neruda, Heyduk svůj stilový poměr k básnictví národnímu. Ještě později ukazuje se vliv Erbenův velmi jasně: L. Quis závisí na něm čele, J. Vrchlický jde v jeho stopách některými svými epickými drobnějšími skladbami. K oblíbě Erbenově u mladého pokolení přispěla ovšem též okolnost, že Erben s ním veřejně sympathisoval. „Kytice“ inspirovala však též často umělce hudební a výtvarné: A. Dvořák učinil její pověsti tematy svých symfonických skladeb, Z. Fibich použil jich ku svým výtečným melodramatům; z umělců výtvarných, nehledíme-li k nejednotnému a málo zdařilému illustrovanému vydání „Uměl. Besedy“, obrátil se ku „Kytici“ v poslední době zejména St. Sucharda.

V pozdějších létech oddal se K. J. Erben činnosti vědecké, z níž nejdůležitější jsou jeho práce diplomaticko-archivální a vydavatelské. Na základě svých obsáhlých studií v archivech pražských a venkovských z podnětu Palackého konaných vydal „Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae“ (1855), obsahující dobu 600—1253; historickým účelům slouží též jeho překlad Nestorova „Letopisu ruského“. Jako vydavatel šel po stopách Palackého; o tom svědčí vedle „Výboru z liter. české (v. v.) hlavně edice Štítného „Knih šesterých o obecných věcech křesťanských“ (1851), Bartošovy

„Kroniky pražské“ (1851), Harantovy „Cesty do sv. země“ (1854—1855), „Legendy o sv. Kateřině“ (1860) a Spisů Husových (III díly 1865—1868). (Obširný životopis Erbenův napsal Vincenc Brandl 1887.)

Karel Hynek Mácha.

Již v třicátých létech, kdy české básnictví ovládá směr Kollárův a Čelakovského, uvádí v naprostém rozdílu a v příkrém odporu k soudobému literárnímu vkusu a názoru, Karel Hynek Mácha do české poesie zcela nové světy duševní i umělecké. Zevně zdá se jeho odvážný krok básnický především uvědomělým a zanícením byronismem, a podobně jako Máchovu obdivovanému anglickému vzoru lordu Byronovi, vytýká i česká kritika básníku „Máje“ jeho světobol, jeho negativnost, jeho citovou rozervanost; v jádře však spočívá průkopný význam Máchův v odvaze, s jakou do idyllisujícího a klidného básnictví vlastenecké romantiky české uvedl jednak vášeň lásky a zmaru, jednak hlubokou filosofickou úvahu o posledních záhadách života, konečně však i novou syrovou a nekonvenční skutečnost. Zemřev příliš záhy, nemohl Mácha ničeho domyslíti, ničeho slohově rozvésti a dal tak skoro jen geniální podněty, z nichž žilo pak později několik pokolení básnických; ale ve velké své básni „Máji“, v drobné své náladové i filosofické lyrice a v některých svých zlomcích novellistických vytvořil i nový styl básnický zvláštního hudebního kouzla a barvitě krásy.

Karel Hynek Mácha (1810—1836) narodil se z nuzné rodiny v Praze na Újezdě dne 16. listopadu 1810. Již jako žák svatopetrské školy a student na novoměstském gymnasiu ponořil se do četby romanticky dobrodružné a sentimentálně elegické; jako filosof od r. 1831. podlehl vlasteneckému vlivu Jungmannovu a básnické romantice v knihách i v životě; četba kronik a studium dějin, hojně putování po starých hradech i noční výlety, zabývání se německou filosofií idealistickou pomáhaly formovati jeho duši jemně vnímavou. Dokončiv studia filosofická, vstoupil Mácha na fakultu právnickou, kdež projevil nemalé nadání juristické; jako vlastenecký ochotník seznámil se s osudnou láskou svého života, se svou „Lori“, půvabnou, leč nepatrnou koketkou ze skromné

rodiny řemeslnické, Eleonorou Šomkovou, r. 1833. navštívil Krkonoše, r. 1835. cestoval přes Tyroly do Benátek a Terstu. Nejmocnější však složkou jeho vývoje byly vlivy četby počátkem třicátých let Máchu zahloubal se do četby polských romantiků, kteří přivedli jej k Byronovi; seznámení se s Byronem bylo snad největší událostí Máchova vnitřního života. R. 1836. vykonal Máchu rychle a se zdarem, ale uprostřed největší hmotné tísně, právnícké zkoušky a brzy na to, puzen bídou i závazky k Loře, vstoupil do kanceláře justiciara Durase v Litoměřicích. Byla to doba trapná; „Máj“, jenž vyšel r. 1836. básnikovým nákladem v dubnu, vyvolal v české kritice neobyčejný odpor; poměr k Loře, plný prudkých krisí smyslnosti, žárlivosti i rozčarování, zakaloval se právě v době, kdy Lori porodila Máchovi syna Ludvíčka; hmotné nesnáze stíhaly v Litoměřicích básníka neustále. Uprostřed příprav ku sňatku rozstonal se Máchu, nastudiv se při hašení požáru a po čtrnácti dnech tělesných muk i duševní úzkosti o matku, zemřel v Litoměřicích zánětem plic dne 5. listopadu 1836.

Lyrické básně Máchovy byly původně psány německy; sešitek jich pod názvem „Versuche des Ignaz Mácha“ zachován jest z r. 1829. (vyd. jako „Nové básně K. H. Máchy“ J. A. Zelený v Chotěboři 1892). V nich jeví se Máchu věrným žákem německé romantiky ať v náboženské meditaci ať v záhrobním nihilismu, ať v přecitlivělé poesii hřbitovní, ať v elegii vlastenecko-historické; i kde vypravuje ballady neb předvádí epické postavy z historie neb báje, proniká dušemaiba, citová analyza, krajinařství duše. Tak jest i s prvními jeho veršovanými skladbami českými, ale vždy více vypracovává Máchu svůj vlastní charakter lyrický; jeho básně však nejsou zachovány v hotové úpravě celistvého souboru, nýbrž namnoze zlomkovitě a nehotově přetisknuty jsou z rukopisů a náčrtků. Zprvu přimýkal se Máchu ještě k domácí balladistice neb k ohlasům lidových písní, při čemž jeho dar působivého básnického slova se mocně uplatňoval, ale zvolna prodělal vývoj od hymnicky elegické a pathosu vlasteneckého k mohutné lyrice filosofické, po způsobě Schillerově neb Novalisově. Východiskem těchto lyricko filosofických básní (zvláště vynikají na př. „Noc“, „Budoucí vlast“, „Těžkomyslnost“, „Večer“, „Sen o Praze“) jest německý idealism a transcendentní individualism, jak jej podával Kant a Fichte, později však přes pantheism věčného ožívování subjektu ve hmotě neb v ideji

dospěl Mácha k filosofii zmaru, zániku, zničení. Pro tento světový názor našel Mácha zvláštní, případný výraz básnický, sloh náladový a sensitivní bez rhetoriky a dekorace. Byl to velký čin básnický, i když se nepřihlíží k jeho náplni ideové: proti dotud převládajícímu principu napodobení ať cizích básníků, ať domácí poesie národní, hlásí se tu požadavek samostatného hledání vlastní přiléhavé formy pro myšlenku sdruženou citovým naladěním: jak myšlenka tak cit jsou však všude u Máchy výrazem vlastní, prožité skutečnosti.

Byron pak dává Máchovu básnickému rozvoji nový směr. Mácha nepochopil a nepřejal Byronovou osobnost v její celistvosti, nýbrž spíše, asi pod vlivem polských zprostředkovatelů, viděl v něm pouze básnického revolucionáře, jenž s bezohledným individualismem rozvolnil formy poetické a naplnil je divokou a svéráznou vášnivostí. Zůstává i nadále vyznačcem filosofického nihilismu, jak jej vypracovali myslitelé a básníci německé romantiky, vyjadřuje stále na podkladě životních svých zkušeností vůli k zničení, Mácha od r. 1830. užíval Byronových výstředních dějů, vášnivých a zločinných postav, hrůzných zápletek, ponuře divokých scenerií a mstil do skrovných a často nejasných příběhů lyrickou reflexi i citovou meditaci, širokou krajinomalbu a hlavně subjektivní stesk. Z Byronových děl poskytly mu motivy, fabule a epickou techniku hlavně „Lara“, „Giaur“, „Korsar“, „Parisina“ a „Vězeň Chillonský“.

Pouhým ohlasem četby Byronových básnických povídek jest Máchův „Mn i c h“ (1832 a 1833) zachovaný v nesouvislých a nejasných zlomcích s ústředním motivem tajemné viny a krutého trestu; ale i mistrovské dílo Máchovo „Máj“ stojí na dějové podstavě byronské. „Máj“ vznikl po prvních náběžích koncepčních r. 1834., v době mezi zářím 1835 a březnem 1836; v dubnu 1836 vyšel básníkovým nákladem; (od té doby vyšla 22 vydání, z nichž 20. je pořízené kriticky V. Flajšhansem, obsahuje diplomatický tisk původního textu s velmi cenným úvodem). Čtyři zpěvy lyrickoepické básně přervané dvěma náladově balladickými intermezzy osnovány jsou kolem dvou hlavních motivů: strašlivého osudu žárlivého vraha a tragédie zločinného otcebijce, který mstí svedení své milenky; nositelem těchto motivů jest „strašný lesů pán“ Vilém, vyzdobený všemi prostředky německé loupežnické romantiky. Avšak za postavou Vilémovou rýsuje básník sebe sama, hlavně

v nejmohutnějším místě celé skladby, v druhém zpěvu, kde rozvíjí Vilém v podzemní kobce své nihilistické dumy o záhrobní a pak v epilogu básně, této divoké elegii nad ztraceným mládím. V těchto obou místech dostupuje básnické umění Máchovo vrcholu a to jak po stránce slovní hudby, veršové sugesce, tak po stránce ideové. Na jiných místech básně na př. v prvním zpěvu, patřícím Vilémově milence Jarmile, převládají součástky krajinářské a postřehy přírodní, v nichž básník dílem procitňuje jednotu bolesti všelikého tvorstva, dílem strádá necitelností přírody k lidskému utrpení.

„Máj“ patří nejen k nejpamátnějším, ale i ku nejkrásnějším českým skladbám básnickým; ač trpí jakousi nezřetelností dějovou, jest přece dílem mistrovským. Nově melodickým jazykem poetickým s nevystihlým bohatstvím obrazovým, s uchvacujícím stotožněním s postavami básně stvořil tu Máchu epický symbol pro tragoedii svého srdce i pro pojetí světa a zasnění v pokolení romantickém. Vymýká se veskrze z rámce tehdejšího českého básnění i myšlení, „Máj“ vyvolal v soudobé kritice české odpor, pro který jest málo analogií; krutě odmítavé úsudky vážených tehdy kritiků Chmelenského (v „Čas. Musea“), Tomička (v „České Včele“) a Tyla (v „Květech“) smutně prosluly. Teprve dlouho po básnickově smrti vrátila se mladá pokolení k Máchovi a svým vroucím nadšením dala mu spravedlivé zadostiučinění.

Románová prósa Máchova poutá především obdobami k jeho tvorbě veršové a pak snahou po prohloubení českého prosaického umění. Největší z románových děl Máchových jsou „Cikáni“ (1835), vznikem, odvislostí od Byrona, řadou motivů velmi příbuzné „Máji“; z široce rozvrženého historického románu o králi Václavu IV. „Kat“ vypracován jest obsáhlejší díl „Křivoklad“ (1834) a pak skrovnější zlomky rázu krajinářského „Valdek“. „Karlův Týn“; k nim druží se celým ovzduším vlasteneckohistorické romantiky dva náčrtky povídek „Valdice“ a „Klášteř Sázavský“. Jiným cyklem měly býti „Obrazy ze života mého“, z nichž Máchu uveřejnil (1834) tři novellistické skizzy „Večer na Bezdězu“, „Márinka“ a „Krkonošská pouť“. Rámec jest polocestopisný, poloautobiografický s reminiscencemi z krkonošské cesty; zvláště památnou stala se „Márinka“ svým odvážným krokem ku realistickému genu a k poctivé malbě bídy vrstev proletářských. „Márinka“ byla

v zcela jiném oboru než „Máj“ geniálním náběhem k novému umění. Dramatické zlomky Máchovy nemají významu, jsou to náčrtky k historickým tragoediím „Bratři“ z doby přemyslovské, „Král Fridrich“ z období pobělohorského, „Boleslav“ blíže neurčitelný a „Bratrovrah“ ze sporu mezi Václavem a Boleslavem, konečně pak zlomky veselohry „Polesný“.

Literatura o Máchovi. První souborné vydání Máchových spisů jest z r. 1862. o dvou dílech a pochází pravdě podobně od K. Sabiny, jenž napsal již dříve r. 1845. Životopisný úvod, který vyšel v prvním sešitě starého nedokončeného pokusu o edici Máchy. Vydání z r. 1862., sloužící vedle rukopisné pozůstalosti Máchovy dalším edicím Máchových spisů, je však libovolné a nekritické. Teprve v poslední době. — po různých málo šťastných a kompromisních pokusech — došlo ke dvěma úplným a cenným vydáním; roku 1906. vydal dr. Jar. Šťastný „Sebrané spisy K. H. Máchy“, dle rukopisné pozůstalosti v původní edici způsobem diplomatickým, tedy i se všemi pravopisnými a mluvnickými omyly; r. 1907. pak v knihovně „Čestí spisovatelé XIX. století“ vyšlo dvoudílné vydání „Spisů Karla Hynka Mácha“ péčí Jar. Vlčka s obširným lid. histor. úvodem Arne Nováka, první díl obsahuje Máchovu prosu, druhý básně i s „Májem“, veršované a dramatické zlomky, korespondenci a úryvky z denníku, vydání jest kritické a úplné. Z děl o Máchovi vedle zmíněné již studie Sabinovy vynikají cenou neb zevrubností: Jakub Arbes, Karel Hynek Mácha. Studie povahopisná 1886, Maryan Zdziechowski, Karel Hynek Mácha a byronism český. Přel. Jan Voborník 1895 (v Jičíně), Jan Voborník, Karel Hynek Mácha. 1907. (hlavně pro studentstvo se zajímavým výběrem z Máchovy tvorby) a F. V. Krejčí, Karel Hynek Mácha. Kniha o českém básníku. 1907.

Česká literatura novellistická a dramatická do r. 1848.

Skutečné slovesné umění romantické doby našeho znovuzrození národního vyjádřilo se díly básnickými, vůči nimž tvorba novellistická i dramatická — těsně sloučené v tomto období nejen osobami svých pěstitelů, nýbrž i svými literárními a společenskými motivy — značně ustupují do po-

zadí. Příčiny toho jsou četné, i nehledíc k okolnosti, že ni-
žádný z dramatiků neb novellistů předbřeznových nedosahoval
nadáním Kollára, Čelakovského, Erbena neb Máchy. Především
byla to naprostá odvislost od vzorů cizích, zejména německých,
která jevila se zvláště tehdy, když čeští novellisté neb drama-
tikové volili látky domácí ať historické, ať soudobé; takže bez
souvislosti s německou novellistikou a dramatem nelze těchto
výtvorů vyložiti. Odvislost ta vyplývala arciž z nedostatku
jakékoliv tradice domácí; v době osvícenské nebylo vůbec
české krásné prósy, a české divadlo bylo i dramaturgicky při-
živníkem veliké scény německé. Ani novellisté ani dramatikové
netvořili z vnitřní potřeby umělecké; hlavním účelem jejich
bylo zábavné obveselení čtenářů a diváků, s jejichž pochybe-
ným, naivním a hrubým vkusem činili kompromissy příliš
ochotné. Kde šlo o něco více než o pouhou příjemnou krato-
chvili, ozývala se takřka výlučně tendence vlastenecká, pro-
jevující se nadšením pro jazyk, zálibou pro vlastenecké dějiny,
někdy i jadrnou lidovostí; hlavně historický genre v této
době horlivě pěstovaný dával k tomu podněty v kterékoliv
formě slovesné. Pohlížíme-li na tyto výtvořy, umělecky plané
a plytké, ale národně-buditelsky nemálo památné, s vyššího
hlediska kulturního, vidíme v nich dvojí proud dobový, prou-
dící v celé tehdy Evropě, jednak romantický útěk z mdlé
a spoutané přítomnosti do historické dálky, ozážené barvitou
fantasií, jednak šosáckou zálibu v nevinném, bázlivém humoru
drobného měšťáctva, které rádo svůj titěrný život spatřovalo
v genrové kresbě svých povídkářů a skladatelů veseloher.
Toto hledisko skytá také správné dělítko jak pro dramatické,
tak pro novellistické práce tohoto období. Avšak v dílech
hlavních představitelů obou oborů, V. Kl. Klicpera a Jos. K.
Tyla slévají se oba zmíněné proudy kulturní.

Václav Kliment Klicpera (1792—1859) narodil se v Chlumci
nad Cidlinou 23. listopadu 1792; jako dospělejší mladík přešel
z řemesla na studie gymnasiijní, jež dokončil v Praze r. 1813.
Vystudovav filosofii, oddal se zprvu medicíně, opustil ji
záhy; přichystal se k professuře středoškolské, kterou nastoupil
r. 1819. na gymnasiu akademickém v Praze; téhož roku odešel
za profesora do Hradce Králové. Po dlouholeté výborné
činnosti učitelské, vlastenecky-buditelské a společenské r. 1846.
přeložen byl na akademické gymnasium v Praze, jehož správ-
cem se stal r. 1850., ředitelem pak r. 1852.; tu zemřel 15. září

1859. Hlavní význam Klicperův spočívá v produkci dramatické. Již r. 1816. provozována byla od Klicpery, který tehdy byl znám jako výtečný herec-ochotník, první hra, byl to „Zděnk Zásmucký“ nebo „Rytíři Bláničtí“, již dal později Klicpera jméno „Blaník“. Pak ještě za pobytu pražského následovaly rychle četné hry, takže v letech 1820.—1822. mohl J. H. Pospíšil vydávati „Divadlo Klicperovo“ (IV. sv.), k němuž se pak v letech 1825.—1830. přidružil „Almanach dramatických děl od V. Klicpery“; tu však v letech třicátých Klicpera dramatik, jemuž scházel v Hradci Králové všeliký styk s větším divadlem, poněkud umlká, až pak v letech 1848.—1850. „Dramatické spisy Klicperovy“ (XI. sv.) přinášejí vedle prací již otištěných i díla nová; ano i posmrtné vydání „Spisů V. K. Klicpery“ (1862—1863 v IX. sv.) obsahuje řadu dramát dotud netištěných. Ještě roku 1906. mohl F. A. Šubert do svého úplného vydání spisů V. K. Klicperových ve „Sběrce českých klasiků belletristů“ pojmouti práce neznámé, mezi nimi též německá dramata Klicperova. Mezi vážnými divadelními kusy Klicperovými v popředí stojí četné hry rytířské, holdující tehdy módní romantice středověké a vlastenecké na př. „Blaník“ (psán 1813, provozován 1816), „Valdek“ (1821), „Loketský zvon“ (1822), „Jan za chrta dán“ (1828); rytířským hrám se blíží Klicperova dramata s historickými látkami vlasteneckými jako „Soběslav, selské kníže“ (1824), „Božena“ (1818), „Eliška Přemyslovna“ (1856), „Friedrich Bojovný“ a „Boleslavovci“ (obě z posledních let životních). Vážná tato dramata jsou namnoze jen scenickým zpracováním novellistických látek cizích, při čemž Klicpera přihlížel skoro výlučně k dějové hojnosti a rozmanitosti, opomíjeje vlastní dramatické zákony i psychologii postav a závisí od vkusu i techniky německých skladatelů rytířských her. Mnohem výše stojí Klicperovy veselohry a frašky, kde k reální a původní malbě bezprostřední skutečnosti tehdejšího českého života a k výborné charakteristice postav komických druží se jadrný, poněkud hrubozrný, ale ryze domácí vtíp a humor. Mnohé z veseloher Klicperových posud při četbě i při provozování působí bezprostředně na př.: „Hadrián z Římsů“ s námětem rytířským (1821), „Každý něco pro vlast“ (1829), „Rohovín Čtverrohý“ (1821), „Žížkův meč“ (1815), „Zlý jelen“ (1847), „Divotvorný klobouk“ (1817), „Lhář a jeho rod“ (1817), „Veselo-

hra na mostě“ (1828); některé z těchto fraškovitých veseloher přimykají se těsně ku Kotzebueovi.

Historickým romantikem jest Klicpera také ve svých povídkách čerpaných z minulosti české a prosycených nadšeným vlastenectvím. Třeba že tanul mu při tom jako vzor Walter Scott, přece jak hrubě napínavou romantičností, povrchním zobrazováním českého středověku a jeho poměrů, přepiatou a nepřirozenou dikcí, zůstal spíše věren starší běžné historické povídce, za jejíhož mistra pokládali tehdy plytkého Van der Velde. Z historických povídek Klicperových jsou významnější „Točník“ (1827), „Vítelek Vítkovič“ (1830), „Věnceslava“ (1834). Žertovné deklamovánky Klicperovy (1841) vyrostlé ze společenských zábav horovaly vlastenecky a s drsnou komikou posmívaly se časovým zvráčením. (Životopis Klicperův vydali r. 1874. Ivan Klicpera a E. Semerád; F. A. Šubert ve spise: „Klicpera dramatik, jeho profil a místo v české dramaturgii“ (1898) učinil vážný pokus oceniti Klicperu kriticky, leč přecenil jej; všestranný rozbor Klicperova života, díla i významu podal J. Máchal v „Literatuře české“ XIX. stol., II., str. 265—314).

Bezprostředním žákem Klicperovým v novellistice i dramate byl *Josef Kajetán Tyl*. (1808—1856). Narozen v Kutné Hoře dne 4. února 1808, studoval gymnasium v Praze a v Hradci Králové, kdež na něj působil silně Klicpera. Odešel r. 1828. na filosofii do Prahy, záhy sešel se studií, aby stal se kočujícím hercem. R. 1831. vstoupil v Praze do vojenské kanceláře, ale hlavně věnoval se jako spisovatel, překladatel a ochotník divadlu; r. 1835.—1837. řídil divadlo „Kajetánské“, skládající se vesměs z ochotníků a hrající výhradně česky, r. 1842. vystoupiv ze služby kancelářské, stal se s Kolářem režiserem českého divadla v Růžové ulici, přičleněného divadlu stavovskému; když pak r. 1851. divadlu odňata zemská subvence a i osobní poměry staly se tu nesnesitelnými, odstoupil a stal se kočujícím ředitelem divadelním, při čemž mnoho trpěl fysicky, hmotně i duševně, až do své smrti v Plzni dne 11. července 1856. (Do třicátých a čtyřicátých let náleží i Tylova činnost redaktorská, viz str. 156.)

Jako dramatik vyšel J. K. Tyl od učitele svého Klicpery, po jehož vzoru začal svou činnost dramatickou historickovlasteneckými kusy celkem slabé scenické skladby a nepřirozeného nabubřele květnatého slohu; jsou to „Výhoň Dub“

(1832, zničeno), „Čestmír“ (1835), „Kutnohorští havíři“ (1847), „Jan Hus“ (1848), „Krvavé křtiny čili Drahomíra a její synové“ (1849), „Žižka z Trocnova“ (1849) a j. Ve všech těchto kusech pohřešujících prohloubení dějinné s nadšenou výmluvností hlásá Tyl vlastenectví, v „Janu Husovi“ jest mluvčím náboženského liberalismu, v „Kutnohorských havířích“ přívržencem osvobození sociálního. Do současného života zasáhl !. K. Tyl řadou činoher, v nichž předváděl uprostřed rodinných tragoedií vyličených s německou sentimentálností velmi zdařile vyzoborované postavy českého měšťanstva, řemeslnictva, aniž po stránce umělecké se povznesl nad populární tehdy divadelníky německé Ifflanda a Kotzebua; sem řadí se hry: „Paní Marjánka, matka pluku“ (1844), „Pražský flamendr“ (1846), „Paličova dcera“ (1846), „Bankrotář“ (1847), „Chudý kejklíč“ (1847) a „Řemeslnická merenda“ (1849); mnohé z těchto kusů jsou volnou lokalisační předlohou německých. K vídeňským vzorům ukazují též Tylovy dramatické báchorky, spojující jadrnou komiku rázovitých postav lidových s pohádkovitou romantičností zjevů nadpřirozených, bystrou satiru soudobých nešvarů s náladou prostoduše báchorkovou; tak: „Strakonický dudák“ (1847), „Jířikovo vidění“ (1849), „Tvrdohlavá žena“ (1849) a „Lesní panna“ (1849). Z místní frašky pražské „Fidlovačka aneb Žádný hněv a žádná rvačka“ (1834) pochází píseň „Kde domov můj“, jež s nápěvem od Fr. Škroupa stala se záhy hymnou národní. Jako dramatický spisovatel nebyl J. K. Tyl ani duchem tvůrčím ani básníkem originelním; vyhovuje denním potřebám českého divadla, řídil se vkusem svých diváků, aniž při tom opomíjel příležitosti vychovávat je tendenčně a vlastenecky; také jako překladatel a upravovatel kusů německých byl velmi pilným dělníkem literárním.

Novellistická činnost Tylova jest jeho produkci divadelní celkem obdobná. Pod vlivem Klicperovým počíná historickou povídkou „Statný Beneda“ (1830); pak následuje dlouhá řada historických novell a románek z české minulosti na př.: „Čech a Lech“ (1835), „Vězeň v nové věži“ (1836), „Slečna Lichnická“ (1838), „Rozína Ruthardová“ (1838), „Poslední pohanka“ (1838), „Dekret Kutnohorský“ (1841), „Dalimil“ (1847), „Braniboři v Čechách“ (1848) atd. Ve všech těchto dějepisných novellách,

z nichž „Rozina Ruthardova“ a „Dekret Kutnohorský“ se pravidelně pokládají za nejzdařilejší, jest osnova čistě romantická; do rámce historického zachovávaného často s malou přesností, vsazeny jsou zápletky konvenčně dobrodružné a napínavé, aniž básník při tom se snažil vyvolat obraz minulosti věrně do všech podrobností; vlastenecké nadšení převládá všude. K sentimentálním Tylovým činohrám ze světa občanského druzi se obdobné novelly, které větší měrou ještě než dramata jeho prostoupena jsou deklamacemi o lásce k vlasti a k národu jakož i nemужnou, plačtivou citlivostí, což zavedlo Havlíčkovi podnět k jeho zdrcující kritice „Posledního Čecha“. Jednu společenskou oblast, i cizími romantiky často zpodobovanou, líčil Tyl se zálibou: svět herců a bludných umělců, z pravidelných kolejí vyšinutých a rozervaných geniů; kromě toho měl Tyl novellista otevřené oko pro dobové otázky sociální. Z jeho novell líčících současnou českou společnost, jsou známější: „Hudební dobrodruzi“ (1833), „Pouť českých umělců“ (1836), „Pomněnky z Roztěže“ (1837), „Divadelní ředitel“ (1842), „Bláznivý houslista“ (1844), „Poslední Čech“ (1844), „Ptáčnickova dceruška“ (1845), „Marie“ (1845), „Chudí lidé“ (1849).

Jako spisovatel uvědoměle tendenční nedá se J. K. Tyl posuzovati jen dle umělecké stránky svých prací, nýbrž vlastní jeho význam jest národně budítelský, jemuž podřizoval veškerou svou činnost literární. Celý život obětavého buditele jest takřka ztělesněním vlastenecké romantiky české v rámci těžkých a trudných poměrů. (Souborné vydání spisů Tylových v „Nár. bibl.“ uspořádal 1870—1882 J. L. Turnovský o XIII. sv., obsahuje však pouze Tylovu novellistiku; kdežto jiná edice téhož vydavatele 1889—1892 o XIV. dílech zahrnuje i Tylova dramata. Od J. L. Turnovského jest i hlavní dílo o Tylovi „Život a doba J. K. Tyla“ 1892; vedle něhož se ztrácí starší monografie V. Filípkova 1859. Literárně historicky ocenila J. K. Tyla E. Krásnohorská v „Osvětě“ XIII. (1878) a J. Máchal v „Literatuře české XIX. stol.“ II. str. 756—787; kritický rozbor při příležitosti 100. výročí zrozenin podal F. X. Šalda v „Novině“ I. (1908).

Čeští dramatikové, kteří současně s Klicperou a s Tylem psali své práce spíše tendenčně zbarvené než umělecky uvědomělé, pěstovali tytéž dramatické druhy, jako tyto dva autoři nejplodnější. Tak jsou historické hry od Š. Hněvkov-

ského, J. E. Vocela, V. J. Picka, K. Vinařického a K. H. Máchy vesměs s náměty českými a s náterem vlasteneckým; o genrové činohry ze života současného někdy sentimentálně někdy komicky zbarvené se pokusili podle vzorů německých J. A. Rettig a jeho choť Magdalena Dobromila Rettigová, J. J. Melichar, K. J. Erben, J. Řezníček a J. Langer; jsou to však práce vesměs podprůměrné. Skutečnými dramatiky byli však

František Turinský (1797—1852), rodák poděbradský, úředník zprvu vrchnostenský, pak soudní. Vedle lyrických básní romantického slohu a zádumčivé intonace napsal Turinský tragoedii „Angelínu“ (1821), jemný a básnicky posvěcený to ohlas pozdně romantického dramatu osudového; po stopách klassické poesie jdoucí truchlohru ženské cti z římských dějin „Virginii“ (1841); vlasteneckou historickou činohru „Pražané roku 1848“, a dramatický zlomek „Přemysl Ottokar“. Turinský, jenž byl mužem pravé básnické kultury, snil o dramatech velkého slohu, ale hledal dosažení tohoto cíle omylem v hromadění partií lyrických a v přílišné idealisaci postav, z nichž se mu dařily jen některé figury ženské. (Význam i hodnotu „Angelíny“ ocenil v zajímavém posudku r. 1821. Fr. Palacký; kritický rozbor Kamperův v „Literatuře české XIX. stol.“ II. 340—356; sebrané spisy Turinského i se životopisem od syna Mořice v „Národ. bibl.“ 1880 sv. LXII.)

Karel Simeon Macháček (1799—1846), professor gymnasia v Jičíně, věnoval se podobně jako Turinský lyrice i dramatu. Jeho „Drobnější básně“ (1846), jdoucí po stopách německé poesie, shrnují lyriku lehčího druhu a rytířské romance určené k deklamaci; společenské potřebě měl již dříve (1843) sloužiti jeho „Krasořečník“; jeho překlady latinských klassiků vyšly z jeho povolání professorského. Mezi dramatiky přihlásil se K. S. Macháček jednak přebásněním Goethovy „Ifigenie“ (1822) a Schillerovy „Panny Orleanské“ (1838), jednak původními dramaty, jež jako „Nové divadelní hry“ před sklonkem života (1846) vydal. Sem náleží vynikající tragoedie historická „Záviš Vítkovic, pán z Růžie“ (1846), zajímavá charakteristikou i tragickým konfliktem, aktovka „Bulhár“ (1846) a veršovaná veselohra ze současného života „Půjčka za oplátku“ (1846); největší zevní úspěch měla již roku 1824. Macháčkova veselá parodie rytířských her „Ženíchové“, zakládající se na

starší látky. (Macháčkova díla v „Nár. biblioth.“ (1883—1884)
 • II dílech; životopis od A. Truhláře v „Kroku“ 1887.)

Dramatická tato produkce úhrnem náleží třetímu, čtvrtému a pátému desetiletí věku XIX.; v této době české divadlo prodělalo rozmanité osudy. Když r. 1820. (viz str. 115.) zařata českým představením na divadle stavovském žila, spočívala tíha české divadelní reprodukce na ochotnících, jimž výborným organisátorem se ukázal plytký a nepůvodní dodavatel divadelních kusů samolibý a nesnášlivý *Jan N. Štěpánek* (1783—1844); ten r. 1824. prosadil, jsa režiserem stavovského divadla, obnovení českých her na této sceně, při čemž však stále tlačil v popředí nicotné kusy své — z nich jen veselohra „Čech a Němec“ (1816) nezapadla v úplně zapomenutí. Tehdy vystoupila i řada pozoruhodných herců českých jako J. J. Kolár, Manetínská, Forchheimová, Strakatý, tehdy počíná i česká divadelní kritika, jejímž předním zástupcem byl Chmelenský. Než zase v 30. létech počlo stavovské divadlo zanedbávat české hry a vliv Štěpánkův byl pro dramatickou produkci tísnivý. To přimělo družinu vlastenců s Tylem v čele, že zabýjili r. 1835. soustavná představení ochotnická v „Kajetánském domě“ na Malé Straně, jejichž úspěch překonal i necht ředitele stavovského divadla Stögera k českým představením: přední ochotníci z „Kajetánského divadla“ engažování pro odpolední hry na sceně stavovské, r. 1842. v Růžové ulici postavena samostatná budova pro české hry, jež odtud Tyl a Kolár řídili jako režiseři a jemuž r. 1850. poskytnuta zemská subvence. Nastalou reakcí r. 1850 potuchá v Praze i ruch divadelní a české drama uchyluje se málo důstojně na potulné scény herců kočujících.

Jako v životním díle Klicperově i Tylově zastoupena jest i v ostatní české novellistice historická povídka měrou velmi značnou. Stálé zabývání se vlasteneckou minulostí, horlivá četba starých kronik, nálada rytířsko-romantická, hlavně pak vliv cizích literatur spolupůsobily, aby tento genre byl pěstován s oblibou a s vytrvalostí. Zprvu podléhají čeští novellisté působení cizích, jmenovitě německých historických povídkářů, jimž dějinný rámec jest pouhou záminkou, aby předváděli děje dobrodružné, příběhy napínavé, zápletky dívoce romantické, podivné příhody rytířské; tu stála psychologie a vypravovatelské umění právě tak nízko jako věrnost dobové malby, jako vystižení charakteru historického.

Ale zvolna pronikala i do české literatury velká díla anglického romantika Waltera Scotta, jenž se šťastným darem epickým spojoval živé zření historické, s vzácným uměním křísiti středověk, poctivý základ starožitnický a s vřelým nadšením pro minulost národní mocný smysl pro jednotu dobovou: po všech těchto směrech byl jeho vliv na českou novellistiku blahodárný, ač velmi pomalý, takže teprve v 2. polovici XIX. věku česká povídka historická dokonala zpracování podnětů jím daných. Stilově bylo českým novellistům překonávat stále zvláštní nepřirozený bombast, strojenou květnatost, násilnou šroubovanost řeči, kterou stupňovaly nešťastně volené archaismy; již povídky Tylovy a Chocholouškovy jsou po této stránce pokrokem proti próse Lindově a prvním novellám Klicperovým.

Přední představitelé české historické povídky v této době jsou vedle Klicpery a Tyla Jan Jindřich Marek a Prokop Chocholoušek, výše zmíněné dějepisné novelly Vocelovy vynikaly malbou doby, Máchovy pak vzácnou náladovostí.

Jan Jindřich Marek (1803—1853) básnickým jménem *Jan z Hvězdý*, posléze farář v Kralovicích, stal se vlivem svého plzeňského profesora J. V. Sedláčka horlivým vlastencem a brzy i básníkem. Jeho „Bá s n ě“ (1823) i verše vložené do 1. svazku „Z á b a v n ý c h s p i s ů“ (1842) obsahují vedle přecitlivělé lyriky rázu namnoze neprožitého hojně ballady a romance dle vzorů romantiků německých, pro deklamační spád a jasnou formu požívaly některé z nich na př.: „Návrat z Palestiny“, „Slepého krále smrt“, Muromská korouhve“, zvláště pak nepůvodní „Horymírův skok“ velmi dlouho oblíbeny. Význam Markův spočívá však v jeho povídkách historických. První dvě sbírky jich vydal r. 1824. a 1828. pod názvem „K o n v a l i n k y a n e b S b í r k a p ů v o d n í c h r o m a n t i c k ý c h p o v í d e k z s t a r o b y l ý c h i n o v ě j š í c h č a s ů“, z nichž hlavně novella z pohanského pravěku českého „Radomíra“ a ohlas Hájkovy kroniky „Čechové před Mediolánem“ přes nepodařenou květnatost svého slohu a přes značnou odvislost od německé nižší romantiky pronikly. Teprve v 40. letech napsal Jan z Hvězdý obě své cenné dlouhé povídky historické „J a r o h n ě v z H r á d k u“ (1843) z časů Jiřího z Poděbrad a „M a s t i č k á ř e“ (1845) z doby korutanské vlády v Čechách, založené na pečlivém studiu dějepisných pramenů a šťastně malující středověk český, jimž vadilo pouze

„nepřirozené nadutí, olověné vlečení a kroucení“ slohu, jak Tyl správně v kritice svojí vytkl. (Vedle zmíněných „Zábavných spisů“ v X. sv., jež 1843—1847 Marek sám uspořádal, sebrána jsou jeho díla v „Nár. bibl.“ 1873—1876 o III sv. s životopisem od Fr. Zákrejsce.)

Prokop Chocholoušek (1819—1864) vedl život velmi dobrodružný: nedokončil studii, cestoval po Itálii, Dalmacii a Černé Hoře, pak působil jako novinář v Praze až do r. 1851., kdy byl uvězněn; v 50 letech podnikl cestu do Haliče, odkud vypovězen do svého rodiště Sedlice na Táborsku; v r. 1861. stal se zas politickým žurnalistou, ale podlomiv nepravidelným životem své síly, zemřel předčasně v Nadějkově blíže rodiště. R. 1841. vstoupil Chocholoušek povídkou z dějin polských „V a n d o u“ mezi české novellisty, nad něž vynikal bohatou fantasií, doplňovanou bedlivým studiem pramenů, hojnou romantickou invencí, darem improvisačním a barvitostí dobovou, trpě však neobratností slohu a chvatností práce. Látkově dělí se však novellistika Chocholouškova ve dvě skupiny. K Markovým historickým povídkám těsně se druzí Chocholouškovy obrazy českého středověku, hlavně z dob pozdějších Přemyslovců na př.: „Templáři v Čechách“ (1843), „Dcera Otakarova“ (1844), „Přivítan, kmet staropražský“ (1845), a „Jiřina“ (1846). Novou oblast otevřel Chocholoušek české novellistice pracemi z dějin jihoslovan-ských bojů za svobodu, jejichž dějiště sám byl shlédl. Velká trojdílná sbírka jejich nadepsaná „Jih“ (1862—1863 a 1877—1878) budila v Čechách dlouho nadšení pro Slovanstvo balkánské. Chocholoušek pokusil se také jako humorista, svědčí o tom příznivě sborník „Kocourkov“ (1847—1848). Sebrané spisy Chocholouškovy vyšly úhrně r. 1870. (VIII dílů); jiné neúplné lidové vydání 1899—1901 (V dílů); studii o Chocholouškově napsal B. Čermák v „Květech“ (1892), rozbor novell a románů podal J. Máchal v knize „O českém románu novodobém (1902).

Tylovy povídky ze současného života občanského se svou mdlou sentimentálností, se svými plačtivými scenami rodinnými, se slabým nádechem sociálním, jsou velice charakteristické pro českou novellistiku jeho doby, periody to šosáckého maloměšťáctví umdleného pohromami válek napoleonských a stísněného v dusnu reakce i restaurace. Tyl není osamocen: vedle něho zpodobuje mdlou skutečnost sou-

časnou několik novellistů, jichž celé povídkářské umění omezuje se na genrové podání postaviček z lidu i z maloměstáctva a pak na vytvoření českého konverzačního tónu, který měl nahrazovati sloh umělecký. Vedle jmenovaného Jana z Hvězdy, který ve „Volšanském zámku“ pokusil se řešiti některé otázky společenské, i Karla Hynka Máchy, jehož „Obrazy života mého“, jmenovitě „Márinka“ jsou počátkem realistické novelly české, náleží sem i několik autorů podružného významu. Mezi nimi jsou dvě spisovatelky, jichž povídky, určené hlavně mládeži, proniknuty jsou silnou tendencí moralisující. Alžbětinka *Marie Antonie* vlastně *Josefa Pedálová* (1780—1831), přítelkyně Čelakovského prodchlá modní sentimentalitou klášterní, napsala po stopách oblíbeného povídkáře pro mládež Chr. Schmidy povídky „Serafka“ (1826), „Myrtový věneček“ (1828) a „Keř rozmarýnový“ (1830). Známa praktická hospodyně, litomyšlská autorka pověstné „Domácí kuchařky“, *Magdalena Dobromila Rettigová* (1785—1845) vydala nasládlé a mravoučné knížky „Arnošt a Bělínka“ (1820), „Mařenčin košiček“ (1821 a 1822), „Narcisky“ (1834), „Kvítko májové“ (1835) a j. v.

Na samostatný genre literární dovedl roznésti tuto genrovou povídku ze života současného František Jaromír Rubeš se svou přátelskou družinou, seskupenou kolem humoristického sborníku „Palečka, milovníka žertu a pravdy“ (1842—1847, XIX sv.); ze sentimentální povídky stala se v jejich rukách humoreska neb groteskní žert často s lehkým ostřím satirickým, čímž práce jejich blíží se některým věcem Langerovým.

František Jaromír Rubeš (1814—1853), rodák z Čížkova u Pelhřimova, oddal se, opustiv bohosloví, právnictví a působil střídavě jako panský úředník v Karlíně, Načeradci a v Kutné Hoře, posléze pak od r. 1852. do své smrti jako soudní adjunkt ve Skutči. Květ spisovatelské činnosti Rubešovy náleží do let jeho právnických studií až k r. 1845., tehdy byl redaktorem podařeného „Palečka“, kdež tiskl svoje deklamovánky i povídky; tehdy vydal drobné spisy veršem i prosou. Z jeho veršované produkce rázovitější jsou pouze „Deklamovánky“ (1837—1844, VI sv.), soubor to vážných, hlavně však žertovných, rýmovaných skladbiček určených pro přednášení ve společnosti; vedle básní vlasteneč-

kých na př. „J á j s e m Č e c h“ jsou to většinou rozmarně satirické, ale velmi nevinné říkánky o společenských a módních zvrácenostech. Jako novellista Rubeš začal rytířskými povídkami a hrůzostrašnými pověstmi lidovými („Mstítel“ a „Cerhenický vaz“); dostal se k sentimentální povídce rodinné („Harfenice“ 1844) a vytvořil konečně samorostlé jadrné práce humoristické, bohaté rozmanitostí formální, spoustou genrových postaviček z tehdejší Prahy i z venkova, zpestřené bohrým vtípem a tíhnoucí často k sestavení cyklickému. Z nich nejzralejší jest novella „Pan amanuensis na venku aneb Putování za novellou“ (1841), do dnes oblíbeny jsou z Rubešových humoresek „Smutné vyrazení ve Hvězdě“, „Pan Trouba, nebo když chybí učený, chybí hodně“, „Ostříhoši“, „Lehce na byl, lehce pozbyl“ aj. Ve všech těch pracích skvostně zachycen jest maloměstský humor doby předbřeznové v Čechách a zachováno mnoho časových dokumentů lidí i poměrů. (Poprvé sebrány Rubešovy spisy prosaické r. 1847. jako „Povídky, obrazy ze života, národní pověsti a báchorky“; úplná pak vydání jsou z 1860 o IV sv. ve „Spisech výtečných básníků českých“ s životopisem od V. Filípka, r. 1887.—1888. v „Nár. bibliot.“ o II sv. a r. 1894. ve II sv. nákl. A. Hynkovým se životopisem od J. L. Turnovského. Kritický rozbor děl Rubešových podali Jar. Vlček v „Několika kapitolkách“, 1898 a Arne Novák v I. sv. III. dílu „Literatury české XIX. stol.“ 212—233).

Spolupracovníky Rubešova „Palečka“ byli ještě poštovní úředník pražský *František Hajniš* (1815—1885), autor „Trnek“ (1841), „Kopřiv“ (1853) a „Krotkých znělek“ (1859) a publicista, překladatel a korektor *Václav Filípek* (1811—1863), jenž řadu svých plytkých humoristických drobnůstek vydal pod pseudonymem „Abyvásdrak“.

Slovenské písemnictví v době vlastenecké romantiky.

Veliké úsilí Antonína Bernoláka a jeho stoupenců (viz na str. 120.—123.), odtrhnouti Slovensko jazykově i slovesně od Čech a vytvořiti samostatné písemnictví slovenské, nepřineslo očekávaného ovoce. Slovensko i na dále vysílalo nejlepší své syny, jako Kollára, Šafaříka i odchovance na př. Palackého do

Čech, aby tam se stávali předními nositeli obrozené literatury, a oni, nezapomínajíce na svůj domov a jeho kulturní potřeby, dbali o souvislost rovné země s duševním životem českým a slovanským vůbec. Naopak na Slovensku žila mládež z ideí a z děl nové literatury české, jak vyhraňovaly se od doby Jungmannovy; místa jako Prešpurk, Levoč, Báňská Štávnice byla ohnisky Kollárovske myšlenky o vzájemnosti slovanské, která se projevovala ve schůzích i v publikacích různých studentských a literárních spolků, v almanaších i v časopisech nadšenými verši, historicko-politickými úvahami a t. p. Nejzávažnějším dokladem literární jednoty mezi Čechami a Slovenskem jsou díla přívržence Bernolákova Jana Hollého.

Jan Hollý (1785—1849) dlouholetý farář v Madunicích v župě nitranské, záhy přihlásil se k separatismu Bernolákově, jež prohloubil teorií o cyrilometodějských tradicích na Slovensku a jež po stránce jazykové přesně zachovával. Leč myšlenkově druzí se Hollý těsně ku škole antikisujících a panslavistických romantiků ze školy Jungmannovy nejen jako básník, nýbrž i jako vlastenec a tak básnickými svými díly vyznával Hollý to, čeho se theoreticky zříkal. V poesii byl Hollý mistrovský formalista, sledující vzory antické a zabývající se jmenovitě velkou epikou hrdinskou i poesii idyllickou. Když byl s porozuměním vydal anthologii antických překladů „Rozličné básně hrđinské, elegiacké a lirické z Wirgilia, Teokrita, Homéra, Owidia, Tirtea a Horáca“ (1824) a „Wirgiliowu Eneidu“ (1828), obrátil se k napodobení tohoto básnictví, při čemž starodávné dějiny československé dávaly dějový podklad k obratným imitacím řeckých a římských epiků „Swato pluk, wifazská báseň we dwanašti spewoch“ (1833) opěvuje s tendencí slovanského vlastenectví episu z dějin velkomoravských přenesených na půdu slovenskou; „Cirillo Metodíada, wifazská báseň v šesti spewoch“ (1836) oslavuje pokřtění Moravanů; epos o 6 zpěvích „Sláw“ (1839) jest básnická apotheosa prvních bojů Slováků pod Tatrami v době předhistorické. Dojmy vroucně milovaného domova a reminiscence z klassických básníků splývají v Hollého lyrice; o tom svědčí „Selanky“ (1835 a 1836), „Žalozpevy“ (1839) a „Pesně“ (1840), jež tvořily hlavní součástku almanachu „Zora“, který vydával „Spolek milovníkov řeči a literatury slovenské“ v Budíně 1835-1840. (Sebraná díla Hollého vyšla

v Budině 1841—1842 ve IV sv. a r. 1863. v Pešti s životopisem od J. Viktorina; české přebásnění od K. Vinařického čte se v spisech tohoto; kritické ocenění dvojce od J. Vlčka v „Několika kapitolkách“ atd. 1898 a v II. dílu Literatury české XIX. stol. str. 248—264.)

Z almanachů, které v třicátých letech horlily pro jednotu jazyka i písemnictví československého v duchu Kollárové, vynikaly zvláště prešpurské „Plody sboru učenců řeči československé“ (1836) a levočská „Jitřenka“; z časopisů pak „Hronka, podtatranská zábavnice“ (1836—1838), jejíž redaktor Karel Kuzmány byl před Štúrem přední organizátor literárního života na Slovensku.

Karel Kuzmány (1816—1866) po gymnasiálních studiích v Dobšíně, v Gemeru a Požuňi, pobyl na universitě v Jeně; nějakou dobu učil na lyceu v Kežmarce, na farách v Báňské Bystřici a ve Zvoleni, až r. 1832. stal se v Báňské Bystřici superintendentem, kdež jako statečný odpůrce maďarisace i organizátor literárně společenský získal si velkých zásluh o věc slovenskou. R. 1849.—1860. byl professorem theologie na protestantské fakultě vídeňské university, jsa i vědecky v oboru svém činný, r. 1863., po malé, ale strastiplné episodě návratu k superintendentaře v Báňské Bystřici, přestěhoval se z Vídně do Turč. sv. Martina, kde skončil. Kdežto zprvu byla Kuzmányho „Hronka“ hlavním ohniskem shody československé, které Kuzmány sám sloužil verši i novellami, stal se později i Kuzmány přívržencem odluky Štúrový; v první periodě napsal spisovnou češtinou sbírku mohutných zpěvů náboženských „Harfoznění“; v druhé posiloval slovenskými nadšenými písněmi mocného vzletu (z nich prosluly na př. „Do zbroje Slovania!“, „Hej len vždy veselo“ a „Kto za pravdu horí“) národ svůj v boji proti utiskovatelům jazyka i svobody.

Naprostou změnila se však literární situace na Slovensku prostředkem čtyřicátých let: r. 1844. opakuje se krok, jaký r. 1787. učinil Bernolák; mladá generace vědomě a programově odtrhuje se od jazykové i literární jednoty české, druhý ročník literárního almanachu Hurbanova „Nitra“ vytištěn jest slovenštinou; r. 1846. počala vycházeti velká slovenská revue pod redakcí téhož Hurbana „Slovenskje Pohľadi na vedi, umění a literatúru“; r. 1846. zdůvodňuje odluku plamenný spisovatel Ludevít Štúr dvěma theoretickými spisy „Nárečja slovenskuo alebo potreba písania

v tomto nářečí“ a „Nauka o řeči slovenskej“. Vůdci této jazykové i literární secesse jsou dva spisovatelé, již dříve, v době jednoty, činní a vážení: Ludevít Štúr a Josef Miloslav Hurban.

Ludevít Štúr (1815—1856) narodil se z rodiny ev. učitele v Zay-Uhrovcí u Trenčína 29. října 1815; studia vykonal na gymnasiu v Rábu, na lyceu přešpurském, pak po krátkém přerušení na evang. fakultě theologické v Prešpurce; konečně r. 1838.—1840. na universitě v Halle. Prodlev při návratu delší dobu v Čechách, nastoupil r. 1840. v Prešpurce jako náměstek profesora Palkoviče, kdež působil do r. 1844.; od r. 1845., kdy sesazen, byl činný hlavně též politicky. Po revoluci odešel do zátíší v městečku Modře, kdež i zemřel 12. ledna 1856.

Jako básník počal L. Štúr ve stopách Kollárových formálně i myšlenkově, později napsal některé vynikající básně epické s látkami z dějin i pověstí slovenských, zejména „Svatoboj“ a „Matúš z Trenčína“; soubor jeho básní „Zpěvy a písně“ vyšel až r. 1853. Z profesorské činnosti Štúrovy vzešly přednášky „O národních písních a pověstech plemen slovanských“ (1853); hlavní však činnost Štúrova byla věnována politickému probuzení a jazykové odluce Slováků, kteréžto snahy u Štúra nerozlučně byly spojeny. Již r. 1844. a r. 1845. hájil svého lidu proti maďarisaci německými brožurkami a staťmi v „Allgemeine Zeitung“; chtěje účinněji čelit maďarisaci, rozhodl se sjednotiti Slovensko katolické i evangelické obecným, živým jazykem sprostředkujícím, za nějž zvolil nářečí střední oblasti podkarpatské; důvody své vyložil ve spisech „Narečja slovenskuo alebo potreba písania v tomto narečí“ a „Nauka řeči slovenskej“ (obé r. 1846.); literární spolek „Tatrin“, časopisy „Slovenskje Narodnje Novini“ s přílohou „Orel Tatranski“ (vesměš r. 1845.) byly orgány této odluky, navazující na obdobné snahy Hurbanovy. Kdežto Kollár, Šafařík, Palkovič vyslovili se ostře proti odluce („Sbor musejni“ v Praze r. 1845. vydal v tom smyslu „Hlas y o potrebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slovaky“), našla odluka mezi krajany Štúrovými mnoho stoupenců, zejména J. M. Hurban a M. M. Hodža ukázali se jejími nadšenými zastanci. R. 1848. vrhl se Štúr cele do víru politického života, jako redaktor svých listů, jež však revoluce nepřechaly, jako poslanec na sněmě uherském, jako delegát ve Vídni a na

slovenském sjezdě v Praze, posléze jako vůdce výpravy slovenských dobrovolníků do Uher, a bojoval za pravou konstituci a proti politice Košutovské. Po revoluci umíká žurnalistická a veřejná činnost Štúra a on sám, pronásledován vládou, uchyluje se do ústraní modrckého. Plodem té samoty jest zajímavý spis slavjanofilský „Slavjanstvo i mir buduščago“ (1853 a 1867); vydáno Lamanským jen rusky. (Životopis Štúrův podal nejlépe J. M. Hurban v „Slovenských Pohladech“ 1881—1884, I—IV.)

Ze stoupcův a spolupracovníků Štúrových vynikli zvláště :

Josef Miloslav Hurban (1817—1888) rodem z Beckova, ev. kněz zprvu v Brezové, pak v Hlbokém, od r. 1836., kdy byl získán pro hnutí národní, stál v předě literárního ruchu na Slovensku. Před rozlukou byl hlasatelem vzájemnosti slovenské ve smyslu Kollárově, jak svědčí „Cesta Slováka ku bratřím slovenským na Moravě a v Čechách“ (1841) i 5 svazků almanachu „Nitra“ (1841—1847), jejíž další svazky tiskeny již slovenštinou Štúrovskou; tu ukládal jak své tendenční básně a lyrické dumy, tak i své novelly, z nichž nejcenější historická práce z věku XIV. „Olejkár“ a realisticky zbarvený obraz soudobého života slovenského „Slovenskí žiaci“ (1853). Od polovice čtyřicátých let prokázal Hurban neocenitelné služby tak hnutí Štúrovu, tak svobodomyšlné politice, konečně i evangelické církvi uherské; pro literaturu má z toho zvláštní význam velká slovenská revue, stavěná na širokém základě filosofickém a sledující složité cíle kulturní „Slovenskje Pohľadi na vedi, umenja a literatúru“ (od r. 1846). (Životopis od V. Paulinyho-Tôtha v „Sokole“ 1862 (I).)

Michal Miloslav Hodža (1811—1870), farář v Liptav. sv. Mikuláši, zemřel jako oběť persekuce maďarské ve vyhnanství v Těšíně. Rozluku Štúrovu bránil obrannými spisky „Dobro slovo Slovákom, súcim na slovo“ (1847) a „Větin o slovenčině“ (1848) a stal se v bouřlivých letech 1848 a 1849 vedle Štúra střediskem politického hnutí na Slovensku, i průkopníkem neodvislosti slovenských evangeliků. Činnost jeho církevně organizační, paedagogická, budítelská byla velmi obsáhlá, všude se v ní jeví duch snivý a hloubavý, ale přitom i člověk činu. Krásné literatuře náleží jeho lyrika duchovní i jeho vzletné deklamace vlastenecké a všeslovenské

na př. „Zlomky Vieroslavínovy“; pak jeho epos „Matora“ s hlavní epizodou „Janošík“; leč šíři a původnost jeho lze z těchto děl těžko posouditi, ježto jsou většinou necelé, namnoze i nevydány. (Životopis od Ct. Zocha v „Sokolu“ 1863 [II].)

Štúrova škola mohla se pochlubití vedle těchto neohrožených bojovníků, výtečných organisátorů, šťastných žurnalistů i řadou vynikajících básníků, kteří velmi zdařile vtělovali v poesii, plnou původností a bezprostředností, vůdčí ideje národního obrození českého všeslovanský idealismus, navázání na lidové básnictví, svobodomyšlnost v rámci národním, demokratismus burcuující lid z duševního spánku. Ježto pak souvislost jejich se živým zdrojem lidového básnictví byla těsnější než u jejich mnohých druhů českých, ježto sami žili v stálém styku se svým lidem, jsou jejich díla prosycena bezprostřední svěžestí a kmenovou originalitou. Přední z básníků těch jsou Ondřej Sládkovič, Samo Chalúpka, Janko Král a Jan Botto.

Ondřej Sládkovič (1820—1872), vlastním jménem Braxatoris, byl po studii v Prešpurce a v Halle vychovatelem v Rybářech, od r. 1847 ev. farářem v Hrochotě na Zvolensku a v Radvaní u Báňské Bystřice První allegorická skladba jeho „Sôvety v rodine Dušanovej“ (1844) jest výrazem jeho hegelismu; po Kollárových cestách zde rozsáhlá jeho lyricko-epická báseň „Marína“ (1846) slučující bol zhrzené lásky s nadšením slovanským a uvádí do slovenského básnictví vliv Puškinův. K mužné a jadrné epice, nasycené národní tradicí slovenskou, povznesl se Sládkovič v eposu o 5 zpěvích „Detvan“ (1853) s námětem z válek Matyáše Korvína, ale s životem věrně dle Děty XIX. věku; epické pásmo se ztrácí před teplou a šťastnou dobromalbou lidového života v krásném rámci přírodním; ale časové ideje této mohutné apotheosy národního bytu slovenského, nedotkly se lidových vrstev. Z pozdější méně šťastné epiky Sládkovičovy zaslouží zmínky „Milica“ (1858) s látkou srbskou, „Svätomartiniada“ (1861), opěvující politickou přítomnost Slovenska a „Gróf Mikuláš Šubič Zriňský na Síhoti“ (1866). Reflexivní a vlastenecká lyrika Sládkovičova vyniká vzletem i něhou, zejména pak uměním básnického slova načerpaného namnoze z řeči lidové. (Sebrané spisy Sládkovičovy v „Nár. biblioth.“ 1878 se životopisem L. Grossmannovým; charakteristiky od

J. Kalinčáka v „Sokolu“ 1862 (I) a od B. Jandy Cidlinského v „Lumíru“ 1863 [XIII]).

Samo Chalúpka (1812—1883), farář hornolehotský, po mladických klassicistických náběžích již r. 1846. skladbou „*Jánošíkova náumka*“ přihlásil se k básníkům lidově-národním a spolu k hlasatelům svobodomyšlných ideí z roku 1848. V revoluční době jeho zpěvné, úsečné, rázné a vzletné písně vlastenecko-politické znárodněly, na př. „*Nad Tatrou se kalí*“, „*Na Královej holi*“, „*Syn vojny*“; později psal skoro výlučně ballady živě epického spádu, dramatické verry, lidového zbarvení, které namnoze jsou příbuzny skladbám Erbenovým; zajímavý jsou i zvláštní úpravou hláskoslovnou a pravopisnou; látky jsou historické a prstonárodní. Ze skladeb, jež obsahují Chalúpkovy „*Spevy*“ (1868) stojí na předním místě „*Morho*“ z bojů byzantsko-slovanských, „*Starý vāzeň*“ z doby Svatopluky a „*Muráň*“ z časů Bethlenových; pak řada ballad ze života hajduckého, na př. „*Junák*“; rozvleklá a tendenčně přebarvená jest pozdní epopoje „*Od boj Kupov*“. (Životopis Chalúpkův v „*Sokole*“ 1863 [II] a v „*Slov. Pohladech*“ 1887 [VII].)

Janko Král (1822—1876), advokát v Zlatých Moravcích, byl povaha dobrodružná a záhadná: nadšená politická agitace slovem i písní, záliba pro divoký život horských pastýřů, vroucí láska k slovenské přírodě, konečně i zvláštní duševní neklid hnaly jej z místa na místo, ze samoty do schůzí lidu, z hor mezi revolucionáře, z kanceláře do vězení. Básně svoje, prodchnuté hlubokou zádumčivostí a citovou rozpoltěností, ať již balladické formy či lyrického letu, improvisoval a namnoze ničil: co z nich je dochováno, jsou pouhé fragmenty, prozrazující velké nadání a překypující bohatství duševní, které zcela poddaly se nespoutanému blouznění a romanismu. Soubor jich „*Verše Janka Krála*“ (1893), pořizeny Jar. Vlčkem, podává též Králův životopis a bibliografii.

Jan Botto (1829—1881), inženýr v Báňské Bystřici, odklání se ve své epice od vlastenecké romantiky české k proudům modernějším, hlavně k Máchovi a k Byronismu. V mnohém směru souvisí Botto velmi těsně se Samem Chalúpkou; i on psal ballady v národním duchu na př. „*Povest bez konca*“ (1850), „*Margita a Besná*“ (1879), „*Žitá lalia*“ (1850); i on šťastně napodobil a vystihl popěvek lidový, píse

„Piesne vojanské“; také u něho ozývají se tóny politické „Žiaľby Svatobojoye“. Hlavním dílem Bottovým jest lyrickoepická skladba o IX. zpěvích „Janošíkova smrť“ (1862), opěvující poslední osudy národního reka slovenského Janošika, jenž se však uprostřed veškeré bohaté krajinomalby stává u Botta hrdinou elegickým; nevyrovnaná jest veršová melodičnost a jazyková lahoda této skladby, o jejíž námět pokusili se i S. Chalúpka a Janko Král (Bottovy sebrané „Spevy“ vyšly v Praze 1880; životopis ve „Světozoru“ 1880 [XV.]).

Novellistika slovenská připravovala se před r. 1848. teprve k rozletu; její přední zástupci J. Kalinčák, M. Š. Ferienčík, V. Paulíny-Toth, Francisci Rymavsky uveřejnili zralé své práce teprve v 60 letech; též shledáváme se v jejich novelách s proudy, které v českém písemnictví se objevily až po r. 1848.; i náleží výklad jejich do období pozdějšího.

(P o z n. Jazykovou a kulturní odlukou Štúrovou vyprostilo se Slovensko z národní jednoty české; poznání jeho slovesného vývoje nepokládá se tudíž za nutnou součástku českých dějin literárních. Z té příčiny podán tuto pouze nejstručnější přehled slovenské literatury, jenž zakládá se vůbec na spisech Jar. Vlčka, tvůrce slovenských dějin literárních. Kromě díla uvedeného na str. 123. jsou to pro tento oddíl ještě „Literatura na Slovensku“ (1881) a kapitola „Štúrova škola na Slovensku“ v III 1 svazku Laichterovy „Literatury české XIX. stol.“, str. 391—501.)
